

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Diplomová práce

Geopolitické aspekty Arktidy

Martin Valenta

České Budějovice 2014

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Politologie

Studijní obor Mezinárodní vztahy

Diplomová práce

Geopolitické aspekty Arktidy

Martin Valenta

Vedoucí práce:

PhDr. David Šanc, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

České Budějovice 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

České Budějovice, duben 2014

.....

Poděkování:

Rád bych touto cestou poděkoval vedoucímu mé diplomové práce PhDr. Davidu Šancovi, Ph.D. za odborné vedení, cenné rady a připomínky, které mi pomohly při vypracování práce.

Obsah

1	ÚVOD	1
2	KONFLIKT V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH	7
	2.1 Definice konfliktů	9
	2.2 Příčiny konfliktů – neslučitelnost zájmů.....	11
	2.3 Dynamika konfliktu	13
	2.4 Řešení konfliktů	16
	2.5 Teorie her	19
3	ARKTICKÝ REGION	22
	3.1 Geografické vymezení	22
	3.2 Klimatické změny	25
4	GEOPOLITICKÝ VÝZNAM ARKTIDY	28
	4.1 Geopolitický vývoj	28
	4.2 Mezinárodně právní úpravy.....	31
	4.2.1 Konference Organizace spojených národů o mořském právu (UNCLOS)	35
	4.2.2 Arktická rada.....	38
	4.3 Suroviny a teritoriální zájmy	41
	4.3.1 Nerostné bohatství.....	43
	4.3.2 Rybolov.....	47
	4.3.3 Mořeplavba.....	49
	4.4 Teritoriální spory v oblasti	54

4.4.1	Demarkační spory o hranice.....	55
4.4.1.1	Spojené státy x Rusko v Beringově a Čukotském moři.....	55
4.4.1.2	Spojené státy x Kanada v Beaufortově moři.....	56
4.4.1.3	Kanada x Dánsko v Kennedyho kanálu.....	58
4.4.1.4	Norsko x Rusko v Barentsově moři a problematika vymezení Špicberků.....	59
4.4.2	Spory o kontrolu úžin a nových námořních tras.....	63
4.4.3	Spory o kontinentální šelf.....	65
5	PRIMÁRNÍ AKTÉŘI.....	67
5.1	Rusko.....	67
5.2	Kanada.....	70
5.3	Spojené státy americké.....	72
5.4	Norsko.....	74
5.5	Dánsko.....	76
5.6	Sekundární aktéři.....	78
6	KONFLIKTNÍ POTENCIÁL ARKTICKÉ OBLASTI.....	81
6.1	Riziko vypuknutí konfliktu – hra s nulovým součtem.....	83
6.2	Spolupráce aktérů – hra s nenulovým součtem.....	89
7	ZÁVĚR.....	95
8	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	100
9	RESUMÉ.....	110

10 PŘÍLOHY	112
Příloha I: Typy konfliktů podle Møllera	112
Příloha II: Intenzita konfliktu (HIK)	112
Příloha III: Dynamika konfliktu	113
Příloha IV: Lundova křivka konfliktu	113
Příloha V: Vymezení Arktidy	114
Příloha VI: Vymezení Arktidy podle AMAP a AHDR	115
Příloha VII: Skladba arktické populace	116
Příloha VIII: Úbytek ledu v Arktidě (1982-2090)	116
Příloha IX: Úrovně odpovědnosti řízení lidské činnosti v Severním ledovém oceánu	117
Příloha X: Zóna světového oceánu od linie pobřežních států po mezinárodní prostor	117
Příloha XI: Mezinárodní hloubkový graf Severního ledového oceánu	118
Příloha XII: Vymezení výlučných ekonomických zón v Arktidě	118
Příloha XIII: Námořní jurisdikce a hranice v arktické oblasti	119
Příloha XIV: Hlavní ekonomické zájmy arktických států v regionu	120
Příloha XV: Vytyčení rybářské oblasti severozápadního Atlantiku	120

Příloha XVI: Vytyčení rybářské oblasti Severního ledového oceánu.....	121
Příloha XVII: Arktické plavební trasy.....	122
Příloha XVIII: Hraniční námořní linie mezi Spojenými státy a Ruskem v Beringově a Čukotském moři.....	122
Příloha XIX: Návrhy hraniční námořní linie mezi Kanadou a Spojenými státy v Beaufortově moři.....	123
Příloha XX: Hraniční námořní linie mezi Kanadou a Dánskem v Kennedyho kanálu.....	123
Příloha XXI: Hraniční námořní linie mezi Norskem a Ruskem v Barentsově moři.....	124

1 ÚVOD

Geopolitická situace arktického regionu se stala jedním z velmi diskutovaných témat posledních let, a to zejména proto, že s Arktidou se pojí hned několik globálních problémů současnosti. Mezi hlavní problémy, se kterými je arktický region spojován, patří především globální oteplování, udržitelný růst, energetická bezpečnost nebo využívání nových námořních tras. Vyřešení těchto, ale i dalších problémů, se zdá být v současnosti v nedohlednu, což je částečně zapříčiněno faktem, že arktický region je prakticky posledním místem na světě, které není spravováno žádným suverénním státem ani ošetřeno jasným a závazným právním rámcem. V případě arktického regionu sice funguje Arktická rada, představující mezinárodní fórum mezi arktickými státy, ale vytvoření pevného a jasně stanoveného arktického smluvního a právního systému neustále naráží na nespočet problémů, které jsou zapříčiněny zejména teritoriální suverenitou arktických států a jejich stále se zvyšující snahou získat pro sebe co největší část arktického území. Na základě výše zmíněných skutečností sílí v posledních letech názory, že v důsledku budoucího dělení Arktidy může dojít k eskalaci konfliktu jak mezi jednotlivými arktickými státy, tak i dalšími aktéry, kteří řadí arktický region na přední místa žebříčků svých teritoriálních a mocenských zájmů.

Arktická oblast se pohybovala dlouhá staletí, především díky svému nehostinnému prostředí, na samotném okraji zájmu prakticky všech států a mocností a to i včetně těch, které jsou dnes s regionem přímo svázány. Prvotní zvýšení zájmu o arktickou oblast se objevuje až s počátkem 20. století, kdy mezi sebou státy začaly vést spory o Špicberky kvůli jejich značnému přírodnímu bohatství a zároveň o Grónsko, které představovalo jeden z klíčových bodů na transatlantické magistrále. K dalšímu zvýšení významu oblasti došlo v průběhu druhé světové války, během níž tvořila Arktida spojnici mezi Sovětským svazem a západními spojenci. Zatímco během druhé světové války byly strategické body Arktidy tvořeny především okrajovými částmi regionu, v době nadcházející války studené se arktický region stal strategickou oblastí, tvořící nejkratší

spojnici mezi politickými a ekonomickými centry východního a západního bloku. Na základě této skutečnosti, ale také díky technickému pokroku a s ním souvisejícími změnami strategických a vojenských doktrín, došlo během studené války k výrazné militarizaci celé oblasti. Ve stejné době však došlo i k nárůstu geoekonomického významu regionu, který souvisel s objevem lukrativních přírodních zdrojů, především ropy, zemního plynu a dalších nerostů. Výraznější rozvoj těžby nerostů byl však brzděn jak extrémními klimatickými podmínkami, tak značnou odlehlostí většiny nalezišť (Chrást'anský, Jenne, 2010).

Během studené války měla Arktida primárně politicko-bezpečnostní význam, když tvořila nejkratší vzdálenost mezi dvěma mocenskými protipóly. Po skončení studené války však některé státy začaly rozvíjet celou řadu kooperativních činností se zaměřením na řešení společných zájmů a zviditelnění Arktidy jako politicko-geografické oblasti s pozvolna narůstající geostrategickou dynamikou. Následné provádění nejrůznějších aktivit zaměřených na podporu trvalé a stabilní spolupráce v oblasti Severního pólu významně souvisí s obrovskými zásobami nerostných zdrojů, vzestupem povědomí o dopadu globálních problémů životního prostředí a zvýšením politizace původních arktických národů. Tyto důsledky, které vedou státy ke spolupráci, však zároveň přispívají k formování Arktidy jako možné konkurenční zóny respektive zóny konfliktu (Rowe, 2013: 233).

Možnosti spolupráce lze nalézt v mnoha tematických oblastech, kterými jsou například svrchovanost, vědecký výzkum, rozvoj lidských zdrojů, doprava nebo otázky životního prostředí. U některých z těchto oblastí již dnes spolupráce funguje a u dalších může být v brzké době navázána (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 173). Zvýšená kooperace jednotlivých zainteresovaných aktérů vedla také k vytvoření Arktické rady. V Arktické radě se scházejí na vysoké úrovni zástupci pěti hlavních arktických států (Kanada, Grónsko/Dánsko, Norsko, Rusko a Spojené státy americké), tří vedlejších arktických států (Island, Finsko a Švédsko), arktických domorodých národů a množství nearktických států

a nevládních organizací, které mají status pozorovatele. K významnější spolupráci mezi jednotlivými aktéry dochází již od počátku 90. let. Nicméně do roku 2008 postupně eskalovalo napětí mezi arktickými státy do stavu, kdy byla „arktická pětka“ hraničící se Severním ledovým oceánem „nucena“ vydat společnou zprávu (Ilulissat deklaraci), která měla za cíl uklidnit nearktické státy, mezinárodní společenství a nevládní organizace, že region zůstane klidný a deklarovat prosazování mezinárodního práva při řešení regionálních otázek (Rowe, 2013: 233).

Na druhou stranu však existuje mnoho základních bodů, které vytvářejí mezi jednotlivými aktéry napětí, a které nemohou být ignorovány. Obavy, že Arktida bude dějištěm mezinárodního konfliktu, jsou výsledkem hned několika sbíhajících se okolností, včetně dramatického ustupování ledu, který byl historicky základní překážkou pro využívání kratších přepravních tras, arktické přírodní zdroje a s nimi související energetická bezpečnost, stále nevyřešené arktické námořní hranice, účelová interpretace příslušných zákonů a plíživá militarizace regionu (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 173). Všechny tyto často obtížně slučitelné zájmy znamenají v konečném důsledku posun zaměření jednotlivých arktických států od vzájemné spolupráce k vlastním vojenským schopnostem a kapacitám. Pokračující nárůst napětí v regionu tak může ohrozit převažující míru stability a vyústit až ke vzniku konfliktu, kdy se národní zájmy jednotlivých aktérů, zejména v otázkách suverenity střetnou (Parmar, 2013: 480). Stávající situace v regionu není kritická, pokud jde o vojenskou bezpečnost v kontextu „nové studené války“, avšak v souvislosti s ní dochází k oživení tradiční mocenské politiky. Je třeba tak vzít v potaz i riziko, že od celkového strategického cíle udržení stability v rámci zóny míru a spolupráce by mohlo být do budoucna ustoupeno. Nárůst vojenské aktivity, užší koordinace bezpečnosti mezi západními státy a vyhrocená rétorika tak mohou vytvořit začarovaný kruh a zapříčinit eskalaci konfliktu (Blunden, 2009: 121).

Cílem práce bude pomocí případové studie analyzovat geopolitické aspekty Arktidy, jakožto samostatného a specifického regionu

v mezinárodních vztazích. Určit význam a důležitost regionu pro arktické, ale i další státy, které o arktickou oblast jeví zvýšený zájem. A vzhledem k nesourodým postojům zainteresovaných aktérů definovat možný konfliktní potenciál oblasti, který je zapříčiněn především z důvodu významného množství nerostných surovin a nově vznikajících námořních tras. Cílem diplomové práce je dále potvrdit, vyvrátit a popřípadě objasnit tři následně stanovené hypotézy: První hypotéza zní: *Arktida v současnosti představuje pro arktické státy, ale i některé další aktéry, strategickou oblast zájmu.* Druhá hypotéza zní: *Spory o arktickou oblast odpovídají latentní fázi konfliktu, jakožto prvnímu stádiu dynamiky konfliktů.* Třetí hypotéza zní: *Zainteresovaní aktéři mají zájem na kooperaci a diplomatickém řešení konfliktu v arktické oblasti.*

Diplomová práce je rozdělena do sedmi kapitol, včetně úvodní části a závěru. Na základě stanovení cíle práce a jednotlivých předložených hypotéz je druhá kapitola práce, ve které se zabýváme konfliktem, ryze teoretická. Cílem druhé kapitoly je operacionalizovat jednotlivé pojmy, využívané v následujících praktických oddílech práce. Nejprve bude věnována pozornost příčinám vzniku konfliktů z pohledu neslučitelnosti zájmů jednotlivých aktérů, čímž uvedeme teoretický podklad první hypotézy. V případě eskalace a deeskalace napětí prochází konflikt určitými stádii dynamiky. Pozornost bude tedy dále věnována dynamice konfliktů a jejím jednotlivým fázím, včetně fáze latentní, ke které se váže druhá hypotéza. Utrpení, které přináší válka v případě násilných konfliktů, destabilizace oblasti i obrovské výdaje, vynakládané na postkonfliktní rekonstrukci, dnes přivádějí do centra pozornosti uplatňování konceptů řešení konfliktů. Poslední část druhé kapitoly se proto bude věnovat přístupům řešení konfliktů, jejichž cílem je minimalizovat užití násilí a dále konceptu racionality a z něho vycházející teorii her, čímž bude zároveň uveden teoretický podklad vztahující se k třetí hypotéze.

Třetí kapitola je rozdělena do dvou podkapitol, jejichž cílem je poskytnout adekvátní množství informací o samotném regionu Arktidy. Nejprve proto zpracujeme informace, týkající se základního geografického

vymezení regionu, a poté se budeme věnovat současným klimatickým změnám, které mají za následek značnou geografickou proměnu arktického regionu a s tím související nové zájmy a teritoriální nároky jednotlivých arktických aktérů, které do velké míry předurčují jejich současné i budoucí chování.

Zatímco třetí kapitola je zaměřena především na geografické vymezení Arktidy, kapitola čtvrtá, rozdělená do čtyř podkapitol, se naopak zabývá vymezením geopolitickým. V první podkapitole nastíníme historickou perspektivu arktické oblasti se zaměřením především na 20. století, od jehož počátku je možné datovat zvyšující se zájem o zkoumanou oblast. Ve druhé podkapitole se budeme věnovat v současnosti fungujícím mezinárodně právním úpravám regionu a dále ve třetí a čtvrté podkapitole se zaměříme nejdříve na arktické přírodní bohatství a s ním spojené teritoriální zájmy arktických aktérů a poté se budeme věnovat do současnosti nevyřešeným teritoriálním sporům v regionu.

V nadcházející páté kapitole se dále zaměříme na jednotlivé arktické aktéry, jejich pozice, zájmy, požadavky a zahraniční politiku, kterou se směrem k Arktidě snaží prosazovat. Mezi hlavní arktické aktéry patří Rusko, Kanada, Spojené státy, Norsko a Dánsko. Mezi sekundární aktéry pak řadíme vedlejší arktické státy, kterými jsou Švédsko, Finsko a Island, a dále Evropskou unii (EU) a některé asijské státy v čele s Čínou.

Zhodnocením možného konfliktního potenciálu arktické oblasti se bude zabývat předposlední šestá kapitola, která je rozdělena na dvě části. V první části se zaměříme na riziko vypuknutí konfliktu, kdy zhodnotíme jednotlivé údaje, na základě kterých je možné předpokládat eskalaci konfliktu do vyšších stádií jeho dynamiky a v kontextu takto předpokládaného vývoje využijeme hru s nulovým součtem, do které budou dosazena jednotlivá data. Ve druhé části kapitoly se poté zaměříme na spolupráci jednotlivých aktérů, kdy zhodnotíme údaje,

na základě kterých je možné předpokládat pokračující kooperaci arktických aktérů a řešení stávajících i nově vzniklých sporů mírovými prostředky. Pro tyto účely poté využijeme hru s nenulovým součtem, do které budou dosazena jednotlivá data totožným způsobem jako v předešlém případě.

Předložená diplomová práce je zpracována jako kvantitativní výzkum, který vychází z deduktivního přístupu, kdy úvodní teoretická část práce poskytne teoretický rámec pro stanovené hypotézy, které se v závěru práce pokusíme potvrdit či vyvrátit na základě získaných dat, nabytých pomocí obsahové analýzy. Vzhledem k nízkému počtu knižních titulů, věnujících se arktickému regionu, budou následující kapitoly práce vycházet především z vědeckých monografií, článků a statí v odborných periodikách, mezi které patří například *Polar Geography*, *Ocean Development & International Law*, *Geopolitics*, *Strategic Comments*, *Strategic Analysis* a další. Právě velké množství odborných periodik od etablovaných autorů by mělo přispět k předložení komplexní analýzy geopolitických aspektů Arktidy a napomoci k názorově vyváženému výzkumu konfliktního potenciálu v oblasti.

2 KONFLIKT V MEZINÁRODNÍCH VZTAZÍCH

Obecně je konflikt možné definovat jako univerzální rys lidské společnosti, který má svůj původ v ekonomické diferenciaci, sociálních změnách, kulturním formování, psychologickém vývoji a politické organizaci, z nichž všechny jsou ze své podstaty inherentně konfliktními (Ramsbotham, Woodhouse, Miall, 2011: 7).

Při zkoumání konfliktů se stává často velice problematické samotné definování konfliktu a jeho odlišení od situace, kdy ke konfliktu nedochází. Obecně je možné hovořit o čtyřech základních charakteristikách konfliktu, které představují aktéři, jednání, zájmy i hodnoty a jejich neslučitelnost (Waisová, 2011: 38). Na základě těchto čtyř charakteristik pak Wallensteen definuje konflikt jako: „*sociální situaci, ve které se minimálně dva aktéři (strany) snaží získat ve stejném časovém okamžiku pro sebe sadu omezených zdrojů*“ (Wallensteen, 2002: 16). V případě výzkumu konfliktů v mezinárodních vztazích je však nutné termín vymežit přesněji. Konflikty v mezinárodních vztazích jsou chápány jako procesy, ve kterých se stávají ústředními aktéry státy a v současnosti často také mezinárodní organizace (Waisová, 2011: 38). Takto vymezené konflikty definují autoři Pfetsch a Rohloff jako politické konflikty. Politický konflikt je podle autorů možné definovat jako střet rozličných zájmů nebo střet překrývajících se zájmů národních hodnot a témat, mezi které patří nezávislost, sebeurčení, hranice a území nebo přístup a distribuce domácí či mezinárodní moci. Politický konflikt má vždy určitou dobu trvání a probíhá mezi alespoň dvěma stranami, které mohou tvořit státy, skupiny států, organizace nebo organizační skupiny, jasně odhodlané prosazovat své zájmy a zvítězit. Zároveň však musí být alespoň jedna strana konfliktu organizovaným státem. Válka je poté definována jako systematické a kolektivní použití síly, které trvá určitou dobu a má určitý rozsah, když probíhá mezi srovnatelnými soupeři (Pfetsch, Rohloff, 2000: 386).

Konflikty se mohou vždy odehrávat na více různých úrovních, od systémové roviny války až po rovinu interpersonální. Podstatné je

především rozlišovat mezi násilnými a nenásilnými konflikty, respektive ozbrojenými a neozbrojenými konflikty. Také hranice, které oddělují různé úrovně konfliktu, nejsou mnohdy zcela jasné a neprostupné. V rámci výzkumu konfliktů můžeme například definovat úroveň geografického (prostorového) rozpětí konfliktu, která může být mezinárodní, transnacionální, vnitrostátní nebo mezilidská¹. Úroveň konfliktu je však možné vygenerovat více. Na základě typů subjektů a rozměru konfliktu hovoří Šmíd o konfliktech globálních (makro konflikty mezi chudými a bohatými státy, mezi severem a jihem či centrem a periferií), válce za nový světový pořádek (světové války, studená válka) nebo sociálních, politických, kulturních či generačních konfliktech (konflikty elit, etnické, obchodní nebo konflikty občanů proti státu) (Šmíd, 2011: 23-24). Naopak Waisová uvádí v rámci specifikace konfliktů podle „umístění“ tři analytické roviny:

- 1) *mezinárodní systém* - je determinován absencí vyšší moci; cíle, zájmy, potřeby a jednání aktérů v mezinárodním systému jsou značně ovlivněny distribucí moci, pravidly a samotnou strukturou systému; konflikty, díky kterým dochází k proměně základní struktury systému, jeho pravidel, moci a hodnot, jsou označovány jako systémové konflikty;
- 2) *jednotky* - představují státy, transnacionální korporace nebo mezinárodní organizace; aktéři jsou dostatečně vnitřně soudržní a nezávislí, aby byli rozlišitelní od ostatních entit; konflikty mezi jednotkami jsou označovány jako mezinárodní konflikty;
- 3) *subjednotky* - představují například politické strany, opozice, lobby, mafie nebo povstalecká hnutí, která jsou individuálními organizovanými uskupeními, fungujícími v rámci jednotek, se silou ovlivňovat jejich existenci a chování; konflikty subjednotek jsou označovány jako vnitrostátní konflikty² (Waisová, 2011: 41-42).

¹ Příloha I: Typy konfliktů podle Møllera.

² Členění konfliktů podle jednotlivých analytických rovin nemusí být vždy jednoznačné, neboť velké množství konfliktů má zároveň aspekty jak vnitrostátního, tak mezistátního konfliktu.

2.1 Definice konfliktů

Jak bylo uvedeno v předchozí podkapitole, v případě klasifikace konfliktů z hlediska použitých prostředků při jejich řešení, jsou konflikty děleny na násilné³ a nenásilné, na základě klasifikace kritérií a prostředků, které jsou použity účastníky konfliktu za účelem jeho řešení. Ve chvíli, kdy se všechny zúčastněné strany snaží řešit konflikt pouze na základě užití mírových prostředků, se jedná o konflikt nenásilný. Na druhou stranu, ve chvíli, kdy jedna nebo více stran konfliktu, použijí k jeho řešení násilné prostředky, je takový konflikt definovaný jako násilný. Základním dokumentem pro klasifikaci konfliktů v mezinárodním právu jsou Ženevské konvence (Bureš, 2003: 26). Násilný konflikt je však mnohdy velice těžké definovat, neboť může zahrnovat konglomerát situací od vojenských přeletů nebo útoku na civilisty, kdy dojde k úmrtí jediného člověka, až po totální válku s velkým množstvím zabitých osob (Ramsbotham, Woodhouse, Miall, 2011: 31).

V rámci oboru mezinárodních vztahů můžeme nalézt velké množství definic a celou řadu projektů, které se ozbrojené konflikty snaží vymezit. V následujícím textu budou proto uvedeny tři často citované příklady vymezení konfliktu jako ozbrojeného střetu. Prvním příkladem vymezení násilného konfliktu je definice Singera a Smalla, kteří jsou zakladateli projektu Correlates of War Project, v rámci kterého je konflikt definován jako: *„násilný střet, ve kterém je alespoň jednou z bojujících stran stát a dojde při něm k nejméně 100 bojovým obětem. Tato definice se vztahuje výhradně k vojákům a dalšímu vojenskému personálu. Civilní oběti zde nejsou zahrnuty“* (Axt, Milososki, Schwarz, 2006).

Za další významné vymezení konfliktu lze považovat definici projektu Uppsala Conflict Data Project (UCDP), pod vedením Petra Wallensteena. V rámci UCDP je ozbrojený konflikt definován jako: *„neslučitelnost zájmů, která se týká vlády nebo území, kdy dojde k použití*

³ Mnozí autoři upřednostňují termín ozbrojený konflikt.

*ozbrojené síly mezi dvěma stranami, z nichž je alespoň jedna strana vládou státu, jejímž výsledkem je alespoň 25 mrtvých během jednoho kalendářního roku*⁴. Wallensteen a Sollenbergová dále dělí ozbrojené konflikty do tří kategorií, na základě počtu obětí:

- 1) *menší ozbrojené konflikty*, ve kterých dojde k úmrtí alespoň 25 osob, ale zároveň není celkový počet mrtvých osob v důsledku konfliktu vyšší než 1000;
- 2) *střední ozbrojené konflikty*, které mají za následek více než 1000 obětí, avšak během jednoho roku dojde v důsledku konfliktu minimálně k 25 a maximálně k 1000 obětem;
- 3) *války*, kdy je v důsledku konfliktu zabito více jak 1000 lidí během jednoho roku (Wallensteen, Sollenberg, 1995: 345-346).

Třetím příkladem vymezení konfliktu jako ozbrojeného střetu je definice Haidelberského institutu pro výzkum míru (HIIK). V rámci HIIK jsou konflikty definovány jako: „*střety zájmů (rozdílné pozice) týkající se národních hodnot (území, secese, dekolonizace, samostatnost, systém/ideologie, státní moc, regionální převaha, mezinárodní síla, prostředky a další). Tyto střety mají určité trvání a rozsah, zahrnují alespoň dvě strany (organizované skupiny, státy, skupiny států, organizace států), které jsou determinovány prosazováním svých zájmů a vítězstvím*“⁵. V případě metodiky HIIK je konflikt dále členěn na tři stupně intenzity, kterými jsou:

- 1) *nízká intenzita*
- 2) *střední intenzita*
- 3) *vysoká intenzita*⁶

⁴ Definitions, dostupné na: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions>, 14.2.2014.

⁵ Methodological Approach since 2003, dostupné na: http://hiik.de/en/methodik/methodik_ab_2003.html, 14.2.2014.

⁶ Příloha II: Intenzita konfliktu (HIIK).

2.2 Příčiny konfliktů – neslučitelnost zájmů

Zjišťování příčin konfliktů či hlavních objektů neslučitelnosti je považováno za nejdůležitější část studia konfliktů, neboť znalost příčin znamená primární předpoklad jejich vysvětlení i řešení. Pro mnohé autory je však kategorizace konfliktů podle příčin problematickou a subjektivní a dále tvrdí, že v rámci komplexity a dynamiky většiny konfliktů není možné označit pouze jednu příčinu a na základě ní konflikt vysvětlit a zařadit (Tomeš, 2007: 99-100).

Podle Wallensteena představuje neslučitelnost silné neshody mezi alespoň dvěma stranami, které si činí ve stejnou dobu nárok na tytéž zdroje, kterých je však omezené množství a jejich požadavky proto nemohou být splněny. K neslučitelnosti zájmů tedy dochází ve chvíli, kdy existuje určitá forma nedostatku, neboť pokud je množství zdrojů dostatečné, může být požadavkům všech stran vyhověno. Naopak v případě, kdy jsou jednotlivé zdroje omezené, vzniká neslučitelnost, která může vyústit až do situace násilného konfliktu (Wallensteen, 2002: 15).

V rámci typologizace příčin konfliktů z pohledu mezinárodních vztahů je Wallensteenovo dělení příčin konfliktů založeno na čtyřech základních konceptech:

- 1) *geopolitika*
- 2) *reál-politika*
- 3) *ideál-politika*
- 4) *kapitál-politika* (Wallensteen, 2002: 127).

Do kategorie geopolitiky spadají především teritoriální konflikty o hranice a území, reál-politika představuje zájem o moc a zbrojení pro zachování moci, ideál-politika souvisí s úvahami o legitimitě či vládnutí a konečně kapitál-politika představuje především zájem o jednotlivé zdroje a další ekonomická aktiva (Wallensteen, 2002: 127).

V případě definice projektu UCDP se neslučitelnost vztahuje především na státní jednotky, neboť v nestátních konfliktech nemusí být

neslučitelnost nutně podmínkou jejich vzniku. UCDP rozlišuje pouze dva základní typy neslučitelnosti: mocenskou (o vládu) a územní, které v některých případech mohou probíhat současně. Samotných neslučitelností však může existovat více a mohou probíhat mezi několika státy současně. Stejně tak může jedna vojenská situace zahrnovat několik neslučitelností. V případě mocenských konfliktů jde aktérům především o řízení celého státu, zatímco v případě konfliktů o území se aktéři snaží převážně o kontrolu ze strany států⁷.

S jinou typologizací příčin násilných konfliktů přichází Møller, který rozlišuje mezi konflikty zájmů a konflikty hodnot. Konflikty zájmů představují takovou neslučitelnost, která se týká určitého hmatatelného nebo „obchodovatelného“ statku v podobě ekonomického profitu, surovin, zdrojů, politické nadvlády a další. Konflikty zájmů jsou tak často objektivně analyzovatelné a vzájemnou neslučitelnost je možné definovat, měřit, dělit či sdílet, díky čemuž je snadnější se dopracovat ke hře s nenulovým součtem. Konflikty zájmů je možné dělit na:

- 1) *konflikt o území* – v případě, kdy přináší ekonomický či zahraničně politický profit⁸;
- 2) *ekonomický konflikt* – konflikt o surovinové zdroje, o přístup na trhy nebo obchodní cesty;
- 3) *politický konflikt* – prosazení politických cílů, například hegemonie nebo regionální nadvlády (Šmíd, 2010: 18-19).

Naopak konflikty hodnot se vztahují k méně materiálním otázkám, ale jsou více bezprostředně měřitelné, neboť hodnoty, víry a postoje jsou ze své podstaty vědomými. Základem pro vznik konfliktu hodnot je nepřátelství, které je podněcováno především etnicitou, nacionalismem a náboženstvím. Konflikty hodnot jsou převážně děleny na:

- 1) *etnické konflikty*
- 2) *náboženské konflikty*

⁷ Definitions, dostupné na: <http://www.pcr.uu.se/research/ucdp/definitions>, 15.2.2014.

⁸ V případě symbolické hodnoty se však jedná o konflikt hodnot.

3) *ideové konflikty* (Šmíd, 2010: 19).

Naopak více konkrétních příčin konfliktů definují autoři Pfetsch a Rohloff, podle kterých patří mezi hlavní důvody mezistátních konfliktů neslučitelnost v případě: pevninského území a mořských hranic, národní nezávislosti a dekolonizace, etnické, náboženské nebo regionální autonomie, ideologie a systémových konfliktů, národních a mezinárodních (geostrategických) mocenských konfliktů a konfliktů, týkajících se přístupu a rozdělení zdrojů (Pfetsch, Rohloff, 2000: 387). Naproti tomu Singer poukazuje na to, že „obvyklými podezřelými“ jsou: území, ideologie, legitimita, náboženství, jazyk, etnický původ, sebeurčení, zdroje, trhy, dominance, rovnost a také pomsta (Axt, Milososki, Schwarz, 2006).

2.3 Dynamika konfliktu

Konflikty jsou ze své podstaty dynamické a mohou se vyvíjet a měnit ve velmi krátkých časových intervalech. Konflikty také mnohdy dlouhou dobu eskalují bez většího povšimnutí a poté náhle propuknou do situace ozbrojeného střetu. Proces eskalace konfliktů je komplexní a nepředvídatelný, neboť se během něho mohou objevit jak nové problémy či nové konfliktní strany, které mohou změnit taktiku postupování v konfliktu nebo své cíle, tak další sekundární konflikty a konfliktní spirály, které dále komplikují už tak mnohdy těžko řešitelnou situaci. Množství těchto nepředvídatelných faktorů pak výrazně determinuje konflikt nejen v případě jeho eskalace, ale i v době jeho pozdější deeskalace (Ramsbotham, Woodhouse, Miall, 2011: 12-13).

Stejně jako v případě základních definic konfliktu nebo vymezení příčin konfliktu, přicházejí jednotliví badatelé i s různými typy dělení v případě konfliktní dynamiky. Na základě dynamiky jsou hlavní fáze konfliktu děleny na:

- 1) *latenci*
- 2) *manifestaci*
- 3) *eskalaci*

- 4) *mrtvý bod*
- 5) *deeskalaci*
- 6) *řešení konfliktu*
- 7) *budování míru*⁹ (Šmíd, 2011: 39).

V rámci latence konfliktu (nestabilního míru) si aktéři dobře uvědomují neslučitelnost svých zájmů, které artikulují, ale k přímým konfrontacím ještě nedochází (Šmíd, 2011: 39). Konflikt může být v latentní podobě také zakonzervován, protože aktéři nemají dostatek prostředků k rozhodnému jednání a nemohou či nechtějí veřejně artikulovat téma sporu a jasně se postavit proti svému protivníkovi. Mezi základní nástroje předcházení konfliktů z latence do vyšších úrovní patří preventivní mnohaúrovňová diplomacie, podpora spolupráce, komunikace ve všech základních rovinách a dlouhodobé budování míru (Waisová, 2011: 58).

Ve fázi manifestace již jednotliví aktéři definují otevřeně své požadavky a je již možné zaznamenat první konfrontace. Během manifestace se často nepřátelé navzájem dehumanizují a naopak sebe samé sanktifikují. Eskalace konfliktu pak znamená důležitý zlom, kdy dochází ke vzájemně reaktivnímu postupu protivníků. Eskalaci je možno dělit na unilaterální, reciproční nebo v případě oboustranné eskalace na nepřátelskou, z nichž každá má své determinanty, mezi které patří především nárůst konfliktní solidarity (např. sjednocení určitých skupin), zisk zdrojů (např. ekonomické zdroje či vojenská technika) nebo strategická eskalace (např. útok ve chvíli, kdy je protivník oslaben). Vrcholem konfliktu se stává mrtvý bod, ke kterému dochází ve chvíli, kdy jsou protivníci vyčerpáni a vítězství nebo prohra některého z nich v kratším časovém intervalu se nejeví jako reálná. V případě mrtvého bodu je proto vhodné přistoupit k mírovým rozhovorům o ukončení násilí (Šmíd, 2011: 40).

⁹ Příloha III: Dynamika konfliktu.

Do fáze deeskalace se konflikt dostává v době, kdy konfliktní jednání a chování slábne, násilné střety jsou ukončeny nebo probíhají pouze lokálně v podobě excesů a objevuje se snaha o obnovu komunikace mezi protivníky. Ve chvíli, kdy se konflikt dostane do fáze řešení konfliktů, bývají již jednotlivé dříve bojující strany odděleny neutrálními ozbrojenými silami a často spolu za mediace třetích stran uzavírají dohody o urovnání svých vztahů. V poslední fázi budování míru pak dochází k obnově mírové situace mezi státy, která probíhala v době předkonfliktního stavu (Šmíd, 2010: 21-22).

Odlišnou terminologii představuje například Lundova křivka konfliktu¹⁰, která dělí fáze konfliktu na:

- 1) *trvalý mír* – dochází ve vysoké míře ke spolupráci; je převážně založen na sdílených hodnotách, cílech, institucích, ekonomické kooperaci a podpoře mezinárodního společenství;
- 2) *stabilní mír* – vyznačuje se vyšší mírou napětí; spolupráce mezi státy probíhá v omezené formě, ale možný vznik války je velmi nepravděpodobný;
- 3) *nestabilní mír* – křivka na grafu již graduje a napětí mezi stranami konfliktu narůstá; aktéři se vnímají jako nepřátelé a vypuknutí války se jeví jako reálné;
- 4) *krize* – značí selhání diplomacie a válečný konflikt je velmi blízko svému vypuknutí; v případě krize dochází k napjaté konfrontaci mezi ozbrojenými skupinami;
- 5) *válka* – propuknutí násilí; trvalý boj mezi ozbrojenými silami; v případě vypuknutí války je cílovou snahou přesvědčit bojující strany k mírovému jednání a uzavření vzájemných mírových dohod¹¹.

Po skončení války následuje poválečná situace, kdy se úsilí o mír vyplatilo a boje odezněly. Zatímco tak předchozí fáze konfliktu měly

¹⁰ Příloha IV: Lundova křivka konfliktu.

¹¹ The Curve of Conflict, dostupné na: http://online.usip.org/analysis/2_0_1.php, 16.2.2014.

vzestupný charakter, po ukončení bojů dochází na Lundově křivce k sestupnému charakteru konfliktu, který se však může začít kdykoli znovu stupňovat. V tomto bodě je primární snaha směřována k zamezení jakýmkoliv dalším stupňujícím se tendencím a naopak započítí procesu budování míru, na základě kterého se konflikt může dostat znovu do fáze stabilního nebo dokonce trvalého míru¹².

2.4 Řešení konfliktů

Řešení konfliktů je široký přístup, který čerpá převážně z oborů mezinárodní vztahy, bezpečnostní studia nebo výzkum míru, když navrhuje a využívá konstruktivní a kreativní proměnu konfliktů, která má za následek zamezení použití násilí, umožnění překonání antagonismu mezi rivaly a podporu přijatelnosti a udržitelnosti řešení v delším časovém úseku. Přístupy řešení konfliktů tedy zahrnují průzkum dlouhodobých i krátkodobých strategií, zkoumání jednání, chování a cílů znesvářených stran i prostředí, ve kterém se konflikt odehrává, způsob dosažení dohody a možnosti její realizace a dodržování (Waisová, 2011: 24). Řešení konfliktů se také zaměřuje na perspektivu takzvané „třetí strany“ (mediátor, konfliktní rádce, dohlížitel, atd.), která je povolána k pomoci nebo má vlastní motivaci, aby asistovala jedné či oběma stranám konfliktu. O řešení konfliktů se však může hovořit i ve chvíli, kdy se obě strany snaží v průběhu konfliktu hledat konsensuální řešení, aniž by požádaly o vnější pomoc (Axt, Milososki, Schwarz, 2006). Jednotlivé formy řešení konfliktů však mohou mít značně rozdílný charakter. Na obecné rovině je možné rozlišit tři uplatňované související přístupy:

- 1) *management konfliktu* (conflict management)
- 2) *řešení konfliktu* (conflict resolution)
- 3) *transformace konfliktu* (conflict transformation)

Management konfliktu se dívá na násilné konflikty, jako na nenapravitelné důsledky rozdílných hodnot a zájmů v rámci a mezi

¹² The Curve of Conflict, dostupné na: http://online.usip.org/analysis/2_0_1.php, 16.2.2014.

komunitami, kdy sklon k násilí vychází ze stávajících institucí a historických vztahů, ale i z aktuálního rozložení moci. Podle Mialla spočívá smysl managementu konfliktu především v „*umění vhodného zásahu za účelem dosažení politických dohod, zejména těch nejsilnějších subjektů, které mají moc a zdroje, aby vytvořily tlak na znesvářené strany s cílem přimět je, aby se usadily*“ (Miall, 2004: 3). Management konfliktu se tak vztahuje ke všem strategiím užívaným pro dosažení trvalého míru nebo ukončení přímého násilí, aniž by bylo nutné řešit jakékoli základní konfliktní příčiny. Na ideologickém základě ve smyslu managementu konfliktu můžeme konflikt definovat jako problém politického řádu a statusu quo, kdy je násilný konflikt považován za výsledek neslučitelných zájmů či za soutěž o vzácné energetické zdroje nebo teritorium. Zatímco tato definice ve skutečnosti znamená, že konflikt je hra s nulovým součtem, konfliktní vypořádání nemusí nutně následovat tutéž linii. V závislosti na konkrétních zájmech zúčastněných aktérů a fázích eskalace může urovnání vztahů snadno překročit hru s nulovým součtem a namísto toho vést ke hře s nenulovým součtem. Aktéři konfliktu jsou tedy považováni za racionální aktéry, kteří se na základě svých zájmů uchýlí raději ke spolupráci, která povede k dosažení společného cíle a urovnání konfliktu. Samotný management konfliktu lze tedy pojmout jako hru s nenulovým součtem, v níž zisk jedné strany nemusí nutně znamenat ztrátu ostatních (Raimann, 2004: 8). Značná část pozornosti je v případě managementu konfliktu věnována činnosti třetích stran a strategiím, díky kterým dojde k transformaci hry s nulovým součtem na hru s nenulovým součtem, což vede k ukončení konfliktu. Mezi hlavní nástroje patří mírová vyjednávání, mediace, dobré služby či vyšetřovací mise, ale i donucovací prostředky v podobě arbitráží či vojenských, politických nebo ekonomických sankcí. Zatímco donucovací prostředky mají spíše krátkodobý charakter, mírová opatření jsou základem pro dlouhodobou perspektivu managementu konfliktu (Axt, Milososki, Schwarz, 2006).

Řešení konfliktu se týká veškerých aktivit, jejichž cílem je řešit základní příčiny přímého kulturního a strukturálního násilí. Strukturální násilí je možné definovat jako konfliktní situaci sociální, politické a ekonomické struktury, kdy je udržována nerovná moc, závislost a nadvláda, zatímco kulturní násilí znamená sociální a kulturní legitimaci přímého a strukturálního násilí. Řešení konfliktu se snaží využít teorii her, s cílem překonat sebezničující dynamiku hry s nulovým součtem a přeformulovat konflikt na společný problém, který přinese oboustranně přijatelné řešení (Raimann, 2004: 9). Například Wallensteen definuje řešení konfliktů jako „*sociální situaci, kdy se strany ozbrojeného konfliktu dobrovolně rozhodnou pro mírové soužití a/nebo se vzdají základních neslučitelností a přestanou proti sobě používat zbraně*“ (Wallensteen, 2002: 50). Významným teoretikem řešení konfliktů je John Burton, který rozlišuje mezi zájmy, které jsou proměnlivé nebo obchodovatelné a potřebami, včetně bezpečnosti, spravedlnosti a uznání, které jsou kvazi přírodní, neoddělitelné a nesmí být potlačeny. Burton definuje konflikt jako přirozený důsledek nenaplněných potřeb člověka. Podle autora není primárním účelem konfliktního řešení ukončení konfliktu jako takového, ale především jeho transformace na konflikt nenásilný. Základním předpokladem je, aby všichni aktéři pochopili, že lidské potřeby nejsou omezené zdroje a že jednání pomocí nenásilných prostředků může vést k trvalému míru. Přestože Burton přímo nespécifikuje jakými metodami a postupy je možné přivést konflikt do přijatelné situace pro všechny aktéry, nabízí se široké množství prostředků, jako jsou workshopy, diskusní skupiny, kulaté stoly, jednání, arbitráže a další, které jsou v rámci řešení konfliktu využívány (Axt, Milososki, Schwarz, 2006).

Teoretici transformace konfliktu tvrdí, že současné konflikty vyžadují více než proměnu pozic a identifikaci mírových výsledků, neboť samotná struktura účastníků a vztahů může být zakotvena hluboko ve struktuře konfliktních vztahů, které přesahují konkrétní umístění konfliktu. Samotná transformace je pak chápána jako proces zahrnující vztahy, zájmy, diskurzy a pokud je to nutné i složení společnosti, která

podporuje pokračování násilného konfliktu. Transformace konfliktů se tedy liší od předchozích přístupů především snahou pochopit samotnou povahu konfliktu (Miall, 2004: 4). Podle Johna Lederacha není primárním účelem transformace konflikt odstranit nebo kontrolovat, ale spíše poznat a pracovat s jeho „dialektickou povahou“. Konflikt je přirozeně vytvořen lidmi, kteří mají mezi sebou vzájemné vztahy, avšak ve chvíli kdy vypukne, dojde k jeho transformaci na události, vztahy a lidi, kteří konflikt iniciovali. Vztah příčin a následků jde tedy oběma směry, od lidí a vztahů ke konfliktu a odtud zpět k lidem a vztahům. Během transformace konfliktu dochází obvykle ke zdůrazňování rozdílů mezi lidmi a jejich pozicemi, což může přispět ke zlepšení vzájemného porozumění. I když jsou zájmy, potřeby a hodnoty lidí odlišné či neslučitelné, může být dosaženo pokroku, pokud aktéři získají přesnou představu o ostatních. Podle Lederacha představuje advokacie a mediace důležité prostředky transformace konfliktu a to především v jeho počátečních fázích, kdy vzrůstá povědomí o konfliktní problematice. Ve chvíli, kdy se do všeobecného povědomí dostanou obavy jednotlivých stran, může mediace napomoci k cestě ze vzájemně destruktivního modelu směrem k dialogu a závislosti. Lederach také naznačuje, že transformace musí probíhat jak na osobní, tak na systémové úrovni, když zahrnuje snahu o zvyšování povědomí a odhodlání ke změně, která nastane v případě pochopení frustrací aktérů. Aby však mohla efektivní transformace konfliktu nastat, musí být navenek konkrétní frustrace uznány a řešeny¹³.

2.5 Teorie her

Za účelem zhodnocení míry neslučitelnosti zájmů jednotlivých aktérů a predikce dalšího vývoje v Arktidě, můžeme využít koncept racionality, ze kterého dále vychází koncept teorie her, založený na předpokladu, že každý subjekt se snaží dosáhnout co největších zisků,

¹³ Conflict transformation, dostupné na:
<http://www.colorado.edu/conflict/peace/treatment/contrns.htm>, 19.2.2014.

s co možná nejmenšími potencionálními ztrátami. Koncept racionality umožňuje interpretovat politiku především jako řemeslo, které spočívá ve správném odhadu, určitosti chování, jednání zainteresovaných aktérů v konkrétních situacích. Politika se tedy stává „hrou“ s jasně nastavenými pravidly, která všichni aktéři dobře znají, řídí se jimi a využívají při nich různých strategií, jako je obrana nebo útok. Samotná hra tak přináší množství situací, během kterých mohou aktéři plánovat své jednotlivé kroky v reakci na chování, postupy i zájmy protivníků, jež lze odhadnout a předvídat, neboť jsou předem zjistitelné. Na základě reakcí protivníků může navíc každý aktér zpětně hodnotit a posuzovat vlastní chování. Ve své podstatě se tedy jedná o jasně definované vztahy, ze kterých plynou odměny pro vítěze, ale i ztráty, se kterými musí vždy počítat poražený (Říchová, 2006: 105-106).

Každá hra je přímo spjata s jednáním o podmínkách výhry, kdy jsou jednotliví aktéři odměňováni či trestáni na základě toho, co se jim zdá výhodné nebo toho, co jim umožní pokračovat ve hře. Tato situace vede k jasnějším definicím a pochopení pojmů užitku a zájmu, tedy určitých aspektů racionality při svém rozhodování. Zisky nebo ztráty aktéra jsou také přímo úměrné výsledkům vlastních tahů a tahům prováděných protivníky, což umožňuje jasně analyzovat vzájemné proměnné mezi aktéry při rozhodování v situaci konfliktu nebo spolupráce. V případě mnohých herních situací však musejí aktéři jednat v podmínkách nejistoty nebo neúplné informovanosti, což může značně ovlivnit jejich další rozhodování. Veškeré tyto problémy – poznání vlastního zájmu a s ním související jednání, předpoklad pravděpodobných akcí ostatních aktérů nebo rozvážné jednání v podmínkách nejistoty či neznalosti, jsou tak základními problémy politické teorie a praxe (Deutsch, 1971: 123).

Hlavní rozpory, se kterými teorie her pracuje, zahrnují na jedné straně počet aktérů, kteří se hry účastní a na straně druhé výsledek, tedy možné zisky a ztráty jednotlivých aktérů. V případě výsledku rozlišuje teorie her dva základní typy situací. První typ herní situace představuje proces, ze kterého vzejdou pouze vítězové a poražení, kdy daná situace

představuje hru s nulovým součtem. Druhý typ herní situace naopak vychází z procesu, jehož výsledkem je alespoň částečný zisk všech zúčastněných aktérů a herní situace tak představuje hru s nenulovým součtem (Říchová, 2006: 111).

3 ARKTICKÝ REGION

3.1 Geografické vymezení

Obecně můžeme Arktidu definovat jako nejsevernější část světa, která se skládá z vnějších okrajů evropského, asijského a amerického kontinentu a zároveň z celého Severního ledového oceánu, včetně veškerých ostrovů, které se v něm nacházejí. Ve skutečnosti však existuje velké množství různých vymezení arktického regionu, které se mnohdy výrazně liší (Łuszczuk, 2012: 66). Problematika rozdílných definic hraje důležitou roli především z důvodu vymezení samotného regionu, který se snažíme zkoumat a pochopit, neboť význam arktické oblasti se odvíjí jak z probíhajících ekonomických aktivit v přilehlých oblastech Severního ledového oceánu a z potenciálních ekonomických aktiv, kterých bude do budoucna možné dosáhnout, tak i z širšího pochopení toho, co je ještě možné z geografického či historicko-kulturního hlediska považovat za Arktidu, ve smyslu charakteristických znaků regionality, tedy společných geografických, politických, sociálních a kulturních hodnot (Hoel, 2009: 83). Mezi základní definice, které bývají nejčastěji využívány při vymezení Arktidy, patří:

- 1) oblast ležící severně od linie 10 °C izotermy v měsíci červnu¹⁴;
- 2) severní polární kruh od 66°33' ¹⁵ severní šířky¹⁶;
- 3) širší vymezení, zahrnující oblast severní Skandinávie a hranice Severního ledového oceánu¹⁷ (Łuszczuk, 2012: 66 nebo Hoel, 2009: 82).

¹⁴ V rámci vodních ploch zahrnuje celý Severní ledový oceán některé okrajové části Atlantického oceánu (úsek Norské a Labradorské moře) a Tichého oceánu (většinu Beringova moře), suchozemskou pevninu tvoří severní pruhy euroasijské a severoamerické pevniny, ostrovy a souostroví Severního ledového oceánu (Kanadské souostroví, Špicberky, Nová Zem, Zem Františka Josefa, Severní země, Novosibirské ostrovy a další), dále Grónsko, severovýchodní část Islandu a Aleuty (Ištók, 2012: 94).

¹⁵ V Severní Americe je převážně užíváno vymezení 60°, respektive 55° severní šířky, aby mohly být zahrnuty samosprávné celky v Dánsku (Grónsko), Kanadě a USA (Tesař, 2008: 7).

¹⁶ Příloha V: Vymezení Arktidy.

¹⁷ Příloha VI: Vymezení Arktidy podle Arctic Monitoring and Assessment Programme (AMAP) a Arctic Human Development Report (AHDR).

V případě třetí definice, kterou v současnosti uplatňuje Arktická rada, představuje plocha arktického regionu přibližně 30 milionů km², což je zhruba trojnásobek rozlohy kontinentální Evropy, avšak počet trvale žijících obyvatel v oblasti se pohybuje okolo pouhých 4 milionů (Hoel, 2009: 83). Historicky byla také arktická oblast rozdělena do pěti trojúhelníkových sektorů, jejichž základna byla tvořena hranicemi arktických států: Ruska, USA, Kanady, Norska a Dánska, kdy jednotlivé meridiány sloužily jako boční hranice a severní pól byl jejich vrcholem. Nicméně v dnešní době nemohou být takto stanovené sektory v rámci mezinárodního práva uplatňovány, vzhledem k odlišnému chápání hranic pevniny a moře (Łuszczuk, 2012: 66).

Pro účely této práce budeme dále pracovat s vymezením Arktidy na základě severního polárního kruhu (66°33' s.š.) a to hned z několika důvodů. V první řadě představuje severní polární kruh hranici, která je jak historicky tak dle předpokladů i do budoucna neměnná, na rozdíl od vymezení, která se opírají o průměrnou teplotu či politické hranice, jejichž stálost nemůžeme s určitostí do budoucna předpokládat. Navíc v případě použití širších definic by bylo nutné do arktické oblasti zahrnout i rozsáhlá pevninská a mořská území, která již především svou geografickou, ale i například geologickou či hydrologickou povahou zcela neodpovídají teritoriu ležícímu za severním polárním kruhem.

Severní ledový oceán, tvořící jakousi pomyslnou pánev, je nejmenší ze čtyř oceánů na Zemi. Zabírá plochu přibližně 13 milionů km² a představuje 4% z celosvětového povrchu moří a oceánů¹⁸ (Ištok, 2012: 94). Centrální část oceánu, která bývá nazývána „zemí věčného ledu“, se nachází v arktickém pásu a je tvořena Amundsenovou pánví¹⁹, jejíž rozloha se pohybuje okolo 5 milionu km². Naopak do periferních částí oceánu, které již leží v subpolárním geografickém pásu při pobřeží Euroasie a Severní Ameriky, patří: Grónské moře, Barentsovo moře,

¹⁸ Pobřežní linie Severního ledového oceánu je dlouhá 45 389 km (Łuszczuk, 2012: 66).

¹⁹ Někdy nazývaná také Arktická nebo Centrální pánev.

Karské moře, Moře Laptěvů, Východosibiřské moře, Čukotské moře a Beaufortovo moře (Jánský, 1992: 88). Z 6% zemského povrchu, který je obklopen severním polárním kruhem, sahá přibližně jeho jedna třetina nad hladinu moře a další třetina je tvořena kontinentálními šelfy, které dosahují nižší hloubky než 500m pod hladinu moře. Poslední třetina arktického zemského povrchu je poté tvořena z hlubokých oceánských pánví, historicky pokrytých mořským ledem, které se nacházejí v hloubce 4000m i více pod hladinou moře (Gautier a kol., 2009: 1175).

Severní ledový oceán je možné připodobnit k uzavřeným vodním plochám, například ke Středozemnímu či Baltskému moři, neboť s ostatními oceány je spojen relativně nízkým počtem úžin. V případě Tichého oceánu se jedná o Beringův průliv a v případě Atlantského oceánu o Naresův průliv, úžiny mezi Kanadou a Grónskem a území mezi Norskem, Špicberky a Grónskem. Přestože Severní ledový oceán jasně dominuje celému regionu, v oblasti se nachází i značné množství ostrovů. Mezi politicky nejvýznamnější ostrovy arktické oblasti patří: Grónsko a Špicberky a dále pás velkého množství ostrovů a ostrůvků podél euroasijského pobřeží. Významnou spojnici oceánu s vnitrozemím představuje také hned několik velkých řek, zejména severoamerická Mackenzie a ruská Lena, Jenisej a Ob, které jsou sezóně využívány k námořní přepravě. (Chrástanský, Jenne, 2010).

Jak bylo již zmíněno výše, hovoříme-li o arktickém regionu, nemůžeme opomenout ani stálé „arktické“ obyvatelstvo, které je tvořeno přibližně 4 milionovou populací. Až do začátku 20. století dominovalo v arktickém prostoru původní obyvatelstvo, avšak následná kolonizace arktických zemí²⁰, během níž docházelo k zakládání větších sídel městského typu, znamenala výraznou změnu struktury stávajícího obyvatelstva. Kolonizace arktické oblasti tak vyústila až do dnešního stavu, kdy původní obyvatelstvo regionu tvoří pouhých 10% veškeré „arktické“ populace. Jedná se především o Inuity, kteří žijí v severní části

²⁰ Arktická kolonizace byla nejintenzivnější v případě Ruska (Sovětského svazu).

Aljašky, Kanady a v Grónsku, Sámy (Laponci) obývajících severní oblasti Skandinávie a o mnohá etnika žijící na ruském severu²¹ (Ištok, 2012: 95).

3.2 Klimatické změny

Lidé na planetě již dnes vnímají klimatické změny, kterým budou do budoucna nuceni čelit, a které se samozřejmě nemohou vyhnout ani oblasti Arktidy. Současné vědecké výzkumy hovoří o dvou primárních tématech, které do budoucna arktický ekosystém značně ovlivní. Jedná se o změnu klimatu a s ním nepřímo související znečišťování prostředí. Z mnoha míst na světě se tak právě „ledová“ Arktida jeví jako zvlášť citlivá oblast, kterou budoucí změny nenávratně promění. Za hlavní premisu měnící se Arktidy můžeme označit nárůst teploty, díky níž dochází k postupnému tání ledu a následné proměně arktické krajiny. Změna skupenství vody má pak obrovský potenciál v případě vlivu na znečištění oblasti, neboť díky tání arktického ledu dochází ke zpřístupnění a plánovanému využívání mnoha nových námořních tras a koridorů, jejichž vedlejším efektem bude právě výrazné znečištění arktického prostředí (Macdonald, 2005: 1099-1100).

Předpokládané klimatické změny v Arktidě budou mít za následek značné ekologické, ekonomické a sociální důsledky. V polární oblasti Arktidy dochází po staletí k míchání hlubokých studených vod s teplými rovníkovými proudy, díky čemuž funguje udržitelná biologická produktivita. Proměny v ochlazování a ohřívání vody v arktické oblasti však zapříčiní jak proměny počasí, tak krajinné a ekologické změny. Z výzkumných zpráv o arktickém klimatu vyplývá, že za posledních 50 let se průměrná teplota moře v oblasti severozápadního Ruska, ve východním Grónsku a Skandinávii zvýšila o 1 °C a naproti tomu došlo k 1 °C ochlazení moře v oblasti Islandu a Severního Atlantiku. Navíc průměrná teplota ovzduší nad Severním ledovým oceánem se zvýšila o 2–3 °C a do roku 2090

²¹ Příloha VII: Skladba arktické populace.

se předpokládá její vzestup o 6–10 °C. Z vědecké zprávy ACIA²² hodnotící životní prostředí v Arktidě plyne, že již dnes dochází k letnímu ustupování ledu z nynějších přibližně 15 milionů km² v březnu až na 7 milionů km² v září a například Mezinárodní panel pro změnu klimatu předpokládá, že do konce 21. století bude v době pozdního léta ustupovat arktický led téměř zcela²³ (Pietri, Soule IV, Kershner, Soles, Sullivan, 2008: 508-509).

Současné zvyšování teplot v důsledku globálního oteplování navíc dosahuje v arktickém regionu takřka dvojnásobných hodnot světového průměru a do budoucna se očekává další růst v důsledku tání bílého ledu, který po sobě zanechá tmavou půdu a oceán, absorbující další teplo. V Arktidě vždy fungoval sezonní cyklus tání a zmrazení ledu, který se v současnosti rychle mění. Stále se zvyšující rozsah tání v letních měsících totiž následuje stále nižší míra mrazu v zimních měsících. Proto již dnes může dokonce i mírné zvýšení teplot znamenat masivní tání ledu (Sharp, 2011: 298-299). Právě díky tání ledu začne postupně docházet k proměně ekologické rovnováhy v regionu, jejíž důsledky se promítnou i do globálního klimatu. Vody Severního ledového oceánu budou absorbovat více slunečního záření, což může narušit termální proudy, které postupují z tropů na sever a udržují Severní Ameriku a Evropu na současných teplotních standardech. Narušení těchto proudů vlivem tání ledu tak paradoxně může vést k výraznému ochlazení v severních zeměpisných šířkách (Gupta, 2009: 174).

Do předpokládaných environmentálních výsledků oteplování arktické oblasti spadají změny produktivity ve smyslu potravinového řetězce, změny migrace ryb, rozsáhlé tání, lesní změny a ztráta biologické rozmanitosti, které budou mít silné dopady na okolní mořské a suchozemské ekosystémy, jejichž ekologické a sociální důsledky se promítnou po celém světě. Díky výrazné rychlosti tání ledu v Severním

²² Arctic Climate Impact Assessment

²³ Příloha VIII: Úbytek ledu v Arktidě (1982-2090).

ledovém oceánu také dojde k rostoucí obchodní činnosti a navýšení námořní dopravy v oblasti (Pietri, Soule IV, Kershner, Soles, Sullivan, 2008: 509). Poprvé v lidské historii se nyní otevírá Severozápadní průjezd, který spojuje Tichý a Atlantský oceán. Námořní trasy spojující Severoamerický kontinent s Evropou a Asií mohou zkrátit přepravu mezi Evropou a Asií o přibližně třetinu²⁴, čímž dojde ke změnám struktury světového obchodu a lodní přepravy. (Gupta, 2009: 174). Ještě významnějším důsledkem tání ledu v Arktidě je možnost získání do současnosti nedosažitelných nerostných zdrojů. Podle dosavadních průzkumů se v Arktidě nachází 22% neobjevených zásob ropy a zemního plynu, ale také další nerostné kovy a minerály. Většina zásob ropy a zemního plynu se pak nachází mimo pevninu, především v oblasti kontinentálního šelfu (Hořejšová, Jánský, Hingarová, Štír, 2010: 6).

Rybářství, těžba nerostných surovin či lodní přeprava se stanou odvětvími, která ze snižování ledové pokrývky budou profitovat. Současně s rozvojem těchto odvětví však začne stoupat i úroveň znečištění regionu. Kombinace ustupujícího mořského ledu a větší technologické možnosti pouze zvýší touhu států k přístupu a využívání veškerých ekonomických aktiv v oblasti (Pietri, Soule IV, Kershner, Soles, Sullivan, 2008: 509). Vzhledem k výše zmíněným faktům se zdá být ironií, že mnoho lidí vidí příznivý vliv v globálním oteplování. Ve skutečnosti, pokud dojde k těžbě objevených zásob ropy v Arktidě, bude tato těžba přispívat k dalšímu růstu emisí CO₂ a tady k dalšímu oteplování (Gupta, 2009: 174).

²⁴ Zkrácení přepravní vzdálenosti mezi Evropou a Asií může dosahovat až ke 4000km.

4 GEOPOLITICKÝ VÝZNAM ARKTIDY

4.1 Geopolitický vývoj

Zatímco do konce 19. století byly pokusy o dobývání Arktidy jen sporadické a nenabývaly většího významu, ve 20. století se Arktida postupně dostávala stále častěji do centra pozornosti mnoha nejen arktických států. Již od počátku století byly podnikány odvážné polární průzkumné výpravy, například ze strany Britů, Američanů, Norů nebo dokonce Rakušanů za účelem prvenství v dosažení severního pólu (Haftendorf, 2011: 337). V tomto období se také začaly vytvářet první projevy neslučitelnosti mezi státy v rámci arktické oblasti. Například Kanada již v roce 1907 deklarovala, že všechna pevninská území mezi 141° a 60° západní délky spadají pod její suverenitu (Šanc, 2011: 249).

Znatelnější projevy neslučitelnosti se však objevily v případě sporného souostroví Špicberky a Grónska. Od Špicberků si státy slibovaly zisk značných zásob kvalitního uhlí a dalších nerostných surovin. Tento několikaletý spor byl nakonec vyřešen Smlouvou o Špicberkách z roku 1920, která přisuzovala souostroví Norsku, avšak součástí smlouvy byla podmínka demilitarizace oblasti a rovného přístupu všem státům, které smlouvu ratifikovaly. (Miller, 1925: 48-49). Podobný spor mezi zainteresovanými aktéry²⁵ byl rozpoután i v případě Grónska. Grónsko začalo být na počátku 20. století vnímáno jako strategická spojnice mezi Amerikou, Evropou a Asií, která se zdála důležitou především v případě vypuknutí války. V oblasti se navíc nacházelo velké množství kryolitu či uhlí a díky četným ledovcovým potokům skýtala oblast potenciál výroby elektrické energie. Značné nároky na grónské území si činily především Spojené státy, které na ostrově plánovaly vybudovat styčný bod pro svou leteckou a námořní přepravu. Grónsko bylo navíc zahrnuto v Monreově doktríně a Spojené státy zdůrazňovaly, že geograficky patří do oblasti

²⁵ Spojené státy, Kanada, Norsko, Dánsko, Velká Británie.

Severní Ameriky. Vzhledem k územním nárokům dalších států však nebylo možné situaci vyřešit pomocí mezistátních dohod a spor byl převeden do rozhodovací pravomoci Stálého soudního dvora v Haagu, který v roce 1933 přisoudil celé území Dánskému království (Fogelson, 1989: 52-26). Významnou roli v případě dobývání Arktidy sehrál v meziválečném období také Sovětský svaz, který měl pro své aktivity propagandistické, ale i vědecké a vojenské důvody. V průběhu 30. let podnikali sovětští výzkumníci řadu výprav směrem k Severnímu pólu a zároveň pracovali na zdokonalení svých ledoborců. Ty se jim podařilo vylepšit natolik, že byli schopni otevřít Severní mořskou cestu, po které se v roce 1936 přesunulo baltské loďstvo až do Tichého oceánu, kde hrozila konfrontace s Japonskem²⁶ (Romancov, 2008: 5).

Během druhé světové války se staly okrajové části Severního ledového oceánu jednou z nejdůležitějších válečných arén, neboť přes ně proudily ze Severní Ameriky do Velké Británie a poté i Sovětského svazu, dodávky potravin, zbraní, munice a později i vojenského personálu. Také skutečnost, že Německo okupovalo Norsko, čímž značně zlepšilo svou schopnost likvidace spojeneckého loďstva, vedla k budování řady nových námořních a leteckých základen v arktické oblasti. Druhá světová válka tak zapříčinila nárůst zájmu o oblast za Severním polárním kruhem, který se záhy ještě zvýšil díky Alexanderu P. de Severskymu a jeho pojetí letecké moci (Romancov, 2008: 5-6). De Seversky považuje leteckou moc za nadřazenou námořní a pozemní moci na základě zkrácení vzdáleností ve smyslu vzdušných čar. Toto tvrzení dokládá zobrazením mapy, jejíž střed je tvořen Severním pólem, na které je patrné, že Spojené státy a Sovětský svaz jsou ve skutečnosti blízkými sousedy. Arktida tak byla dle de Severkyho „oblastí rozhodnutí“, kterou je nutné ovládnout (Chrášťanský, Jenne, 2010).

²⁶ Dobývání Arktidy bylo v meziválečné době považováno za vrchol technického umění, srovnatelného s dobývání vesmíru v 60. a 70. letech.

V období studené války se Arktická oblast stala z geostrategického hlediska územím primárního významu, na které upínaly svou pozornost jak Spojené státy, tak Sovětský svaz, což se promítlo do ještě výraznější militarizace celého regionu (Šanc, 2011: 250). V průběhu bipolární konfrontace probíhala výrazná transformace arktické a subarktické oblasti, kdy docházelo k výstavbě vojenských základen, radarových a sonarových stanic, odpalovacích zařízení²⁷, budování výrobních aktiv, ale i migracím obyvatelstva či přistěhovalství (Ištok, 2012: 96). Celková geopolitická situace Arktidy tak byla během studené války výrazně determinována vzniklým bipolárním napětím mezi oběma hegemony. Samotná militarizace arktického regionu se však paradoxně promítla do zmrazení veškerých potencionálních konfliktů, které se týkaly sporných otázek hranic a nárokovaných území (Łuszczuk, 2012: 67).

Po rozpadu Sovětského svazu došlo k uvolnění politického napětí a geostrategický význam Arktidy poklesl. Díky nové smířlivější situaci mohly arktické státy započít cestu spolupráce a kooperace v Arktidě, což se nejméně promítlo v roce 1996, kdy byla založena Arktická rada, jakožto mezistátní fórum, řešící problematiku otázek, týkající se regionu²⁸ (IISS, 2010). Takřka současně s poklesem geostrategického však začal znovu narůstat geoekonomický význam oblasti, neboť všechny arktické státy ale i nearktičtí aktéři deklarují zájem o co největší část nemalého přírodního bohatství. Díky politickým změnám, ke kterým došlo v 90. letech, byl region otevřen komerčním aktivitám, spočívajícím především v průzkumech a těžbě nerostných surovin nebo cestovním ruchu. Na počátku 21. století se dále rozšiřuje množství zájmů, díky kterým narůstá politická důležitost oblasti. Největší pozornost je věnována zejména obrovským zásobám ropy a zemního plynu, které se nacházejí na území všech arktických států i mimo ně. Právě těžba ropy a zvýšení námořní dopravy v regionu bude však podle velkého množství

²⁷ Vzhledem k existenci atomových bomb přestala pro Spojené státy fungovat zaoceánská izolace a staly se přímo zranitelnými potencionálním útokem, který by byl vedený z Evropy (Romancov, 2008: 6).

²⁸ K Arktické radě více ve 4. kapitole.

environmentálních a klimatických prognóz znamenat riziko budoucích ekologických škod (Romancov 2008: 7).

Stále výraznější tání ledu, které zvyšuje dostupnost zdrojů, potenciál vzniku nových námořních tras i technologický vývoj usnadňující těžbu nerostů z podmořských hlubin, znamená v současnosti zvýšený zájem o Arktidu v rámci geopolitických strategií jednotlivých států. Dnešní vnímání arktického regionu tak jednoznačně stojí na prosazování ekonomických zájmů, které souvisejí s využíváním nerostných surovin a vymezením svrchované jurisdikce států, což výrazně ovlivňuje politické postoje všech arktických, nearktických i nestátních aktérů v regionu. Přestože od konce studené války Arktida zažívá pozitivní účinky procesů demilitarizace, globální správy a institucionalizace, které nahradily dlouholetou nevraživost z doby bipolární konfrontace, v případě hlubšího zkoumání je nutné zdůraznit, že arktický region je neustále marginalizován a centralizován, sekuritizován a desekuritizován, militarizován i demilitarizován a všechny tyto aktivity probíhají takřka na jednom místě současně (Łuszczuk, 2012: 67-68).

4.2 Mezinárodně právní úpravy

Mezinárodní režim může mít větší množství podob a samotný termín režim je sám o sobě problematickým ve smyslu svého vymezení. Za jednu ze základních definic mezinárodního režimu je označována Krasnerova definice, kterou je zároveň možné považovat za definici konsensuální (Waisová, 2002: 50). Podle Krasnera mohou být mezinárodní režimy definovány jako: *„implicitní nebo explicitní principy, normy, pravidla a rozhodovací procedury, v jejichž rámci se sbližují očekávání aktérů v dané oblasti mezinárodních vztahů. Principy jsou přesvědčení o faktech, příčinných souvislostech a správnosti. Normy jsou standardy chování, definované z hlediska práv a povinností. Pravidla jsou předpisy nebo zákazy jednání. Rozhodovací procesy jsou obecné postupy při vytváření a provádění kolektivního výběru“* (Krasner, 1983: 2). Krasnerova definice chápe režimy jako společenské instituce, které

fungují na základě stabilních systémů pravidel, rolí či vztahů a zároveň charakterizuje režimy jako užší mezinárodní instituce ve srovnání s rozsáhlou institucionální strukturou mezinárodního společenství (Waisová, 2002: 50). Mezinárodní režimy mohou být hlavní premisou pro aplikaci různých oblastí mezinárodních vztahů, především mezinárodního práva, politických, diplomatických, ekonomických a bezpečnostních vztahů mezi státy a zahraniční politiky státu. Primárním účelem mezinárodních režimů je tedy pojetí podmínek a způsobů spolupráce, ke kterým mezi státy a dalšími aktéry v mezinárodních vztazích dochází (Trávníčková, Cibulková, Havlová, Knotková, 2010: 5).

Na rozdíl od mezinárodního režimu Antarktidy, jehož smluvním základem je Smlouva o Antarktidě z roku 1959, která vymezuje základní normy antarktického režimu, mezinárodní režim Arktidy vychází především z mezinárodních fór a většího množství často nezávazných dohod, které nemají žádný institucionalizovaný právní rámec. Přestože se dlouhodobě objevují názory, že by měl být po vzoru Antarktického smluvního rámce vytvořen obdobný i v případě Arktidy, zejména arktické státy se k podobným iniciativám nehlásí a spíše navrhují modely, které nikterak neomezují jejich zájmy a vliv v arktické oblasti. Intence vytvoření arktického smluvního rámce tak narážejí na mnoho problémů, z nichž nejzásadnějším je značný rozdíl mezi právními principy, na základě kterých je budována mezinárodní spolupráce v regionu, neboť prostředí Arktidy je výrazně svázáno s fenoménem teritoriální suverenity arktických států, která de facto zamezuje vzniku kolektivní správy (Šanc, 2011: 251).

Arktický region je dnes posledním místem na planetě, které nemá z hlediska mezinárodního práva vymezený status a je regulované pouze prostřednictvím zákonů arktických států, bilaterálními smlouvami a několika mezinárodními dohodami. Na rozdíl od Antarktidy, která představuje mezinárodní prostor, vymezený na základě mezinárodního práva, Arktida tímto statutem nedisponuje a v nejbližší době ani nemůžeme očekávat vytvoření a ratifikaci smlouvy, na základě které by byl arktický mezinárodní prostor vytvořen (Ištok, 2012: 99). I když Arktida

není mezinárodním prostorem, můžeme hovořit o arktickém režimu bez ohledu na to, že nemá jasný a srozumitelný smluvní základ. Lépe řečeno, je možné specifikovat několik mezinárodních režimů, které mimo jiné regulují určité problematické oblasti arktického regionu²⁹. V některých případech se jedná o režimy, které fungují na základě mezinárodních smluv, v jiných případech jsou problematické oblasti upravovány méně formálně dohodami nebo jednotlivými stanovisky relevantních aktérů³⁰ (Trávníčková, Cibulková, Havlová, Knotková, 2010: 8-9).

V arktické oblasti se v současnosti prolíná mnoho úrovní práva, mezi které patří mezinárodní právo, evropské právo či národní právní systémy arktických států. Tato skutečnost je způsobena situací, kdy velká část regionu spadá pod suverenitu arktických států, jejich výlučných ekonomických zón a kontinentálního šelfu. Problémem je také současný stav, kdy si arktické státy činí nároky na kontinentální šelf v oblasti hloubkových vod, o které se již dnes a s největší pravděpodobností i do budoucna povedou spory, které společné vládnutí v Arktidě značně komplikují. V rámci širšího vnímání regionu můžeme hovořit o zastoupení osmi arktických států (Spojené státy, Kanada, Rusko, Norsko, Dánsko, Švédsko, Finsko, Island) (Hořejšová, Jánský, Hingarová, Štír, 2010: 6). O Arktidu však mají dlouhodobý zájem i další státy, jejichž hranice

²⁹ Mezi takové oblasti patří: územní nároky na pevninské části a mořské dno, využívání arktických vod, ochrana životního prostředí, práva původních obyvatel a další.

³⁰ Specifické arktické režimy jsou tvořeny značným množstvím mezinárodních smluv, které jsou jak bilaterální, tak mnohostranné. Zatímco některé z těchto smluv mají obecnou povahu, jiné jsou pouze úzce zaměřené na konkrétní problémy. Mezi tyto smlouvy patří například Smlouva o ochraně ledních medvědů z roku 1973 (smlouvu podepsaly Kanada, Dánsko, Rusko, Norsko a Spojené státy), Úmluva o ochraně a zachování kožešinových tuleňů z roku 1911 (Spojené státy, Velká Británie, Rusko, Japonsko), bilaterální dohoda mezi Ruskem a Kanadou o spolupráci v oblasti Arktidy a Severu z roku 1992, bilaterální dohoda o spolupráci mezi Kanadou a USA z roku 1988. Počtem smluvních stran výrazně vyniká Smlouva o Špicberkách, kterou podepsalo téměř 40 států. Zvláštní kapitolou jsou smlouvy a dohody, vymezující rybolov, např. dohoda mezi Islandem, Norskem a Ruskem z roku 1999, šestistranná dohoda o lovu tresky v Beringově moři z roku 1994 (Rusko, USA, Polsko, Kanada, Japonsko, Jižní Korea), bilaterální dohody o maximálním množství ulovených ryb (EU, Norsko a jednotlivé arktické státy). V oblasti ochrany životního prostředí jsou pak pro arktickou oblast důležité smlouvy s regionálně neomezenou působností: Stockholmská úmluva o perzistentních organických polutantech z roku 2001, Úmluva o biologické rozmanitosti z roku 1992, Bonnská úmluva o ochraně stěhovavých druhů a volně žijících živočichů z roku 1979, Dohoda o ochraně africko-euroasijských stěhovavých vodních ptáků z roku 1995, Ramsarská úmluva o mokřadech z roku 1971 a další.

s Arktidou přímo nesousedí, o čemž svědčí například množství signatářů Smlouvy o Špicberkách. Navíc země jako Jižní Korea, Japonsko, Čína nebo Indie sponzorují arktické expedice, čímž se snaží deklarovat svůj zájem o region. Neartické státy si také činí nároky v různých mezinárodních fórech a často navrhují otevření Arktidy všem národům v rámci mezinárodního právního konceptu „společného dědictví lidstva“, který je však ze strany arktických států striktně odmítán (Ebinger, Zambetakis, 2009: 1222-1223).

Díky zvýšené lidské činnosti se neustále navyšuje množství otázek, které se týkají správy oblasti a suverenity území. Na vzestupu je například cestovní ruch, který souvisí s navýšením lodní dopravy. Zvýšená lodní doprava však vyvolává obavy o schopnostech jednotlivých států v regionu při případných záchranných akcích ve chvíli, kdy by byla loď v nebezpečí. Dalším problémem jsou například ropné skvrny vzniklé v důsledku navýšení námořní přepravy, především pak z ropných tankerů. Ropné skvrny je v ledových podmínkách značně obtížnější odstranit. Úniky ropy do moře mohou také způsobit šedivění ledovců, což následně urychlí jejich tání. Vzhledem k těmto skutečnostem, budoucím hrozbám, ale i plánovaným investicím a rozvoji v Arktidě je proto nutné posílit právní a regulační normy v oblasti, buďto vytvořením nového nebo posílením stávajícího právního rámce (Ebinger, Zambetakis, 2009: 1223). Zatímco státy se dnes v regionu chovají jako suverénní aktéři mezinárodního práva, kteří své nároky v Arktidě uplatňují na základě Konference Organizace spojených národů o mořském právu. Samotné regionální vládnutí je v arktické oblasti prováděno zejména prostřednictvím Arktické rady, která funguje jako mezinárodní fórum zaměřené především na spolupráci členských států v oblasti udržitelného rozvoje a ochrany životního prostředí. Arktická rada však nemá pravomoci zasahovat do problémů politického rozdělení Arktidy (Ištok, 2012: 100).

4.2.1 Konference Organizace spojených národů o mořském právu (UNCLOS)

Výchozím bodem současného správcovství v arktickém regionu se stala Ilulissat deklarace arktických států z roku 2008, ve které se zavazují, že jsou i nadále odhodláni uplatňovat „mořské právo“ jako zastřešující právní rámec pro řízení veškerých lidských činností v Severním ledovém oceánu³¹. Za základní dokument mořského práva je považována Konference Organizace spojených národů o mořském právu (UNCLOS), která byla podepsána v roce 1982 v Montego Bay. UNCLOS představuje závazný právní rámec pro více jak 155 států, včetně států arktických s výjimkou Spojených států, které úmluvu do současnosti neratifikovaly, přestože akceptují všechny mořské zóny podle mezinárodního práva³². S ohledem na svrchovanost všech států, UNCLOS stanovuje: *„právní řád pro moře a oceány, jenž usnadní mezinárodní komunikaci a bude podporovat mírové využívání moří a oceánů, spravedlivé a účinné využívání jejich zdrojů, zachování živých mořských zdrojů a studium, ochranu a zachování mořského prostředí“* (RUSI, 2010: 88-89).

V dřívější době bylo podle právního systému moře děleno na teritorium a společné zóny. Druhá polovina 20. století se však vyznačovala zejména touhou rozšíření práva o zdroje z mořského dna, což souviselo především s technologickým rozvojem, díky kterému mohly státy využít mořské dno v místech, kde to do té doby nebylo možné. Především po druhé světové válce tak stále častěji docházelo k pokusům států nárokovat si zdroje, jako je ropa a zemní plyn či rybolovné oblasti a přímořská teritoria. Na základě těchto pokusů o rozšíření svrchovaných práv tedy vyvstala potřeba vzniku nové mezinárodní právní úpravy, která by danou problematiku suverenity území řešila. Takovouto právní úpravu dnes představuje právě UNCLOS, v rámci které jsou stanoveny dvě základní právní normy upravující rozšíření svrchovaného práva států:

³¹ Příloha IX: Úrovně odpovědnosti řízení lidské činnosti v Severním ledovém oceánu.

³² Úmluva vstoupila v platnost v roce 1994 (Ištok, 2012: 101).

- 1) *výlučná ekonomická zóna*³³
- 2) *kontinentální šelf*³⁴ (Strandsbjerg, 2012: 829-831).

Zatímco výlučná ekonomická zóna je stanovena na 200 námořních mil od pobřeží státu, oblast ležící za výlučnou ekonomickou zónou je označena jako volné moře, které již nespadá do svrchovaných pravomocí přímořského státu, ale naopak je součástí společného mezinárodního prostoru³⁵. Obecně platí, že většinu volných moří je zároveň možné označit za moře hloubková, která jsou na základě UNCLOS označována za „společné dědictví lidstva“ (Berkman, 2012: 127-128).

UNCLOS však nestanovuje pouze samotné hranice výlučné ekonomické zóny, ale v souvislosti s ní přiznává státům i další řadu pravomocí. V rámci výlučné ekonomické zóny mají podle UNCLOS pobřežní státy svrchované právo na průzkum, využívání, zachovávání a kontrolu přírodních zdrojů, a to živých i neživých, dále mořského dna a jeho podloží ale i jiné činnosti, týkající se ekonomického využívání jako je například výroba elektrické energie z vodních proudů či větrů. Zároveň například podle článku 234 UNCLOS mají pobřežní státy právo přijímat a uplatňovat nediskriminační právní předpisy zabraňující zvyšování znečišťování moře plavidly, které tak činí v oblastech pokrytých ledem uvnitř výlučné ekonomické zóny států (RUSI, 2012: 90-92).

Předešlou smlouvou UNCLOS, která definovala kontinentální šelf, byla Úmluva o kontinentálním šelfu z roku 1958, která definovala kontinentální šelf především z hlediska jeho využitelnosti. V případě UNCLOS je však již tato definice nahrazena novou, podle které je kontinentální šelf vymezen na základě kombinace právníkové a geologické definice, podle které je kontinentální šelf z geologického pohledu prodloužením pevniny do moře a z právního hlediska pokračováním půdy rozšiřující výsostné území směrem do moře. V důsledku předchozího

³³ Příloha X: Zóna světového oceánu od linie pobřežních států po mezinárodní prostor.

³⁴ Příloha XI: Mezinárodní hloubkový graf Severního ledového oceánu.

³⁵ Příloha XII: Vymezení výlučných ekonomických zón v Arktidě.

vymezení je tak hranice mezi svrchovaným a společným mezinárodním prostorem vázána na geologické jevy související s kontinentálním šelfem (Strandsbjerg, 2012: 830-831). Podle úmluvy UNCLOS mají všechny státy vymezenou dobu 10-ti let od ratifikace smlouvy na zmapování svých kontinentálních šelfů a předložení žádosti Komisi pro hranice kontinentálního šelfu, která poté učiní doporučení pro členské státy na základě předložených materiálů³⁶. Právo na zvětšení svrchovaného přímořského území je obsaženo v článku 76, který umožňuje státům rozšíření svého kontinentálního šelfu nad 200 námořních mil výlučné ekonomické zóny, v případě uznání stanovených geologických a vědeckých kritérií³⁷ (Elliot-Meisel, 2009: 216).

Na základě doporučení Komise pro hranice kontinentálního šelfu se Norsku již podařilo prokázat, že jeho kontinentální šelf přesahuje 200 námořních mil do Severního ledového oceánu. Žádosti o přezkum svých kontinentálních šelfů však podaly i další státy (Rusko, Dánsko, Kanada, Island), které jsou v současnosti v čekací lhůtě na rozhodnutí (RUSI, 2012: 92). Za přinejmenším zajímavou je pak možné považovat současnou situaci, kdy spolu jednotlivé arktické státy spolupracují na jednotlivých projektech s cílem vymezení svých kontinentálních šelfů. Například Spojené státy úzce spolupracují s Kanadou ve snaze zmapovat kontinentální šelf severně od Aljašky. Kanada zároveň spolupracuje formalizovaným způsobem i s Dánskem v případě oblastí ležících severně od Grónska. A například Rusko podniklo společnou polární expedici se Švédskem za účelem měření a sběru dat z mořského dna v oblasti severního Grónska. Z těchto kooperací mapujících kontinentální šelfy tak jasně vyplývá, že v případě rozšiřování svých teritoriálních nároků existuje určitá míra spolupráce mezi zeměmi s jinak potencionálně protichůdnými zájmy (Strandsbjerg, 2012: 834).

³⁶ Vzhledem k tomu, že Spojené státy do současnosti UNCLOS neratifikovaly, nemohou dnes, na rozdíl od ostatních arktických států, žádat o rozšíření svého kontinentálního šelfu.

³⁷ Příloha XIII: Námořní jurisdikce a hranice v arktické oblasti.

UNCLOS dnes představuje fungující zastřešující právní rámec pro spravování Severního ledového oceánu, neboť jeho mořské zóny jsou vzorem pro fungování společných i národních zájmů. Díky normám, poskytujícím rovnováhu a udržitelný rozvoj v oblasti, představuje dnes UNCLOS sjednocující platformu v rámci hospodářské prosperity, sociální spravedlnosti i ochrany životního prostředí, která zahrnuje řešení s předpokládaným dosahem i do budoucna. Jinými slovy UNCLOS vytváří určité mantinely, ve kterých se musí jednotlivé státy pohybovat a odpovědně jednat v souladu s právy všech ostatních států a jejich národních teritorií i teritoria mezinárodního. UNCLOS tak dnes představuje stabilní základ pro rovnováhu národních zájmů i udržitelného rozvoje Severního ledového oceánu. V rámci vznikajících potřeb v Arktidě tvoří UNCLOS i nadále významný a flexibilní nástroj mezinárodní správy (Berkman, 2012: 128-131).

4.2.2 Arktická rada

Arktická rada je regionálním mezivládním orgánem, který funguje jako hlavní fórum v rámci arktických záležitostí, když usnadňuje výzkum a vydává politická doporučení k otázkám arktické oblasti. Rada dále řeší záležitosti týkající se životního prostředí a udržitelného rozvoje v regionu, čímž vyvolává diskuzi o otázkách a problémech, které se bezprostředně týkají hlavních regionálních aktérů. Díky arktickému fóru se mohou jednotliví účastníci zabývat konkrétními otázkami dříve, než se stanou problematickými a navrhnout možná řešení v předstihu, spíše než reagovat na konkrétní situace poté, kdy nastanou (IISS, 2013).

Počátky myšlenky užší spolupráce v Arktidě je možné nalézt již v 80. letech, kdy se stále ještě Severní ledový oceán nacházel v oblasti zvýšeného vojensko-strategického napětí, ale zároveň se začalo promítat znepokojení států ohledně životního prostředí v oblasti. Již v první polovině 80. let mluvily Spojené státy o „podpoře vzájemného prospěchu mezinárodní spolupráce v Arktidě“, později Kanada deklarovala své „přání vidět rozvoj mírové spolupráce mezi hraničními státy arktického regionu“

a nakonec Sovětský svaz šel nejdále, když prostřednictvím tehdejšího generálního tajemníka Michaela Gorbačova hovořil o Arktidě jako „zóně míru“. Na základě projevené vůle kooperace arktických států se v roce 1989 podařilo Finsku položit pevné základy arktické spolupráce, když svolalo multilaterální jednání řešící společná opatření ochrany životního prostředí v Arktidě, kterého se účastnilo všech osm arktických států. V reakci na toto jednání došlo v roce 1991 k podepsání Arktické strategie ochrany životního prostředí, ve které se všech osm států zavázalo k pravidelnému setkávání a řešení environmentálních otázek regionu (Pedersen, 2012: 147).

Pozvolné prohlubování spolupráce arktických států nakonec vyústilo v podepsání Ottawské deklarace v září 1996, která formálně ustanovila Arktickou radu jako: *„mezivládní fórum na vysoké úrovni, poskytující prostředky pro podporu spolupráce, koordinace a interakce mezi arktickými státy s participací arktických domorodých komunit a dalších arktických obyvatel na společných arktických otázkách, konkrétních otázkách udržitelného rozvoje a ochrany životního prostředí v Arktidě“*³⁸. Mimo osmi členských států, je v rámci Arktické rady zřízena pozice stálého účastníka, která je otevřena všem arktickým domorodým národům³⁹ a pozice stálého pozorovatele, která může být přiznána všem nearktickým státům, mezinárodním a meziparlamentárním organizacím či globálním a regionálním nevládním organizacím. Samotná rozhodnutí Rady jsou však striktně založena pouze na konsensu jejích členů (Haftendorn, 2011: 339). V rámci členství v Arktické radě dochází ke dvouletému rotačnímu střídání předsednictví. Smyslem předsednictví je koordinace společných projektů a jednání mezi členskými státy, stálými

³⁸ About the Arctic Council, dostupné na: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/about-arctic-council>, 3.3.2014.

³⁹ Pozici stálého účastníka zastává 6 organizací, zastupující domorodé obyvatelstvo Arktidy.

účastníky a pracovními skupinami⁴⁰. Předseda také zastupuje Arktickou radu v zahraničí⁴¹.

Arktická rada a její pracovní skupiny se zaměřují především na tři hlavní pilíře: environmentální, sociální a ekonomický a naopak politické otázky týkající se například obrany nebo zahraniční politiky prakticky neřeší (Haftendorn, 2011: 339). Podle Arktické rady spočívá základní odpovědnost za realizaci mezinárodních politik na státech a jejich regionálních samosprávách. Deklarovaným cílem spolupráce v Radě je stanovit společnou vědomostní základnu, šíří informací o osvědčených postupech a poznatcích a zastávat důležitou roli v rámci politických doporučení národním, regionálním a místním vůdcům (Heininen, Heather, 2007: 139). Základní rámec Rady je založen na šesti samostatných vědeckých pracovních skupinách, včetně Programu pro monitorování a posuzování Arktidy, programu pro Ochranu arktického mořského prostředí či programu Mimořádné prevence, připravenosti a reakce. Přínosem pracovních skupin je především poskytnutí společných poznatků členským státům a usnadnění vzájemného šíření informací a technologického pokroku. Rada zároveň zřídila sekretariát, který se pravidelně schází a řeší aktuální výstupy jednotlivých programů (Pietri, Soule IV, Kershner, Soles, Sullivan, 2008: 516).

Těžkou ránu Arktické radě však zasadila pětice hlavních arktických států v roce 2008, která se na základě dánské iniciativy rozhodla pro uspořádání užšího fóra, jehož účastníky se stali pouze ministři zahraničních věcí arktických pobřežních států, majících zvláštní zájem na řešení problematiky vymezení hranic kontinentálních šelfů, svobodné plavby a dalších otázek přímo souvisejících s táním Severního ledového oceánu (The Ilulissat Declaration, 2008). Primárním problémem fóra se stala skutečnost, kdy se hlavní arktické státy rozhodly diskutovat

⁴⁰ V současnosti je předsedající zemí Kanada, jejíž mandát končí v polovině roku 2015, kdy bude vystřídána Spojenými státy.

⁴¹ Chairmanship Introduction, dostupné na: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/about-us/arctic-council/canadian-chairmanship/222-chairmanship-introduction>, 3.3.2014.

problematické otázky Arktidy pouze mezi sebou, aniž by přizvaly ostatní stálé členy, účastníky či pozorovatele Arktické rady⁴². Výsledkem jednání arktické pětky v Ilulissatu bylo potvrzení svých svrchovaných práv na arktickou půdu, moře, šelfy a materiální zdroje a zároveň deklarace, že řešení stávajících i možných nově vzniklých sporů bude probíhat v souladu s mezinárodním právem, především UNCLOS. Arktická pětka však zároveň zcela odmítla jakékoli myšlenky na vytvoření mezinárodního režimu či celkovou internacionalizaci Arktidy (Haftendorn, 2011: 339).

Přestože Arktická rada vytváří určité konsensuální prostředí především v nepolitických otázkách, díky kterému dochází mezi jednotlivými arktickými státy ke společné spolupráci, k ucelenému systému arktické správy má Arktická rada stále ještě daleko. Vytvoření mechanismu, který by mohl sledovat průběžný rozsah činností ve všech segmentech a vyhodnocovat výsledky, které by byly v souladu s cílem zachovat mír a socioekonomickou udržitelnost, musí být nutně doprovázeno schopností vyvíjet tlak na přizpůsobení se odpovědných aktérů nebo schopnosti přizpůsobit svou vlastní činnost aktuálním socioekonomickým okolnostem. Arktická rada však nemá ve své současné podobě dostatečné pravomoci a zdroje, aby byla schopna tuto úlohu naplňovat (Young, 2012: 174).

4.3 Suroviny a teritoriální zájmy

Celosvětové zásoby zdrojů a surovin nejsou neomezené a zároveň rozmístění jejich ložisek na Zemi není v žádném případě rovnoměrné. Právě tato skutečnost do jisté míry determinuje státy k vyvolávání konfliktů, ať už násilných či nenásilných, za účelem zisku zdrojů a surovin. Základním předpokladem dobrého fungování každého státu je zajištění přežití, bezpečnosti a stability. Právě zajištění stability je však přímo svázáno s přísunem uspokojivého množství komodit, jejichž případný nedostatek by mohl stabilitu státu narušit. Základním zájmem každého

⁴² Ilulissat fórum bylo ostře odsouzeno ostatními účastníky a členy Arktické rady.

státu je proto zabezpečení dostatečného přísunu všech potřebných zdrojů a surovin. V souvislosti s rozvojem ekonomik států, včetně ekonomik států rozvojových, však neustále stoupá poptávka po strategických surovinách, jejímž vedlejším efektem je stále častější vzrůstající míra neslučitelnosti zájmů, kterou můžeme pozorovat i v případě Arktidy (viz Šmíd, 2010: 25).

Všude přítomný led historicky omezoval přístup do arktického regionu, čímž prakticky zabraňoval snahám o jakoukoli těžbu či využívání obrovských zdrojů, nacházejících se často přímo pod ním. Dnes se však na základě perspektiv, které predikují region bez ledu, dostává arktické přírodní bohatství zejména díky hlavnímu vnadidlu ropy a zemního plynu, stále častěji do hledáčku arktických i nearktických států, mezinárodních organizací, ale i nadnárodních korporací. Například podle Organizace Spojených států pro geologický průzkum mohou rozsáhlé arktické kontinentální šelfy představovat perspektivu geograficky největší neprozkoumané oblasti s pravděpodobně nejrozsáhlejšími zásobami ropy a zemního plynu na Zemi. Budoucí potenciál Arktidy ale spočívá i v těžbě obrovských zásob některých tvrdých minerálů, nacházejících se v oblasti. Arktické vody navíc skýtají velká hejna ryb, především v Barentsově moři, jejichž lov přináší lukrativní zisky hned několika arktickým zemím. Díky arktickému oteplování se také předpokládá, že se do budoucna zlepší přístup do rybolovných oblastí a zároveň teplejší moře přiláká hejna ryb více na sever⁴³ (Sharp, 2011: 300-301).

Problematika lepšího přístupu ke zdrojům je však plně svázána s dopravní dostupností arktického regionu a dobrou obslužností vzniklých těžařských oblastí. Velké množství logistických problémů, které jdou ruku v ruce s přístupem k ropě, zemnímu plynu či minerálům závisí na nákladově efektivním dopravním systému. V souvislosti s neustálým zmenšováním přírodních rezerv na Zemi můžeme do budoucna předpokládat, že státy a velké korporace budou hledat inovativní a nákladově efektivní řešení pro využívání vzdálených zdrojů a jejich

⁴³ Příloha XIV: Hlavní ekonomické zájmy arktických států v regionu.

transport na jižní trhy (Sharp, 2011: 301). V některých částech Arktidy, jako je například Baffinův ostrov, umožňuje již dnes klesající množství ledu přepravu stavebních strojů a zařízení do vzdálených míst, kde zprostředkovávají těžbu rudy z dolů, která je poté sezoně přepravována dále na jih. V současnosti dokonce někteří důlní provozovatelé uvažují i o rozvoji železnice a další infrastruktury, která by umožnila přepravu vytěžených arktických komodit po celý rok (Bert, 2012: 7).

4.3.1 Nerostné bohatství

Nerostné bohatství, které po staletí skrývala arktická oblast pod neprostupnou ledovou pokrývkou, se v dnešní době především díky stále výraznějšímu tání ledu a geologickým průzkumům odhalujícím přítomnost značných zásob ropy a zemního plynu, dostává stále častěji do popředí zájmů arktických aktérů. Investice do technologie, schopné vydržet drsné arktické podmínky, politická činnost, zaručující právní rámec pro přístup do oblastí kontinentálních šelfů, globální poptávka po ropě a zemním plynu či vývoj v dalších oblastech, produkujících ropu, ale i samotné zvyšování cen těchto komodit, hrají také klíčovou roli v rámci budoucího vývoje využívání nerostných zdrojů v Severním ledovém oceánu. Veškeré výše zmíněné faktory však mohou být samy o sobě nestabilní a v průběhu času mohou být značně proměnlivé. Například důsledky, které přinesla katastrofa plošiny Deepwater Horizon v Mexickém zálivu v roce 2010, do jisté míry zbrzdily dlouhodobé plány těžby v Severním ledovém oceánu (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 194).

Podle Organizace Spojených států pro geologický průzkum se v arktické oblasti nachází až 90 miliard barelů ropy, téměř 1670 bilionů kubických stop zemního plynu a přibližně 44 miliard barelů zkapalněného zemního plynu. Z výše uvedených zásob ropy a zemního plynu v oblasti se pak přibližně 84% zásob nachází pod hladinou moře, zejména v oblastech, které tvoří kontinentální šelfy. Celkové potenciální množství ropy a zemního plynu v Arktidě tak z globálního hlediska představuje přibližně 22% veškerých dosud neobjevených zásob na Zemi, ze kterých

tvoří necelou jednu třetinu zemní plyn, okolo 13-ti% představuje ropa a přibližně 20% představuje zkapalněný zemní plyn (Robertson, Pierce: 2008). Naměřené hodnoty tak samy o sobě znamenají dostačující důvod k tomu aby se Arktida znovu posunula do centra pozornosti všech arktických, ale i dalších aktérů, především pak v souvislosti s úsilím států uplatňovat své teritoriální nároky v rámci kontinentálních šelfů (Koivurova, 2011: 213).

Z celkových zásob ropy v Arktidě se přibližně jedna polovina vyskytuje ve třech geologických provinciích, kterými jsou Arktická Aljaška, Euroasijská pánev a Východogrónský hřbet. Naopak přibližně 70% zásob zemního plynu je lokalizováno v oblastech Záposibiřské pánve, Východního Barentsova moře a Arktické Aljašky (Robertson, Pierce: 2008). Perspektivní ropná a plynová ložiska se tak nacházejí při pobřeží Norska, Grónska, Nunaviku a Nunavutu, severní Aljašky i v oblastech Východosibiřského moře a Moře Laptěvů v rámci rozsáhlého pobřeží sibiřské oblasti. Díky výše zmíněnému geologickému rozložení zásob ropy a zemního plynu v Arktidě, se tak v současnosti nabízí všem pěti hlavním arktickým státům možnost těžby daných surovin přímo nebo v blízkosti svých území. Například těžba zemního plynu v Jamalsko-německém autonomním okruhu v oblasti Karského moře, je již dnes považována za jádro ruské energetické bezpečnosti (Tesař, 2008: 8).

V čele průzkumů ropných nalezišť v oblastech Severního ledového oceánu se v současnosti drží Rusko, avšak další arktické státy nezůstávají pozadu. Rusko disponuje obrovskými zásobami ropy a zemního plynu v blízkosti západní Sibiře, kde jeho ropné tankery již dnes převážejí ropu z příbřežních terminálů v Barentsově moři do přístavu v Murmansku. Zejména díky rozvinuté infrastruktuře v oblasti tak ruský Gazprom a Rosněft plánují rozvoj těžby především v Barentsově moři, ve kterém se nachází jedno z největších ložisek zemního plynu na světě. Naproti tomu Norsko těží zemní plyn v severní části Norského moře poblíž Hammerfestské oblasti a svou produkci zkapalněného zemního plynu dováží do Evropy a Severní Ameriky. Svou připravenost k těžbě

však deklarovalo v poslední době také Grónsko, které plánuje pobřežní vrty poblíž ostrova Disko v Baffinově moři (Bert, 2012: 7).

K zásadnímu přehodnocení významu arktických nalezišť ropy a zemního plynu došlo nejenom v případě suverénních států, ale i v případě mezinárodních korporací, což je patrné na současných výzkumech kontinentálních šelfů, prováděných právě mezinárodními korporacemi bez větších státních subvencí. Ropné společnosti v posledních několika letech utrácují značné finanční částky za velké množství průzkumných programů, ve snaze nalézt ekonomicky a technologicky odpovídající oblasti pro případnou budoucí těžbu. Například v roce 2008 nadnárodní giganti Shell a Conoco Phillips nabídlý téměř 2,7 miliardy dolarů za těžební práva na ropu a zemní plyn v Čukotském moři. Ve stejném roce obdržela Kanada také 1,2 miliardy dolarů od British Petroleum za práva k průzkumu a pronájmu přibližně 611-ti tisíc hektarů v Beaufortově moři, severně od polárního kruhu (Lajeunesse, 2013: 110). Zatímco však někteří mezinárodní hráči, jako je například Shell nebo Statoil, mají zájem investovat své finanční prostředky pouze do projektů, které jsou zaměřené na „hnědá“ pole, v rámci kterých se těžba ropy a plynu jeví jako jasně výnosná díky dostupným technologiím a infrastruktuře. Například ruské ropné společnosti deklarují svou odhodlanost investovat obrovské finanční částky i do průzkumů a těžby v rozsáhlých a často značně odlehlých arktických oblastech (Baev, 2013: 490).

Vedle ropy a zemního plynu však arktická oblast skýtá i značné zásoby dalších nerostů. Zatímco například zásoby minerálů, jako je titan (0,3%) a bauxit (1,9%), se v Arktidě ve smyslu celosvětových zásob vyskytují pouze okrajově, například palladium (40%), drahé kameny (26%) nebo průmyslové diamanty (23%), naopak představují výraznou část celosvětových zásob (Haley, Klick, Szymoniak, Crow, 2011: 38). Mimo zmíněné minerály se v Arktidě vyskytují i významná naleziště niklu a mědi, která se nacházejí mezi Murmanskem a Noril'skem v Rusku. Výskyt vysoce kvalitní železné rudy byl zjištěn především v okolí Baffinova

moře a na Baffinově ostrově a například bohatá naleziště zinku a uhlí byla objevena nedaleko Nome na Aljašce či v oblasti Čukotského moře a Beringova průlivu⁴⁴ (Sharp, 2011: 301).

Těžba ropy, zemního plynu, ale i dalších komodit má sice výrazný potenciál ve smyslu hospodářského rozvoje a vytváření bohatství, avšak je možné předpokládat, že v souvislosti s ní dojde zároveň k ničení životního prostředí a nenávratnému přetvoření sociální dynamiky a způsobu života domorodých národů. Potenciální rozvoj těžby může mít za následek nejisté sociálně-ekonomické dopady na region, ve kterém dodnes funguje neformální ekonomika, založená převážně na myslivosti a pastevectví, které tvoří rozhodující kulturní složku a základ kvality života místních obyvatel. Samotné těžbařství v Arktidě může být také značně komplikováno vlivem extrémního prostředí, výraznou odlehlostí některých oblastí bohatých na nerostné zdroje či omezenou nabídkou pracovních sil (Haley, Klick, Szymoniak, Crow, 2011: 38).

Uvedené předpoklady budoucího rozvoje těžby nerostných surovin v Arktidě však nemusejí nutně znamenat, že by se další vývoj ubíral jednoznačně dnes predikovaným směrem, neboť rozsáhlé rozvinutí těžbařství v Arktidě je mnohdy přímo svázáno s budoucím technologickým a politickým vývojem. Existující i očekávané ekonomické, demografické a průmyslové trendy ovšem jasně nasvědčují tomu, že dnešní zvýšený tlak států a nadnárodních korporací směrem k arktické oblasti bude i nadále pozvolna pokračovat (Lajeunesse, 2013: 107-108). Budoucí postoje k rozvoji těžby v Severním ledovém oceánu mohou také souviset s tím, nakolik se potvrdí předpoklady o obrovských arktických ložiscích nerostných surovin a zároveň zdali budou potvrzeny či vyvráceny současné často značně pesimistické odhady stavu ropných zásob v saudsko-arabské i dalších oblastech ve světě (Tesař, 2008: 8).

⁴⁴ Například Red Dog Mine je největší zinkový důl na světě, ležící v severozápadní Aljašce, který vytváří značné zisky, navzdory jeho provozu pouze 99 dnů v roce (Bert, 2012: 7).

4.3.2 Rybolov

V souvislosti se zvyšující se teplotou vody se zároveň zmenšuje rozloha ledové pokrývky, což má vážné dopady na ledu závislou arktickou faunu a flóru. Proces proměny života v Arktidě je již dnes zřejmý v případě přesunů některých arktických zvířat, jako jsou mroži, tuleni, lední medvědi, arktické lišky ale i další arktická zvířata, jejichž počty neustále klesají a vlivem pokračujícího oteplování se v průběhu století ocitnou na pokraji vyhynutí. Postupná ztráta permafrostu bude mít na zvířata i ryby devastující účinky, což výrazně ovlivní i arktické domorodé národy, jejichž kultura je s nimi i nadále úzce svázána. Zatímco dopady oteplování na arktický mořský život je v současnosti obtížné přesně určit, náznaky změn jsou již dnes jasně patrné, například v rámci migrace některých druhů ryb u pobřeží Grónska. Současné náznaky změn mořského života budou mít v dalších letech výrazný vliv na povahu rybolovu v Arktidě a budou vyžadovat politiku dlouhodobě udržitelných řešení. Zároveň však vlivem mořských proměn můžeme předpokládat značný potenciál konfliktních situací souvisejících s hranicemi rybolovných území, které často protínají námořní hranice arktických států. V souvislosti s táním ledu a vzrůstající teplotou moře se hejna ryb přemísťují stále severněji, přičemž však nekontrolovatelně překračují hranice států. Tato skutečnost tak může do budoucna vyvolat konflikty způsobené přesunem rybolovných oblastí mimo námořní hranice států, jejichž rybáři původně v těchto oblastech ryby lovili (Ebinger, Zambetakis, 2009: 1215-1218).

Rybolovné oblasti v Severním ledovém oceánu se podobně jako naleziště nerostných zdrojů liší podle regionů, avšak oproti lokacím nerostných zdrojů je výrazně obtížnější rybolovné oblasti v Arktidě jasně oddělit a klasifikovat (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 194). Organizace OSN pro potraviny a zemědělství rozděluje rybolovné oblasti Arktidy na území severovýchodního Atlantiku⁴⁵, do kterých spadá rybolov v Norsku, západním Rusku, východním Grónsku a na území Severního

⁴⁵ Příloha XV: Vytyčení rybářské oblasti severozápadního Atlantiku.

ledového oceánu⁴⁶, které zahrnuje rybolov v západní Kanadě, Spojených státech a východním Rusku⁴⁷. Hlavní centra rybolovných aktivit v Severním ledovém oceánu se nacházejí především u pobřeží severovýchodní Kanady, v Grónském a Norském moři na východě Grónska, u Islandu a Skandinávského poloostrova a dále v Barentsově moři (Bert, 2012: 9). Komerční rybolov včetně pobřežní akvakultury tak představuje důležité hospodářské odvětví pro Norsko a Island a zároveň se stal klíčovým ekonomickým faktorem v rámci hospodářství v oblasti severozápadního Ruska. Komerční rybolov tvoří také důležitou součást hospodářství v Grónsku a rostoucí ekonomický profit z rybolovných aktivit je zřetelný i v kanadském východním Nunavutu, který je velmi výrazně podporován prostřednictvím federálních rozvojových investic. Naopak v oblastech severozápadní Kanady a arktické Aljašky, je mořský rybolov částečně regulován prostřednictvím federální legislativy (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 194).

Dopady globálních změn klimatu na populace ryb jsou nejisté a dnes obtížně předvídatelné. V současnosti však stojí arktické státy před výzvou, zdali se dohodnou na podmínkách, které by do budoucna upravovaly a regulovaly komerční rybolov a využívání akvakultury v Arktidě - hlavním efektem regulací by mohl být, v souvislosti s výrazným oteplováním regionu a posunem značného množství mořských druhů více na sever, dlouhodobě udržitelný stav, který by díky kontrolovatelnému rozvoji rybolovu v Rusku, Norsku, Grónsku a pokračujícímu rozvoji rybolovu v Nunavutu a v potenciálních rybolovných oblastech Čukotského a Beaufortova moře, nejspíše přinesl prospěch prakticky všem arktickým státům (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 194-195). Nebo zdali budou arktické státy nadále pokračovat v současnosti uplatňovaném trendu upřednostňování národních zájmů formou neregulovaného rybolovu, který

⁴⁶ Příloha XVI: Vytyčení rybářské oblasti Severního ledového oceánu.

⁴⁷ FAO Major Fishing Areas, dostupné na: <http://www.fao.org/fishery/area/search/en>, 10.3.2014.

může v budoucnu dospět až do stavu výrazného poškození celého arktického ekosystému⁴⁸.

4.3.3 Mořeplavba

Námořní činnost v Arktidě zažívá strmý vzestup, přestože velká část Severního ledového oceánu zůstává neustále pokryta ledem i v letních měsících a lodní navigace v oblasti je velice obtížná a mnohdy také značně nebezpečná. Na druhou stranu je třeba konstatovat, že lodní doprava směřující přes Severní ledový oceán je již v současnosti výrazně snazší a bezpečnější, nežli byla ještě před několika lety, což je zapříčiněno především díky neustále se snižující tloušťce stávající ledové pokrývky. Vzhledem k dnešnímu trendu každoročního výrazného tání ledu a stále spolehlivějším předpovědím o jeho aktuální poloze a tloušťce, se tak stává obchodní činnost spočívající v lodní dopravě, ale i průzkum oblastí a těžba nerostných surovin, stále více atraktivní (IISS, 2010).

Ledová pokrývka a plavoucí kry na oceánském povrchu však představují primární, potenciálně velmi nebezpečný faktor pro veškerou lodní dopravu v Arktidě. Lodě projíždějící zledovatělými vodami proto musejí mít nutně vyztuženou příď, avšak led může poškodit nejenom trup lodi ale i například vrtulové listy, hřídele či vnější řídící ústrojí plavidel. K poškození lodí projíždějících arktickými vodami může navíc docházet i na základě výrazných tlakových sil ledu, jejichž důsledkem může být uvěznění plavidla v ledové pokrývce. Vinou mořskému ledu dochází také k častým chybným radarovým výstupům, které podobně jako tma nebo snížená viditelnost způsobená špatným počasím přispívají k mnoha navigačním chybám. Navíc nízké teploty v oblasti často způsobují výrazné námrazy plavidel, které mohou narušovat stabilitu a bezpečnost lodi. Námrazy na radarových anténách a komunikačních zařízeních oslabují jejich funkční schopnosti a vzniklý led na palubách zabraňuje přístupu

⁴⁸ Why an International Fisheries Agreement Is Needed in the Central Arctic Ocean, dostupné na: <http://www.oceansnorth.org/faq>, 10.3.2014.

k nouzovým záchranným zařízením a kotevním systémům, které jsou často nezbytné při snaze zamezit případným srážkám s možnými mořskými nebo pevninskými překážkami či jinými plavidly. Výrazné nebezpečí při plavbě Severním ledovým oceánem je také spojeno s nestandardními mapami oblasti a nedostatkem navigačních prostředků (bóje, světla) a systémů pro komunikaci, kvůli čemuž často nejsou dostupné informace o ledu a povětrnostních podmínkách. Navíc přestože se provoz v Arktidě neustále zvyšuje, neexistuje dodnes žádný sofistikovaný systém, podle kterého by byla doprava plavidel v oblasti řízena. (Pietri, Soule IV, Kershner, Soles, Sullivan, 2008: 518-519). Veškeré výše popsané situace, ale i mnoho dalších problémů a rizik souvisejících s plavbou v Severním ledovém oceánu je tak dnes nezbytné vyhodnocovat a posuzovat dříve, než se loď vydá na plavbu do arktické oblasti.

Ústup letního arktického ledu sice podnítl zájem o arktickou lodní dopravu zejména transarktické lodní cesty, které představují významné snížení vzdálenosti přepravních tras, avšak tání ledu tvoří pouze jeden z faktorů, který je brán v úvahu v případě využívání transarktické dopravy. Mezi další faktory patří ekonomické náklady spojené s výstavbou lodí, využitelných a schopných ekonomicky účinného provozu v Severním ledovém oceánu ale i na nepolárních trasách v zimním období, omezení termínů dodávek zboží, které souvisí s variabilními termíny otevření sezónních arktických námořních tras a potenciální zpoždění dopravy vlivem zamrznutí tras nebo skutečná úspora paliva, jehož spotřeba se v průběhu plavby může zvyšovat v důsledku prorážení zesíleného ledu či přidružené plavby ledoborců (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 197).

Současnou arktickou dopravu lze rozdělit do dvou kategorií, kdy první z nich je tvořena transarktickou dopravou, která využívá Arktidu jakožto novou mořskou linii, v rámci které může doprava proudit mezi hlavními přístavy. Do druhé kategorie spadá regionální lodní doprava, která zahrnuje sezónní přepravu zboží, podpůrné činnosti pro pobřežní těžbu, průzkumy nalezišť ropy a zemního plynu a rozvoj cestovního ruchu

či námořní výzkum (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 197). Potenciál arktických vod pro globální námořní přepravu je vzhledem k severnímu postavení regionu zřejmý. Levá část polárního kruhu (z evropského pohledu) podél severního okraje kanadského pobřeží představuje několik cest, které společně tvoří Severozápadní průjezd. Zároveň na opačné straně polárního kruhu podél dlouhého ruského pobřeží tvoří soubor několika dopravních tras průjezd Severovýchodní a do budoucna je možné v letních měsících uvažovat i o průjezdu třetí a zároveň nejkratší trasou přímo středem Severního ledového oceánu⁴⁹ (Sharp, 2011: 301). V rámci transarktické plavby přes Severní ledový oceán jsou však zásadní čtyři výstupní body, díky kterým je možné oceánem proplout. Mezi tyto body patří: Beringův průliv, ve kterém se nachází velké množství mělčin, Kennedyho kanál mezi Grónskem a Kanadou, bludiště kanadských souostroví, kterým vede část Severozápadní trasy a konečně nejširší cesta mezi Grónskem, Islandem a Velkou Británií (Rothwell, 2012: 271).

Beringův průliv a široká „evropská cesta“ mají primární význam, neboť umožňují přístup jak z Tichého tak z Atlantského oceánu do Severního ledového oceánu, čímž umožňují alternativní trasu přepravy mimo Panamský a Suezský průplav. V tomto ohledu se Severní ledový oceán liší od ostatních světových oceánů, když je téměř celý obklopen kontinenty a má tak z každé své strany přístupný prakticky pouze jeden hlavní bod. Přístupové body do Severního ledového oceánu jsou tvořeny prostřednictvím rozličných vodních ploch, z nichž všechny vyjma jedné (Fram Strait) jsou tvořeny průlivy. Těmito vodními plochami a zároveň jejich pobřežními státy jsou:

- 1) *Beringův průliv* – mezi Beringovým a Čukotským mořem, na hranici Ruska a Spojených států jako přímořských států;
- 2) *Kennedyho kanál* – mezi Baffinovo mořem a Severním ledovým oceánem, na hranici s Kanadou a Dánskem jako přímořských států;

⁴⁹ Příloha XVII: Arktické plavební trasy.

- 3) *Davisův průliv* – mezi Labradorským a Baffinovo mořem, na hranici s Kanadou a Dánskem jako přímořských států;
- 4) *Fram Strait* – mezi Severním ledovým oceánem a Grónským mořem, na hranici Dánska a Norska (Špicberky) jako přímořských států;
- 5) *Dánský průliv* – mezi Atlantským oceánem a Grónským mořem, na hranici Dánska a Islandu jako přímořských států⁵⁰ (Rothwell, 2012: 271-272).

V současné době připadá na mořskou přepravu okolo 80% objemu celosvětového obchodu, ke kterému jsou využívány globální obchodní trasy proudící přes škrťící body jako je například Panamský průplav, Suezský kanál či Hormuzský průliv. Vzhledem k tomu se objevují stále častěji tendence pro výraznější otevření arktických vod, které mohou nabídnout lukrativní alternativu. Z různých analýz zaměřujících se na potenciální zkrácení tras lodní přepravy přes Severní ledový oceán vyplývá, že námořní přeprava ze severní Evropy do jihovýchodní Asie může v případě využití severovýchodní cesty zkrátit celkovou délku přepravy až o 40% v porovnání se stávajícími linkami a například cesta mezi Hamburkem v Německu a Kope v Japonsku by v případě využití arktických tras mohla snížit celkovou vzdálenost přepravní trasy až o 55% (Sharp, 2011: 299).

Severovýchodní trasa, která vede podél ruské severní hranice z Murmansku do Providenija a poté kolem ostrova svatého Vavřince, je dlouhá přibližně 2600 námořních mil a během letních měsíců je splavná v celé své délce, což z ní činí optimální přepravní trasu mezi Asií a Evropou. Loď plující z východní Asie do západní Evropy právě přes Severovýchodní trasu si tak zkrátí cestu přibližně o 5 tisíc námořních mil v porovnání se standardní plavbou přes Suezský průplav a sníží svůj přepravní čas o 10 až 15 dnů. Plavba však vyžaduje zkušené námořníky

⁵⁰ Norské moře mezi Islandem a Norskem poskytuje přístup k Fram Strait, ale není považováno za mezinárodní úžinu.

s dobrými polárními navigačními dovednostmi, plavidlo přizpůsobené plavbě v ledových vodách a ideálně i přidružený ledoborec jedoucí v tandemu. Ne všechny severní trasy jsou však dobře zmapovány a navíc ledovce a ledové kry se mohou sezóně měnit. Částečným problémem trasy je také Beringův průliv, který je ve svém nejužším místě sice široký 53 námořních mil, ale v různých částech dosahuje rozličných hloubek, přes které musí veškerá loďní doprava přeplout. V případě mlhy a špatného počasí tak může být plavba velice nebezpečná, proto je nutné do budoucna zabezpečit lepší navigaci celé oblasti (Bert, 2012: 8).

Na druhé straně Severozápadní trasa vedoucí okolo kanadských arktických ostrovů je druhou možnou námořní cestou, i když v současnosti ne tak široce využívanou. Problémem Severozápadní trasy zejména v oblasti severního Nunavutu je převažující výskyt „rychlého“ ledu, který je připevněn k pobřeží nebo mořskému dnu a zároveň velké množství mělčin a různých záhybů mezi kanadskými ostrovy, které značně ztěžují bezpečnost plavby touto oblastí. Severozápadní trasa vedoucí z Baffinova moře směrem k Beaufortovu moři a Beringovu průlivu je navíc i během léta stále výrazně zamrzlá a v současnosti je tak obecně považována za méně komerčně využitelnou nežli konkurenční Severovýchodní trasa, která se naopak stává stále významnější zejména díky ruským a německým tankerům plujícím v arktických vodách. Navzdory dostupnosti transarktického průchodu přes trasy vedoucí Severním ledovým oceánem je však většina současné dopravy v Arktidě tvořena regionální nákladní dopravou převážející zejména arktické nerostné suroviny (Bert, 2012: 8).

Arktické státy mají dnes různé priority v rámci arktické dopravy. Především Rusko je jednoznačně zaměřeno na rozvoj Severovýchodní trasy jakožto do budoucna významné mezinárodní přepravní linie. Také ve Spojených státech existuje potenciál pro značný růst jak transarktické tak regionální dopravy. V případě Kanady je možné předpokládat růst především regionální dopravy související s přepravou zboží, využíváním přírodních zdrojů a cestovním ruchem. Ostatní arktické státy sice na

budování severních tras nemají přímý zájem, ale obecně s větším důrazem na bezpečnost a životní prostředí projekty podporují (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 198). Například v oblasti Barentsova moře je již dnes hojně provozována lodní přeprava s dobře rozvinutou dopravní infrastrukturou, nicméně její další růst se očekává v horizontu příštích deseti let v souvislosti s plány na zvýšení těžby ropy a zemního plynu v oblasti. Do budoucna se navíc předpokládá zvýšení dodávek ropy mezi Norskem a Spojenými státy a k výraznému nárůstu dopravy dochází také v Grónsku díky navyšování počtu výletních ale i nákladních lodí. (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 197). Dopravní trasy přes Severní ledový oceán jsou však významné i pro nearktické státy, především asijské, jako je Čína, Jižní Korea nebo Japonsko⁵¹.

4.4 Teritoriální spory v oblasti

Problematika sporných hranic v arktické oblasti je v současné době předmětem výrazné pozornosti, neboť dostupnost arktického regionu způsobená změnou klimatu neustále zvyšuje význam nevyřešených hraničních nároků mezi arktickými státy. Zatímco Norsko a Rusko se teprve v roce 2010 dohodly na vymezení námořní hranice v Barentsově moři, další problematické hraniční spory mezi arktickými státy zůstávají i nadále nevyřešeny. Neustále tající ledová pokrývka navíc otevírá prostor pro obchodní společnosti profitující z cestovního ruchu, lodní přepravy či těžby nerostných surovin, které na nový arktický prostor upínají stále výrazněji svoji pozornost (Strandsbjerg, 2012: 819).

Při pohledu na současné teritoriální spory v Arktidě můžeme identifikovat 3 kategorie konfliktních oblastí, ve kterých se jasně promítá

⁵¹ Například polovina hrubého domácího produktu Číny je založena na přepravě zboží po moři. Čína, ale i další asijské státy v současnosti touží omezit svou závislost na Malackém průlivu a navíc přeprava zboží přes transarktické trasy by pro asijské státy znamenala výrazné zlevnění své přepravy. Tendence k přesunu alespoň části své lodní přepravy přes transarktické trasy jsou zřejmé i v případě Jižní Koreje, která již rozjela výstavbu plavidel schopných plout jak v teplých tak i ve studených vodách Arktidy (Bert, 2012: 8-9).

neslučitelnost zájmů jednotlivých arktických států. Mezi tyto tři konfliktní kategorie patří:

- 1) *demarkační spory o hranice;*
- 2) *spory o kontrolu úžin a nových námořních tras;*
- 3) *spory o kontinentální šelfy (Kříž, Chrástanský, 2012: 117).*

4.4.1 Demarkační spory o hranice

Přestože v otázkách vzájemného vymezení hranic a výlučných ekonomických zón dosáhly arktické státy v posledních 20-ti letech velmi výrazných pokroků, je i v současnosti stále možné nalézt hned několik kontroverzních či dodnes jasně nevymezených oblastí v arktickém regionu, které se jednotlivé arktické státy snaží získat pro sebe. Do první skupiny neslučitelných teritoriálních zájmů, která je tvořena spory o demarkační vymezení hranic mezi dvěma státy tak můžeme zařadit čtyři významné kontradikce⁵²:

- 1) *Spojené státy x Rusko v Beringově moři a Čukotském moři;*
- 2) *Spojené státy x Kanada v Beaufortově moři;*
- 3) *Kanada x Dánsko v Kennedyho kanálu;*
- 4) *Norsko x Rusko v Barentsově moři a problematika vymezení Špicberků (Kříž, Chrástanský, 2012: 117).*

4.4.1.1 Spojené státy x Rusko v Beringově a Čukotském moři

V případě vymezení sporné hranice mezi Spojenými státy a Ruskem v Beringově a Čukotském moři došlo k dohodě demarkační linie Ševarnadze-Baker mezi východními a západními hranicemi obou moří, která byla podepsána v roce 1990. Dojednaná hraniční linie vede z Beringova do Čukotského moře a dále do Severního ledového oceánu

⁵² Přestože nevymezených území je možné v Arktidě najít vícero, pro účely naší práce byly vybrány následující čtyři hraniční spory, které je možné svým významem řadit mezi nejvýznamnější.

a její celková délka dosahuje 2575km⁵³. Samotný dokument dojednaný mezi oběma stranami byl výsledkem kompromisního návrhu mezi středovou linií, kterou prosazovaly Spojené státy a sektorovou linií, která byla dlouhodobě od roku 1926 vyžadována ze strany tehdejšího Sovětského svazu⁵⁴. Přestože však Kongres Spojených států ratifikoval kompromisní dohodu relativně rychle již v roce 1991, ruská Duma se během uplynulých dvou desetiletí zatím nerozhodla novou demarkační linii odsouhlasit, kvůli čemuž smlouva nevstoupila do současnosti v platnost. V rámci volného moře mezi oběma zeměmi tak dodnes dochází k využívání svých do jisté míry se překrývajících výlučných ekonomických zón, ve kterých je na základě oboustranné smlouvy z roku 1992 (Memorandum o lovu tresek) částečně upraven rybolov v oblasti (Hoel, 2009: 88).

Vzhledem ke stávající situaci a přístupu obou států k danému hraničnímu sporu však zůstává otázkou, zdali je v tomto případě namístě hovořit o problému nevytyčené mořské hranice mezi státy jednoznačně jako o konfliktu. Ve skutečnosti však, podíváme-li se na vymezení konfliktů z pohledu jejich dynamiky, můžeme v současnosti tento hraniční spor označit za dlouhodobě stabilní latentní fázi (stabilní mír) s nízkým předpokladem její eskalace.

4.4.1.2 Spojené státy x Kanada v Beaufortově moři

Kanada a Spojené státy se do současnosti nedohodly na vytyčení námořní hranice v Beaufortově moři ani na způsobu, na základě kterého by měla být budoucí hranice vymezena, přestože se jedná o značně rozlehlou plochu, jejíž přibližná velikost dosahuje 22,600km² (Hoel, 2009: 88-89). Zatímco Kanada uznává námořní hranici vedoucí po 141

⁵³ Příloha XVIII: Hraniční námořní linie mezi Spojenými státy a Ruskem v Beringově a Čukotském moři.

⁵⁴ V roce 1926 se rozhodlo předsednictvo Ústředního výkonného výboru Sovětského svazu schválit ustanovení, ze kterého vyplývalo, že všechny země a ostrovy, které byly objeveny, které mohou být objeveny do budoucna, a které se nacházejí v rozmezí 32°04'35" východně a 168°49'30" západně, jsou součástí Sovětského svazu (Fenenko, 2012).

poledníku, jakožto rozšíření území hranice se Spojenými státy, která byla stanovena smlouvou z roku 1825, podle Spojených států tato smlouva nevymezuje hranice námořní ale pouze hranice pevninské. Spojené státy naopak prosazují vzájemnou hranici stanovenou na základě principu totožné vzdálenosti, což znamená průchod demarkační linie ve stejné vzdálenosti od nejbližšího pevninského bodu obou států, díky které by se hraniční linie odrazila přesněji v rámci vymezení jednotlivých pobřeží⁵⁵. Jako druhou alternativu pak Spojené státy navrhují vytvořit námořní hranici pomocí kolmé linie od pobřeží vedené z místa, kde končí pevninské hranice států. Samotná dohoda mezi oběma sousedy je však v současnosti v nedohlednu, jak už z výše uvedených důvodů rozdílných pohledů na samotné vymezení hranice, tak především proto, že Beaufortovo moře je velice bohaté na přírodní zdroje, jejichž těžbu je možné do budoucna predikovat (Dufresne, 2008).

Vzhledem k možné těžbě nerostných zdrojů, především ropy a zemního plynu v oblasti, se oba státy snaží již dnes poskytovat těžební koncese na některé části území i přesto, že samotná těžba surovin do současnosti zatím nezačala právě z důvodu přetrvávajícího konfliktu. Konflikt o hranice v Beaufortově moři má však velice dlouhou dobu trvání, a přestože můžeme v průběhu let pozorovat občasné eskalace konfliktu⁵⁶, doposud byl spor řešen pouze prostřednictvím oficiálních protestů vedených diplomatickou cestou. Ačkoli ani jedna ze stran není v současnosti ochotna ustoupit ze svých požadavků, oba státy zároveň deklarují svou ochotu a otevřenost k vzájemné diskuzi a kooperativním postupům (Kříž, Chrástanský, 2012: 118).

Na základě těchto skutečností je tak možné vývoj v oblasti označit za do jisté míry dynamický, avšak povaha celého konfliktu nenasvědčuje jeho další eskalaci. Vzhledem k délce trvání sporu a jednotlivým akcím

⁵⁵ Příloha XIX: Návrhy hraniční námořní linie mezi Kanadou a Spojenými státy v Beaufortově moři.

⁵⁶ Příkladem může být memorandum o zákazu rybolovu, zahrnující téměř celou spornou oblast, které vyhlásily Spojené státy v roce 2009, čímž poškodily kanadské rybáře (Broswell, 2009).

aktérů, proto můžeme konstatovat, že se konflikt nachází v dlouhodobě stabilní manifestační fázi (nestabilní mír), nicméně k eskalaci napětí by mohlo dojít například ve chvíli, kdy by některá ze stran zasáhla proti protějším rybářským plavidlům.

4.4.1.3 Kanada x Dánsko v Kennedyho kanálu

Zatímco spor mezi Kanadou a Dánskem vedený v souvislosti s problematickým vymezením hranic kontinentálního šelfu byl téměř zcela vyřešen oběma stranami vzájemně ratifikovanou dohodou z roku 1973, konflikt o Hansův ostrov, který se nachází v Kennedyho kanálu mezi Kanadou a Grónskem, zůstává do současnosti velmi ožehavým tématem mezi oběma arktickými státy (Hoel, 2009: 89). Zajímavou skutečností je v případě Hansova ostrova už pouze jeho tvar a velikost dosahující necelých 2km² holé skály, která nemá svou povahou ani umístěním žádný výraznější strategický význam. Navíc podle provedených výzkumů se v okolí Hansova ostrova nenalézá žádné výraznější množství ropy či zemního plynu. I přesto však konflikt o toto „nezajímavé“ území probíhá již více jak 40 let, během kterých se Kanada a Dánsko nedokázaly dohodnout na teritoriálním vymezení ostrova. Navíc k výrazné eskalaci konfliktu došlo v roce 1980, kdy dánský ministr pro Grónsko vztyčil na ostrově dánskou vlajku a uložil k ní lahev dánského alkoholu v reakci na zjištění, že kanadská ropná firma započala průzkum ostrova za účelem zisku dat o výrazné odolnosti ostrovní pevniny vůči ledové vodě v oblasti. Tento akt tak započal „boj lahví“, když se na ostrově začali střídat kanadští a dánští představitelé, kteří zde zanechávali lahve svého oblíbeného alkoholu. K další výrazné eskalaci napětí však došlo v roce 2005, poté co prostřednictvím vrtulníku kanadských ozbrojených sil nahradil kanadský ministr obrany dánskou vlajku na ostrově za vlajku kanadskou a dále na ostrově zanechal kamenný znak Inuitů, což mělo za cíl zdůraznit možnou suverenitu Grónska. Dánsko vzápětí na tento akt reagovalo diplomatickými protesty, ale zároveň deklarovalo otevřenost k další komunikaci a konzultacím vedoucím k řešení vyeskalovaného napětí. Od roku 2005 již došlo k několika setkáním na vysoké úrovni mezi

zástupci obou států, avšak spor o Hansův ostrov zůstává i v současnosti stále nevyřešen. (Ruby, 2012: 104-105).

Při pohledu na intenzitu a dynamiku konfliktu vedeného o Hansův ostrov je třeba vzít v potaz skutečnost, že daný spor přetrvává od 70. let, kdy si začaly Kanada i Dánsko činit na ostrov teritoriální nároky. Během čtyř desetiletí trvajících sporu došlo k několika eskalacím a oba státy dávají i dnes jasně najevo, že ze svých nároků nehodlají v žádném případě ustoupit. Vzhledem k těmto skutečnostem se tak jeví jako jediné, pro oba státy svolné řešení, rozdělení Hansova ostrova demarkačními liniemi na dvě totožné části⁵⁷ (viz Ruby, 2012: 105). Na druhé straně i takovéto řešení nemusí být zejména ze strany kanadské administrativy přijato, a to především z toho důvodu, že případná i když pouze částečná ztráta ostrova může velmi negativně ovlivnit další kanadské teritoriální nároky v oblasti. Konflikt o Hansův ostrov tak dnes můžeme na základě konceptu dynamiky konfliktů označit za nestabilní manifestační fázi (nestabilní mír), jejíž eskalace se může do budoucna dále stupňovat.

4.4.1.4 Norsko x Rusko v Barentsově moři a problematika vymezení Špicberků

Přestože předchozí tři uvedené spory o hraniční linie nebyly do současnosti vyřešeny, spor o námořní hranici v Barentsově moři se podařilo v roce 2010 velmi překvapivě⁵⁸ urovnat na základě vzájemně ratifikované Dohody mezi Norskem a Ruskem o vymezení námořní hranice a spolupráci v Barentsově moři a Severním ledovém oceánu⁵⁹. Historie hraničního sporu v Barentsově moři sahá do roku 1957, kdy byla podepsána Varangerfjord dohoda mezi Norskem a Sovětským svazem, která upravovala hranice mezi námořními zónami obou států. Již o rok

⁵⁷ Příloha XX: Hraniční námořní linie mezi Kanadou a Dánskem v Kennedyho kanálu.

⁵⁸ Ke konečnému urovnání sporu došlo bez jakýchkoli předchozích náznaků, samotný akt podepsání dohody tak překvapil jak veřejnost, tak i odborníky, neboť nedošlo k žádnému úniku informací o chystané dohodě (Moe, Fjærtoft, Øverland, 2011: 145).

⁵⁹ Výsledná smlouva byla podepsána v Murmansk 15. Zář 2010 a k výměně ratifikačních listů došlo 7. Července 2011 (Moe, Fjærtoft, Øverland, 2011: 145).

později však byla přijata mezinárodní Úmluva o kontinentálním šelfu, kvůli které se stala původní bilaterální Varangerfjord dohoda pro oba státy značně nevýhodná, neboť velká část mořského dna Barentsova moře začala být oběma státy chápána jako součást kontinentálního šelfu. V roce 1963 deklarovalo Norsko své suverénní právo na mořské dno sousedící s jeho pobřežím, načež v roce 1967 oznámil i Sovětský svaz podobný požadavek. Formální jednání o novém rozdělení sporného území⁶⁰ začala v roce 1974 v Moskvě a v průběhu dalších let pokračovala bez výraznějších výsledků. K další eskalaci sporu však došlo v roce 1977, kdy si oba státy začaly činit nároky na své výlučné ekonomické zóny, které se v oblasti vzájemně překrývají (Henriksen, Ulfstein, 2011: 2).

Zatímco Norsko vzneslo požadavek na uplatnění zásady střední linie uvedené v Úmluvě o kontinentálním šelfu, jejíž princip byl použit v mnoha částech světa včetně vymezení hranic mezi Norskem a ostatními severskými státy, Sovětský svaz vycházel také z této dohody, avšak naopak zdůrazňoval princip „zvláštních okolností“ jako důvod, na základě kterého nemohlo být pravidlo střední linie uplatněno. Za zvláštní okolnosti označil Sovětský svaz a později i Rusko především vojenské a demografické aspekty dané oblastí⁶¹. Ačkoli jednání mezi oběma zeměmi setrvala po dlouhá léta na mrtvém bodě, k výrazné proměně situace došlo v roce 2007, kdy byla podepsána nová revidovaná Varangerfjord dohoda, která částečně kopírovala vytyčenou hranici na základě středové linie. Právě díky revidované Varangerfjord dohodě se podařilo oběma státům položit základ pro uzavření konečné dohody, která již přímo vymezuje celé námořní hranice obou států jak v Barentsově moři tak v Severním ledovém oceánu⁶². (Moe, Fjærtoft, Øverland, 2011: 147-148).

⁶⁰ Velikost sporného území dosahovala 175 tisíc km² (Henriksen, Ulfstein, 2011:1).

⁶¹ Sovětský svaz také poukazoval na usnesení z roku 1926, v rámci kterého byla vyhlášena ruská suverenita nad některými ostrovy v arktické oblasti a argumentoval, že vymezení by mělo sledovat poledník, který prochází pevninskou hranicí Ruska.

⁶² Příloha XXI: Hraniční námořní linie mezi Norskem a Ruskem v Barentsově moři.

Jak bylo již zmíněno výše, v rámci problematického vymezení námořní linie v Barentsově moři se Norsko a Rusko dokázaly dohodnout na společné hranici již v roce 2010, avšak v případě souostroví Špicberky se konflikt mezi oběma státy nepodařilo dodnes vyřešit. Souostroví Špicberky jsou součástí Norska od roku 1920 na základě Smlouvy o Špicberkách, která však částečně omezuje norskou suverenitu v oblasti, když zakazuje použití ostrovů k válečným účelům a přiznává rovný přístup na ostrovy a jejich pobřeží (do vzdálenosti 3km od pevniny) všem státům, které smlouvu ratifikovaly. Vývoj mezinárodního mořského práva po druhé světové válce však přinesl nový rozměr využitelnosti mořských území především díky definování kontinentálních šelfů a výlučných ekonomických zón, čímž Špicberky získaly strategický význam. Do současnosti ratifikovalo Smlouvu o Špicberkách 40 států, avšak naprostá většina z nich je dnes a nejspíše i do budoucna smířena s nároky Norska v rámci výlučné ekonomické zóny souostroví. Podle norské strany nemají Špicberky vlastní kontinentální šelf, neboť jsou tvořeny pokračujícím norským kontinentálním šelfem, který se táhne od norské pevniny až do Severního ledového oceánu, čímž na jejich kontinentální šelf není možné vztahovat nároky související s ustanovením Smlouvy o Špicberkách. Nicméně některé státy v čele s Ruskem se neustále snaží zpochybnit norský právní názor, když tvrdí, že Špicberky mají svůj vlastní kontinentální šelf, na který se naopak daná smlouva jasně vztahuje (Pedersen, 2011: 123).

Rusko tvrdí, že jako signatář Smlouvy o Špicberkách má právo průzkumu a těžby zdrojů či rybaření v rámci celé výlučné ekonomické zóny Špicberků. Význam celé oblasti je však i vojensko-strategický. Během studené války byla sovětská strategická doktrína založena na potřebě přesunu své severní flotily z Murmansku do severního Atlantiku právě přes Špicberky ve chvíli, kdy by se schylovalo k vypuknutí konfliktu se západem a totéž platí i o současné ruské strategické doktríně. Hladký průběh této akce je považován za zásadní pro následnou projekci

ruské síly v Atlantiku či v případě potencionálního jaderného úderu proti americkému východnímu pobřeží (Ebinger, Zambetakis, 2009: 1228).

Současný konflikt o Špicberky mezi Norskem a Ruskem je dnes determinován třemi oblastmi sporů. Prvním je otázka vymezení kontinentálního šelfu, druhým sporem je rozdílné chápání a uplatňování vojenské neutrality a třetí se týká práva na využívání výlučné ekonomické zóny (Dobronravin, 2009). Značná eskalace konfliktu v oblasti souvisí například s norskou instalací několika radiolokátorů a satelitních stanic na souostroví v roce 1990, které mohou mít jak civilní tak vojenské využití. V souvislosti s touto událostí reagovalo Rusko oficiálními protesty, neboť se obávalo využití stanic v rámci americké protiraketové obrany (Åtland, Pedersen, 2009: 6). Další výraznou eskalaci konfliktu v oblasti vyvolala nová norská regulace veškeré činnosti na souostroví za účelem ochrany životního prostředí v roce 2001, kterou Moskva chápala jako snahu namířenou proti své přítomnosti v oblasti, což vyvolalo vlnu protestů, která vyústila v roce 2003 v kompromis spočívající ve vyjmutí ruské těžařské oblasti Coles Bay z této legislativy. K nejvýraznější eskalaci konfliktu však došlo v roce 2002, když Rusko vyslalo svůj torpédoborec Severomorsk do sporné oblasti výlučné ekonomické zóny Špicberků, aby zde chránil práva ruských rybářů a zároveň z ruské strany zazněly dokonce i výhrůžky o případném potopení norských plavidel⁶³ (Åtland, Pedersen, 2009: 9-13). K podobné situaci poté došlo znovu v roce 2008, kdy Rusko vyslalo do sporné oblasti své dvě vojenské lodě, nicméně Norsko se rozhodlo i přesto pokračovat ve svých krocích proti ruským rybářům, které si však již nevyžádaly žádné výraznější stupňování konfliktu (Chrášťanský, Kříž, 2011: 13).

Podíváme-li se na konflikt o Špicberky mezi Norskem a Ruskem, můžeme jednoznačně najít hned několik výrazných projevů neslučitelnosti mezi oběma státy. Zatímco výše uvedené konflikty byly a jsou ještě dnes

⁶³ K vyslání torpédoborce do oblasti se Rusko rozhodlo na základě zadržení ruské rybářské lodi „Černigov“ norskými úřady v roce 2001. Zatímco Norsko tvrdilo, že vykonává právo pobřežního státu v souladu s mezinárodními úpravami, Rusko s tímto aktem jednoznačně nesouhlasilo.

vedeny především z ekonomických či hodnotových důvodů, v případě konfliktu o Špicberky je jasně zřejmé i kritérium bezpečnostní a vojensko-strategické, kvůli kterému může být další eskalace konfliktu ještě více umocněna. Přestože doposud byla většina reakcí na jednotlivé akty obou stran řešena především diplomatickou cestou, na rozdíl od konfliktů předešlých došlo v případě špicberského konfliktu již několikrát k využití ozbrojených prostředků včetně výhrůzek násilím. Z pohledu jednotlivých fází dynamiky proto můžeme daný konflikt zařadit do fáze eskalace (krize), ale zároveň je třeba konstatovat, že doposud nedošlo v oblasti k žádnému projevu násilí.

4.4.2 Spory o kontrolu úžin a nových námořních tras

Druhá skupina konfliktů v Arktidě souvisí s nevyřešeným právním statusem Severovýchodní a Severozápadní transarktické trasy a suverenitou nad úžinami, kterými tyto trasy procházejí. Do druhé skupiny proto spadají dva konflikty, z nichž první je konfliktem mezi Kanadou a Spojenými státy v otázce problematického statusu Severozápadní trasy, druhým méně intenzivním konfliktem je pak konflikt vedený mezi Ruskem a dalšími státy v otázce problematického postavení několika průlivů v rámci Severovýchodní trasy. Na první pohled by se mohlo zdát, že oba konflikty jsou klasickými spory o vymezení pravomocí nad určitými oblastmi, avšak ve skutečnosti je tomu tak pouze částečně. Přestože je zřejmé, že obě transarktické trasy leží ve vodách, které jsou pod přímou kontrolou Kanady a Ruska, hlavní otázkou zůstává, do jaké míry mohou oba státy regulovat námořní dopravu přes jednotlivé úžiny. Samotný konflikt tedy vychází především ze sporů o různé právní výklady úmluvy z Montego Bay (Kříž, Chrástanský, 2012: 123-124).

Podíváme-li se na obě kontradikce, pak je jasně zřejmá vyšší intenzita konfliktu v případě sporu o Severozápadní trasu, neboť Severovýchodní trasa prochází povětšinou přes území ruské výlučné ekonomické zóny, ale ve většině případů nevede přes ruské teritoriální vody. I v rámci dopravy přes Severovýchodní trasu jsou však projíždějící

lodě nuceny respektovat ruské pokyny a pravidla (Kříž, Chrástanský, 2012: 123). Naopak v případě konfliktu o Severozápadní průjezd prosazuje Kanada názor, že námořní trasa vede přes kanadské teritoriální vody, avšak Spojené státy⁶⁴ naopak dlouhodobě tvrdí, že Severozápadní trasa je mezinárodní úžinou, která púlí kanadské území, když spojuje dvě různé vodní plochy na volném moři. Samotný spor tak má výrazné důsledky na lodní přepravu v regionu, neboť pokud bude průchod trasy označen za jdoucí kanadskými vnitřními vodami, pak bude mít Kanada veškerá práva pro omezení plavidel jiných států⁶⁵. Naopak, pokud bude trasa klasifikována jako mezinárodní úžina, bude kanadská pravomoc regulace přepravy výrazně snížena⁶⁶ (Gerhardt, Steinberg, Tasch, Fabiano, Shields, 2010: 995).

Samotný počátek konfliktu se datuje k roku 1985, kdy americký ledoborec USCGC Polar Sea proplul neohlášeně částí severozápadní trasy, což vyvolalo výraznou vlnu nevole kanadské společnosti. Federální vláda se proto na vzniklou situaci rozhodla reagovat investicemi do výstavby nových ledoborců, které by napříště kanadské pobřežní vody chránily. V souvislosti se současným rychlým táním ledovců se tak Kanada snaží bránit svou suverenitu v oblasti. Přestože diplomatická jednání se Spojenými státy o vymezení statusu Severozápadní trasy nadále probíhají, žádný ze států nehodlá ze svých pozic ustoupit (Ruby, 2012: 107).

Současný konflikt o mezinárodní postavení Severozápadní trasy se nedaří vyřešit především ze strategických důvodů, které jsou v případě obou států zcela opačné a zároveň také proto, že Kanada chápe celý konflikt jako boj za suverenitu ve svých teritoriálních vodách. V rámci

⁶⁴ K názoru Spojeným států se přidává také Čína a evropské státy.

⁶⁵ Na základě tohoto vymezení by Kanada mohla regulovat činnost a prosazovat své zákony při průjezdu trasou, kdežto projíždějící lodě by nemohly uplatňovat mezinárodní námořní právo (Dufresne, 2008).

⁶⁶ V takovém případě by projíždějící lodě například nemusely Kanadu žádat o povolení k navigaci při uplatnění mezinárodního práva přepravy přes mezinárodní průlivy (Dufresne, 2008).

jednotlivých fází konfliktní dynamiky vzhledem ke skutečnosti, že v souvislosti s tímto konfliktem nedošlo doposud k žádným výraznějším projevům eskalace, můžeme tento spor označit za stabilní latentní fázi (stabilní mír), která bude nejspíše řešena pouze diplomatickými prostředky. K eskalaci napětí však může dojít ve chvíli, kdy by lodě Spojených států začaly proplouvat kanadskými teritoriálními vodami, bez předchozího povolení. Doposud však docházelo k těmto excesům jen minimálně.

4.4.3 Spory o kontinentální šelf

Třetí skupina konfliktů souvisejících s arktickou oblastí se týká potencionálních nároků a problémů vymezení kontinentálních šelfů. Na rozdíl od kontradikcí uvedených v předešlých kapitolách však nejsou spory o kontinentální šelfy pouze bilaterálními, neboť představují výraznou neslučitelnost zájmů hned několika zúčastněných stran. V arktické oblasti existují doposud místa, která leží mimo teritoriální vody a výlučné ekonomické zóny, a tak nepodléhají jurisdikci žádného státu. Díky tomu jsou tyto oblasti včetně svých často bohatých přírodních zdrojů považovány za společné dědictví lidstva, které podléhá mezinárodnímu právnímu režimu UNCLOS. Právě díky UNCLOS si však zároveň jednotlivé státy činí na tyto dodnes „svobodné“ oblasti výrazné teritoriální nároky. Snahy o získání nových, doposud žádným státem nespravovaných oblastí se však mohou velmi výrazně překrývat a do budoucna tak znamenat vznik dalších konfliktů v oblasti (Kříž, Chrástanský, 2012: 124-125).

Například Rusko tvrdí, že Lomonosův hřbet není vlastně hřbet, nýbrž pouze pokračování ruského kontinentálního šelfu a současně Dánsko i Kanada argumentují, že Lomonosův hřbet je naopak součástí jejich kontinentálních šelfů. Všechny státy tak jasně deklarují své nároky na sporné území, neboť si velmi dobře uvědomují, že potenciální uznání jejich nároků by pro ně znamenalo výrazný ekonomický profit z případné těžby velkého množství nerostných surovin nacházejících se v oblasti

(Bert, 2012: 11). Na základě svých nároků zaslalo Rusko Komisi pro hranice kontinentálního šelfu svůj požadavek na uznání Lomonosova hřbetu za součást svého teritoria již v roce 2001, načež Spojené státy reagovaly výrokem, že sporná oblast je oceánského původu a nemůže být součástí kontinentálního šelfu žádného státu. Komise však Rusku návrh vrátila k přepracování a doplnění o další vědecké studie, které by ruské teritoriální nároky lépe dokládaly. Do konce roku 2014 se také předpokládá předložení návrhů na prodloužení svých kontinentálních šelfů i ze strany Kanady a Dánska (Koivurova, 2011: 218).

Dnes se tak státy pouze snaží deklarovat své pozice a obhajovat své nároky. Tento stav však můžeme předpokládat pouze do doby, než bude o konečných hranicích kontinentálních šelfů rozhodnuto. Otázkou však zůstává, jaká bude reakce jednotlivých států ve chvíli, kdy jim nebude přiznáno území, na které si činí nárok. Z pohledu dynamiky konfliktů proto můžeme současnou situaci označit za nově vzniklou latentní fázi konfliktu (stabilní mír), která sice v dnešní době zůstává na mrtvém bodě, ale do budoucna nemůžeme vyloučit její další eskalaci.

5 PRIMÁRNÍ AKTÉŘI

Jak již bylo zmíněno výše, mezi hlavní arktické hráče patří Rusko, Kanada, Spojené státy, Norsko a Dánsko. Mimo hlavních arktických států se však v oblasti angažují i další významní aktéři, jako jsou vedlejší arktické státy, EU nebo asijské státy v čele s Čínou. Příčinou současné zvýšené angažovanosti všech těchto aktérů je existence celé řady důvodů, jako je těžba, doprava, rybolov a jiné obchodní činnosti, které jsou zároveň spojené s vojenskými aspekty a často vyžadují společná řešení. Mimo pojmu tvrdé a měkké bezpečnosti je dnes převažujícím problémem Arktidy také rovnováha národních a společných zájmů, přestože primární je předpoklad, že státy budou vždy v první řadě upřednostňovat své vlastní individuální zájmy, což nakonec vyplývá i z jejich národních bezpečnostních strategií. Například ruské oficiální dokumenty zabývající se problémem Arktidy odkazují na zachování Arktidy jako zóny míru, spolupráce a stability. Stejně tak severské země vyjádřily zájem o budování míru a spolupráce v Arktidě. Naopak v případě Spojených států hovoří oficiální dokumenty pouze o mírovém řešení sporů v oblasti, ale budování míru a stability již přímo nezmiňují (RUSI, 2010: 98-100).

5.1 Rusko

Vzhledem ke své velikosti, zeměpisné poloze a délce svého severního pobřeží je Rusko tradičně klíčovým hráčem v mezinárodních záležitostech Arktidy a zdá se velice nepravděpodobné, že by se na tomto faktu mělo do budoucna něco změnit. Rusko navíc přikládá arktické oblasti velkou důležitost v hospodářských a bezpečnostních otázkách. Z ruských strategických dokumentů jasně vyplývá, že Arktidu chápe jako svou „primární surovinovou základnu“ pro 21. století a jako významný koridor pro budoucí lodní dopravu mezi Atlantským a Tichým oceánem. Ruská strategie přikládá také významnou roli regionu díky provozu

a případnému použití vojenských lodí a ponorek nesoucích balistické střely⁶⁷ (Átland, 2011: 267). Rusko má v oblasti Skandinávie umístěno více bojových lodí a ponorek než všichni čtyři jeho nejsevernější sousedi (členové Severoatlantické aliance (NATO)) dohromady a samotný poloostrov Kola, ve kterém kotví Severní flotila, je největší nukleární oblastí na světě⁶⁸. V současnosti se proto zdá být zřejmé, že Moskva je znovu rozhodnuta prezentovat a popřípadě i použít vojenské nástroje za účelem dosažení svých vlastních bezpečnostních zájmů. V tomto kontextu je tak možné hovořit o jasné nadřazenosti „hard power“ pro účely zisku politických výhod. Praktickým příkladem současného trendu ruské politiky může být rok 2007, kdy prezident Putin nařídil obnovit nad Arktidou měsíční strategické letecké hlídky, které prováděl Sovětský svaz během studené války. Například toto nařízení tak částečně ilustruje jasný postoj k vojenské bezpečnosti svých arktických území v ruském politickém myšlení (Baev, 2013: 490).

Arktická strategie Ruska byla shrnuta v dokumentu „Základy strategické politiky Ruské federace v Arktidě na období do roku 2020 a další léta“, který byl schválen v roce 2008. V první fázi (2008-2010) byla dána přednost výzkumu a pracím pro odůvodnění rozšířených vnějších hranic arktické oblasti Ruska. Ve druhé fázi (2011-2015) je kladen důraz na mezinárodní právní formalizaci vnější hranice ruské arktické oblasti a jako cíl pro toto období byly stanoveny přípravy na výstavbu zařízení potřebných pro výrobu a přepravu energetických zdrojů. Během třetí fáze (2016-2020) je pak plánovaná přeměna ruské arktické oblasti na hlavní surovinovou základnu strategických zdrojů Ruska (Fenenko, 2012). V arktické strategii je také jasně zdůrazněn význam oblasti ve smyslu bohatství a konkurenceschopnosti na světových trzích a také jako budoucí primární zdroj příjmů plynoucí především z výroby energie. Již

⁶⁷ Ruské námořnictvo také disponuje velkým množstvím ledoborců převyšující všechny ostatní arktické státy.

⁶⁸ V roce 2011 se nacházelo 67% z veškerých ruských balistických raket připravených pro případné použití ponorkami, na základnách Severní flotily na poloostrově Kola. Zbytek je k dispozici pro Pacifickou flotilu na Kamčatce (Átland, 2011: 267).

dnes je přibližně 10-15% hrubého ruského domácího produktu a 25% z celkového ruského exportu generováno z oblastí, ležících severně od hranice polárního kruhu. Ropné a plynové zdroje v Arktidě navíc mohou být do budoucna stále více důležité především proto, že těžba ropy v centrální Sibiři se postupem času neustále snižuje. Rusko tak bude do budoucna na arktických zdrojích stále více závislé (Roi, 2010: 561-562). Ruská arktická oblast představuje v současnosti okolo 80% ruských zásob plynu a celkové zásoby ropy a zemního plynu v hloubkovém oceánu a na ruské arktické pevnině se odhadují mezi 15-20 miliardami tun. Předpokládaná hodnota všech v současnosti známých nerostných zdrojů v ruské Arktidě tak šplhá až ke 2 bilionům amerických dolarů. Vzhledem ke stále se snižujícím ruským pevninským zásobám nerostných surovin, Rusko dnes nutně potřebuje rozjet arktickou těžbu naplno. Proto se arktická oblast již v současnosti stává jednou z klíčových ruských priorit v rámci těžby ropy a zemního plynu ale i dalších minerálů a kovů (Kovalev, 2009: 77).

Jak bylo již zmíněno výše, mezi současné arktické priority Ruska patří především rozšíření svého kontinentálního šelfu, budování transarktické Severovýchodní trasy, včetně výstavby nových přístavů a záchranných center či zdokonalování schopnosti prorážení ledu nebo zajištění rychlé reakce při úniku ropy z tankerů. Rusko má v arktické oblasti také bezpečnostní zájmy jak v případě komerční dopravy, kdy se v rámci Severovýchodní trasy snaží provádět hraniční kontroly plavidel a dále zajišťovat bezpečnost průjezdu, tak v případě strategicko-vojenského zabezpečení oblasti především pomocí námořní, letecké a raketové obrany za účelem schopnosti rychlé reakce na různé aktuální politicko-vojenské scénáře. Přestože se Rusko snaží modernizovat a prezentovat svou „hard power“ v Arktidě, chová se prozatím jako pragmatický hráč, který je otevřen mezinárodní spolupráci s cílem udržet stabilitu vedoucí k prohloubení hospodářské činnosti v regionu. Klíčovou otázkou v případě ruské politiky vůči Arktidě však zůstává, zdali bude podporovat spolupráci a mnohostranná řešení například i ve chvíli, kdy

mu nebude přiznán nárok na rozšíření svého kontinentálního šelfu (Käpylä, Mikkola, 2013).

5.2 Kanada

Kanaďané se vždy zabývali myšlenkami o severní dimenzi kanadského národa, neboť sever byl symbolickým pojmem státnosti a jako takový je v širším smyslu zakotven v ikonografii kanadského nacionalismu. Až do konce studené války byl kanadský pohled na Arktidu založen především na chápání oblasti jako vzdálených severních hranic, kde žijí tradiční národy podle specifického životního stylu mimo hlavní proud kanadského života, ale zároveň také jako oblast, která je velice bohatá na mnohé přírodní zdroje. Tento pohled se však začal počátkem 80. a především pak v 90. letech značně měnit. V souvislosti se snižováním geopolitických a bezpečnostních obav se postupem času přesunula pozornost i na další témata, jako je životní prostředí a svrchovanost původních domorodých národů ale i využitelnost přírodních zdrojů či ochrana kanadské teritoriality, která jsou také zahrnuta v aktuální kanadské severní strategii (Heininen, Nikol, 2007: 147).

Současná kanadská severní strategie pojmenovaná „Náš sever, naše dědictví, naše budoucnost: Kanadská severní strategie“, která byla zveřejněna v roce 2009, jasně poukazuje na intenzivní a pevnou vazbu mezi Kanadou a arktickou oblastí. Samotná strategie je postavena na čtyřech hlavních cílech, kterými jsou výkon národní suverenity, ochrana kanadského dědictví a životního prostředí, podpora sociálního a ekonomického rozvoje a zkvalitnění arktické správy. Na základě severní strategie se kanadská vláda mimo jiné zavazuje vykonávat efektivní dohled a podporovat stabilitu oblasti založenou na stávajících pravidlech, kdy jsou respektována práva všech suverénních států v souladu s mezinárodním právem a diplomacií. Vláda se také zavazuje posilovat spolupráci s ostatními arktickými sousedy, vytvořit lepší legislativu, která by zabránila znečištění prostředí a podnikat kroky, které povedou

ke zmírnění dopadů klimatických změn v Arktidě. Kanada bude i nadále podporovat průzkum a rozvoj těžby nerostných surovin a investovat do rozvoje infrastruktury za účelem přilákání nových investorů. Současně vláda zajistí, aby další vývoj v oblasti probíhal udržitelným způsobem. Kanada bude také i nadále spolupracovat se všemi partnery na vytvoření modelu praktické a efektivní správy arktické oblasti⁶⁹.

Historicky existovala otázka Arktidy spíše na okraji kanadské politiky. K výraznému zvýšení zájmů o arktickou oblast přispěla až zjištění o neohlášených průjezdech ledoborců Spojených států přes kanadské teritoriální vody. V souvislosti s těmito neoprávněnými plavbami se proto kanadská pozornost přesunula ke svým severním hranicím, neboť zde docházelo k opakovanému narušování kanadské suverenity ve spojitosti s průjezdy přes Severozápadní trasu, kterou Kanada považuje za jdoucí jejím vnitřním územím, kdežto Spojené státy tvrdí, že se jedná o mezinárodní koridor, který je upravován mezinárodním právem. Základ současné kanadské arktické politiky proto dnes stojí právě na ochraně suverenity kanadského území. Chápání kanadské suverenity v Arktidě však již nesouvisí pouze s lodní dopravou na Severozápadní trase, ale také s novými kanadskými teritoriálními nároky na kontinentální šelf, které se přímo střetávají především s nároky Ruska, ale i dalších států (Manicom, 2013: 65-66).

V souvislosti s ochranou své suverenity se Kanada rozhodla v poslední době investovat značné finanční prostředky právě do rozvoje kontroly a ochrany svého arktického území. Kanadská vláda například schválila rozšíření stávajících přístavů v Nanisiviku a na Baffinově ostrově a dále zvětšení vojenské základny v Resolute⁷⁰. Kanadská vláda také vypsalala zakázku na výstavbu osmi nových vyzbrojených ledoborců, z nichž některé by měly vyplout do kanadských teritoriálních vod již

⁶⁹ Canada's Northern Strategy, dostupné na: <http://www.northernstrategy.gc.ca/index-eng.asp>, 22.3.2014.

⁷⁰ Všechna tato místa jsou strategicky umístěna na Severozápadní trase a náklady na jejich rozšíření jsou odhadovány přibližně na 100 milionů amerických dolarů.

v letošním roce. Za účelem posílení své monitorovací schopnosti si Kanada hodlá také pořídit do roku 2020 10 až 12 nových hlídkových letadel. Další plánované výdaje jsou pak určeny na nákup senzorů, bezpilotních letadel a satelitů, které mají tvořit součást nově vytvořeného kanadského arktického bezpečnostního systému. Mimo nákupu nových vojenských a technických zařízení Kanada také provádí každoroční arktické vojenské cvičení, které má jasně demonstrovat kanadskou připravenost k ochraně svého arktického území⁷¹. Na základě současné, ale i plánované strategie je proto zřejmé, že ochrana kanadské suverenity v Arktidě je na seznamu priorit federální vlády velmi vysoko (Parmar, 2013: 481-482).

5.3 Spojené státy americké

Ve Spojených státech nebyla Arktická oblast, až na výjimku Aljašky, po dlouhá léta součástí normativního geopolitického diskursu především proto, že Američané nahlíželi na celý region jako na vzdálené vylidněné místo, spíše než na prostor, ležící v bezprostřední blízkosti státních hranic. Ke zvýšenému zájmu o region došlo až v době studené války, kdy Spojené státy začaly severní pól chápat jako důležitý geostrategický prostor v rámci boje proti komunismu, avšak v souvislosti s demilitarizací celé oblasti v 90. letech se Arktida posunula znovu na „okraj“ americké zahraniční politiky (Heininen, Nicol, 2007: 150). V posledních několika letech však dochází ke změně této situace, kdy naopak můžeme pozorovat znovu se zvyšující americký zájem o arktickou oblast. Zatímco Arktida tvoří relativně malé téma ve smyslu globálního rámce americké zahraniční politiky, Spojené státy začaly v posledních letech věnovat regionu výraznější pozornost a Arktida se v současnosti stává stále více zmiňovaným regionem v rámci nových strategických dokumentů americké zahraniční politiky (Käpylä, Mikkola, 2013).

⁷¹ V roce 2010 se tohoto cvičení účastnilo i námořnictvo Spojených států a Dánska, což vyvolalo ostré reakce některých států, především Ruska.

Hlavním dokumentem, který vymezuje politiku Spojených států v Arktidě, je „Národní bezpečnostní prezidentská směrnice (NSDP-66)“ schválená v roce 2009, ze které jasně vyplývá nárůst amerického zájmu o arktický region (Charron, Plouffe, Roussel, 2012: 44). V roce 2013 byla navíc přijata „Národní strategie pro arktický region“, která dále stanovuje tři hlavní priority amerického úsilí v oblasti, kterými jsou ochrana národa a bezpečnostních zájmů Spojených států, podpora zodpovědného správcovství a podpora mezinárodní spolupráce⁷². Vzhledem k situaci, kdy Spojené státy nejsou smluvní stranou UNCLOS, by výraznější americká militarizace Arktidy mohla být ostatními aktéry chápána velice negativně, proto se americké strategické dokumenty zaměřují spíše na obecnější vojenské otázky, nežli na demonstraci konkrétní vojenské síly v regionu⁷³. Mezi hlavní bezpečnostní priority americké politiky v Arktidě proto patří například: fungující protiraketová obrana a systém včasného varování, vytvoření strategických námořních a leteckých systémů přepravy, zajištění svobody během plavby a letu, stálá námořní přítomnost nebo provádění námořních bezpečnostních operací v oblasti. Z prezidentské směrnice také jasně vyplývá, že Spojené státy budou i nadále zvyšovat svou přítomnost v regionu a své zájmy a bezpečnost jsou připraveny prosazovat na základě kooperace s dalšími státy, avšak v případě potřeby jsou připraveny jednat i samostatně (Parmar, 2013: 484).

Důležitým tématem, které v současnosti tvoří hlavní motor americké politiky v Arktidě, je také využívání arktických přírodních zdrojů, jejichž těžbu a zpracování se v důsledku sestupného trendu stávajících zásob ropy a zemního plynu na Aljašce a nedostatku nových pevninských nalezišť snaží současná americká administrativa aktivně podporovat. Samotná těžba ropy a zemního plynu v nových arktických oblastech tak

⁷² Arctic, dostupné na: <http://www.state.gov/e/oes/ocns/opa/arc>, 24.3.2014.

⁷³ V současnosti mají Spojené státy k dispozici pouze jeden velký fungující ledoborec, určený pro arktickou námořní činnost. V roce 2009 však došlo ke zveřejnění nového plánu na rozšíření vojenských námořních kapacit a postupnému navyšování vojenské námořní přítomnosti v oblasti (Charron, Plouffe, Roussel, 2012: 45).

dnes přímo souvisí se stávající snahou Spojených států o zajištění své lepší energetické bezpečnosti a dobře fungující domácí ekonomiky. V kontextu těchto souvislostí proto můžeme v horizontu několika příštích let očekávat výrazný rozvoj „americké“ těžby ropy a zemního plynu, zejména v oblastech Beaufortova a Čukotského moře. Současné snahy americké administrativy o další těžbu surovin na nových arktických územích jsou však v dnešní době stále výrazně bržděny přísnými regulacemi, které byly zavedeny v souvislosti s nedávnou ekologickou havárií vrtné plošiny v Mexickém zálivu (Käpylä, Mikkola, 2013).

Mezi další cíle americké arktické politiky patří také vyřešení stávajících hraničních sporů s Kanadou v Beaufortově moři a s Ruskem v Beringově a Čukotském moři. Zásadní význam pro Spojené státy má však zejména stále probíhající jednání o otázce nevyřešeného statusu transarktických námořních tras. Téma transarktické dopravy je v rámci americké arktické politiky zvláště významné především z toho důvodu, že případné ruské, ale především kanadské nároky by mohly znamenat nebezpečný precedent, týkající se pro Spojené státy klíčové otázky svobody volného moře (Sharp, 2011: 307). Svobodná plavba v rámci transarktických námořních tras znamená pro Spojené státy primární bezpečnostní zájem, neboť mezinárodní námořní trasy jsou klíčové pro nezávislost amerického manévrování v Severním ledovém oceánu jak z hlediska ekonomického profitu z komerční námořní dopravy, tak i v případě efektivní činnosti amerického námořnictva (Gupta, 2009: 175).

5.4 Norsko

Orientaci norské zahraniční politiky směrem na sever můžeme pozorovat již v počátcích 20. století, kdy se Norsku podařilo obhájit svou suverenitu nad územím Špicberských ostrovů, přestože smlouva z roku 1920 přisuzuje právo volného přístupu na ostrovy i všem ostatním státům, které smlouvu doposud ratifikovaly (Pedersen, 2009: 321). Nadcházející období bipolární konfrontace však přineslo nutnou změnu celé norské zahraniční a bezpečnostní politiky, neboť Norsko sdílelo společnou

hranici se Sovětským svazem a bylo tak nepřímo nuceno „usměrňovat“ své chování v celé oblasti takovým způsobem, aby nemohlo být v Moskvě interpretováno jako agresivní⁷⁴. Přestože po skončení studené války došlo u obou zemí k proměně jejich zahraniční politiky a Norsko již dnes není nikterak omezeno v rámci svého vojensko-strategického počínání, „ruský faktor“ v otázkách norské arktické politiky je možné pozorovat i dnes (Haftendorn, 2011: 345). Na rozdíl od ostatních arktických států je tak i v současnosti především norská ekonomická a fyzická bezpečnost závislá na budování dobrých vztahů s Ruskem. Za praktický příklad této politiky je možné označit dohodu o námořní hranici mezi oběma státy v Barentsově moři, avšak naopak spor v otázce Špicberků vytváří i v současnosti mezi oběma zeměmi značné konfliktní tření (Sharp, 2011: 308-309).

V souvislosti s klesajícími zásobami ropy a zemního plynu v jižních částech Norského a Barentsova moře se Norsko rozhodlo na počátku nového tisíciletí přeorientovat svou politiku směrem k Arktidě. Tato změna přístupu k arktické oblasti je jasně patrná zejména v případě přesunu vojenských prostředků dále na sever, kdy v posledních několika letech Norsko přemístilo například svou pobřežní stráž, společné operační velitelství nebo hlavní armádní ústředí a výrazně zvýšilo přítomnost svých ozbrojených sil a zintenzivnilo námořní dohled v regionu. Vzhledem k velikosti Norska a jeho špičkové vojenské technologii⁷⁵ tak může mít znatelný posun norských ozbrojených sil a vojenských center směrem na sever více než symbolický význam, neboť země v současnosti jasně zdůrazňuje národní zájmy i obavy v rámci ochrany své svrchovanosti v arktické oblasti (Parmar, 2013: 483). Stejně jako ostatní státy se tak i Norsko bude do budoucna nadále snažit posílit svou přítomnost

⁷⁴ Z této doby se také datuje závazek Norska, související s odmítnutím veškerých jaderných zbraní na svém území v dobách míru.

⁷⁵ Norsko již v současnosti disponuje nejnovějšími vojenskými prostředky, které zahrnují jak ponorky a vojenské lodě, schopné efektivního manévrování v zaledněných oblastech, tak značnou leteckou podporou a země je i nadále připravena investovat do svého dalšího vojenského rozvoje (Haftendorn, 2011: 346).

v regionu za účelem plnění svých regionálních zájmů, především rozšíření těžby ropy a zemního plynu v Barentsově moři, neboť výnosy z těžební činnosti mají zásadní význam pro norskou státní pokladnu (Chrástanský, Kříž, 2011: 9).

Základní strategie a cíle Norska v rámci politiky v arktické oblasti jsou obsaženy v „Severní strategii“, která byla schválena na sklonku roku 2006 a později v roce 2009 částečně revidována dokumentem „Nové stavební kameny na Severu“, jejichž základní politické cíle a metody jsou totožné. Z obou strategických dokumentů vyplývá, že hlavním cílem Norska je zajistit udržitelný rozvoj arktické oblasti na základě třech obecných zásad, kterými jsou přítomnost, aktivita a znalosti. Kromě toho je dále v norské strategii vytyčeno sedm hlavních politických priorit, jako je například rozvoj znalostí o regionu, ochrana životního prostředí, rozvoj těžařských oblastí a infrastruktury, ale také rozvoj mezinárodní spolupráce s ostatními partnery a především s Ruskem či jasné prosazování norské suverenity⁷⁶.

5.5 Dánsko

V souvislosti se svou aktivní zahraniční politikou vedenou od konce studené války se Dánsko angažuje nejen v otázkách boje proti globálnímu oteplování, ale snaží se také aktivně vystupovat v rámci celého arktického regionu. Důkazem značné angažovanosti v Arktidě může být například dánská iniciativa setkání hlavních arktických států a společné podepsání Ilulissat deklarace v roce 2008. Postavení Dánska v Arktidě má však zároveň zajímavý rozměr, kdy je Dánsko arktickým státem díky Grónsku, které si vymohlo autonomní postavení a od roku 2009 má navíc právo se kdykoli jednostranně rozhodnout o vyhlášení své nezávislosti. Přitom vyhlášení grónské nezávislosti by automaticky znamenalo ztrátu

⁷⁶ Arctic strategy documents - Norwegian High North strategy, dostupné na: http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=article&id=84&Itemid=69&limitstart=7, 25.3.2014.

dánského arktického postavení, byť dnes můžeme předpokládat, že Grónsko bude spíše udržovat stávající status quo (Hořejšová, Jánský, Hingarová, Štír, 2010: 11-12).

Z hlediska současného prosazování dánské suverenity v Arktidě je v dnešní době možné nalézt hned několik primárních problémů. Jedním z klíčových bodů stávající dánské arktické politiky je podání žádosti o rozšíření kontinentálního šelfu o oblast Lomonosova hřbetu, o kterou však zároveň usiluje i Kanada a Rusko. Dalším možným problémem může být role americké protiraketové obrany, jejíž součástí je základna Thule v Grónsku, provozující radarový systém včasného varování, proti kterému výrazně vystupuje Rusko. Jak bylo již uvedeno výše, Dánsko vede nadále spor s Kanadou o Hansův ostrov, kterého se ani jedna ze zemí nehodlá vzdát. A v neposlední řadě se také stále častěji dostává do popředí otázka celkové bezpečnosti Grónska a jeho obyvatel v souvislosti s měnícími se geopolitickými aspekty oblasti (Sharp, 2011: 309-310). Nejenom tyto, ale i další problémy, cíle a zájmy tak tvoří v současnosti základ dánské arktické politiky.

Hlavním strategickým dokumentem, který vymezuje stávající dánskou arktickou politiku, je „Královská strategie Dánska pro Arktidu 2011-2020“, která byla přijata dánskou, grónskou a faerskou vládou v roce 2011. Primární zaměření dokumentu vychází z předpokladu posilování vztahů s grónskou samosprávou a budování dánské suverenity v Arktidě. Strategie také vymezuje dva hlavní cíle, mezi které patří patřičná reakce na významné environmentální proměny, geopolitické změny a celosvětový zájem o oblast a dále nové vymezení postojů ve smyslu posílení dánské suverenity, jakožto jednoho z hlavních arktických hráčů. Na základě výše uvedených cílů ze strategie dále vyplývá, že Dánsko bude zejména usilovat o posílení námořní bezpečnosti a suverenity v regionu, podporovat těžbu nerostných surovin a nové ekonomické příležitosti v oblasti využívání obnovitelných zdrojů, nadále si udrží vedoucí úlohu v rámci výzkumu arktických

environmentálních změn a bude výrazně prosazovat globální spolupráci a posílení kooperace v Arktické radě (Heininen, 2011).

5.6 Sekundární aktéři

Proti současné dominantní a jasně deklarované úloze hlavních arktických států vystupují nejen všechny tři vedlejší arktické státy, ale i další nearktictí aktéři, kteří se dnes snaží prosazovat v regionu za severním polárním kruhem své vlastní ekonomické zájmy. Většina sekundárních aktérů proto jasně apeluje na vytvoření funkčního arktického mezinárodního režimu podle vzoru antarktického smluvního systému⁷⁷, který by zajišťoval rovný přístup do oblasti všem potencionálním hráčům. Aktivní vstup dalších nových aktérů do regionu však můžeme také očekávat s otevřením nových transarktických námořních tras. Mezi stávající sekundární arktické aktéry, kteří již v současnosti jasně deklarují své arktické zájmy, patří zejména vedlejší arktické státy a EU, ale také některé asijské státy v čele s Čínou, Japonskem, Jižní Koreou a Indií (Ištok, 2012: 105).

Vedlejší arktické státy, mezi které patří Finsko, Švédsko a Island, se dnes snaží především zdůrazňovat své přirozené a silné vazby na arktickou oblast a mimo Islandu, jehož arktická strategie se zmiňuje pouze o demilitarizaci regionu, se zároveň Finsko a Švédsko snaží zdůraznit a uplatňovat svou vlastní suverenitu v oblasti. Současně však všechny tři vedlejší arktické státy kladou ve svých strategických dokumentech důraz na podporu a rozšiřování mezinárodní spolupráce v Arktidě a zajištění bezpečnosti a stability regionu, zejména prostřednictvím Arktické rady, jakožto hlavního fóra pro arktické záležitosti. Mezi hlavní cíle vedlejších arktických států patří především výzkum v oblasti životního prostředí a biologické rozmanitosti, zachování

⁷⁷ Vytvoření mezinárodního arktického režimu podporují i Spojené státy.

udržitelného ekologického, ekonomického a sociálního rozvoje regionu a podpora aktivní účasti domorodých národů v rámci globální arktické správy. Všechny tři státy ve svých arktických strategiích dále zdůrazňují aktivní prosazování svých hospodářských a ekonomických zájmů v Arktidě a také deklarují svou podporu budování námořní dopravy, především transarktických námořních tras (Heininen, 2012: 9-22).

Rovněž EU projevuje v posledních letech stále výraznější zájem o Arktidu, se kterou je úzce spojena prostřednictvím svých členských států. Aktuální arktická politika EU vychází z podpory současného spravování oblasti na základě UNCLOS, za přispění Arktické rady a Mezinárodní námořní organizace, kdy je plně respektována svrchovanost všech arktických států. Vzhledem k rozdílným postojům jednotlivých členských států však EU postrádá ucelenou strategii, která by jasně určovala její další směřování v regionu. Mezi současné hlavní arktické priority Unie patří zejména výzkum globálních změn klimatu, které přinášejí rozličné environmentální, politické a ekonomické důsledky jak v oblasti Arktidy, tak i na evropském kontinentu. EU má dále v Arktidě výrazné ekonomické zájmy spočívající především v zajištění přístupu k hojným arktickým nerostným zdrojům a podpoře kroků, vedoucích ke zvýšení bezpečnosti a stability transarktických námořních tras. Snahou Unie je také ovlivňovat sociálně-ekonomický rozvoj arktických států prostřednictvím investic do výzkumu či financování příhraniční spolupráce a dále budování silnějšího postavení v oblasti, například získáním statusu stálého pozorovatele v Arktické radě (Käpylä, Mikkola, 2013).

Pronikání asijských států do oblasti Arktidy není možné označit pouze za aktuální jev, neboť zájem o oblast ze strany některých asijských států je dlouhodobý. Například první čínský ledoborec byl pořízen před více jak 20-ti lety a vládní agentura zodpovědná za polární aktivity zařadila Arktidu do oblasti čínských zájmů již v roce 1996. Naopak Japonsko zřídilo výzkumnou polární stanici v Arktidě už v roce 1990 a v minulosti například investovalo značné finanční prostředky do výzkumu využitelnosti transarktických námořních tras. Také komerční

firmy z Číny, Japonska a Jižní Koreje jsou dnes aktivní v Arktidě, zejména v oblasti norského kontinentálního šelfu a například indické firmy jsou zapojeny do obchodních jednání o těžbě ropy a zemního plynu v oblasti západní Sibiře a Sachalinu. Mimo to asijské státy dnes dominují loďařskému průmyslu a například korejské společnosti se v současnosti profilují jako hlavní výrobci lodí určených pro arktický trh. Asijské státy jsou však aktivní i v případě diplomatických jednání, a to nejen v rámci snah o získání statusu stálého pozorovatele v Arktické radě, ale například i v Mezinárodní námořní organizaci, která si klade mimo jiné za cíl vytvoření právně závazného arktického kodexu, který by nahradil dnešní nezávazné pokyny pro lodě, plující arktickou oblastí. Na základě výše zmíněného, ale i díky mnoha dalším politickým a ekonomickým cílům, tak dnes můžeme pozorovat jasně se zvyšující zájem asijských států o arktickou oblast. V souvislosti se stále výraznější snahou o pronikání do regionu se však zároveň objevují obavy, že výraznější participace asijských států v Arktidě by mohla v dlouhodobém horizontu ohrozit privilegované postavení hlavních arktických států (Stokke, 2013: 474-475).

6 KONFLIKTNÍ POTENCIÁL ARKTICKÉ OBLASTI

Stávající klimatické změny stále výrazněji zpochybňují představy o trvalosti a stabilitě území, o které se historicky opíral ideál svrchovaného teritoriálního státu. Nikde na světě se navíc v současnosti tyto pochyby neprojevují výrazněji, než právě v arktické oblasti. Především díky stále lepší dostupnosti regionu, vlivem současných klimatických změn, se dnes arktické státy snaží rozšiřovat svou suverenitu dále na sever ve snaze využití svých potencionálních příležitostí, avšak na základě tohoto přístupu jsou tytéž státy stále častěji a výrazněji konfrontovány se vzájemně rostoucími teritoriálními nároky (Gerhardt, Steinberg, Tasch, Fabiano, Shields, 2010: 992). Zatímco Antarktida dnes představuje nevojenskou, vědeckou a přírodní rezervaci, Arktida zahrnuje území a obyvatele osmi arktických států, které se v posledních letech snaží stále výrazněji uplatňovat svou suverenitu, především ve sporných, či dosud nerozdělených oblastech. Arktický region dnes sice nepředstavuje vojenskou zónu konfrontace tak jako v době studené války, avšak současné klimatické změny se projevují v Arktidě v mnohem vyšší míře než ve zbytku světa a ustupující ledová pokrývka dává regionu stále výraznější strategický význam (Blunden, 2009: 122).

Jak bylo již zmíněno výše, z rozsáhlého amerického geologického průzkumu vyplývá, že v Arktidě, a to i v místech, kde zůstávají některé sporné hranice mezi arktickými státy dodnes nevyřešeny, se nachází až 13% dosud neobjevených světových zásob ropy a až jedna třetina doposud neobjevených světových zásob zemního plynu. Značné množství arktických nerostných zdrojů se přitom nachází na dně moře, nicméně mnohdy v hloubce nižší než 500m pod hladinou. Kvůli vysokým cenám energií a neustálému technologickému pokroku proto můžeme do budoucna očekávat těžbu ropy a zemního plynu i v dosud nepřístupných oblastech. Vlivem klimatických změn se také otevírají nové potencionální mořské trasy, především Severovýchodní transarktická dopravní linie, která vede podél ruského severního pobřeží a Severozápadní transarktická dopravní linie, která prochází přes

kanadské severní souostroví a dále podél severního pobřeží Aljašky. Obě nové trasy mají pro arktické státy, ale i další aktéry v oblasti, velký hospodářský význam a mohou přinést značné zkrácení celkového času přepravy. Mimo tyto dvě hlavní transarktické trasy je však do budoucna možné, vlivem neustále výraznějšího tání ledovců, předpokládat i otevření třetí nejkratší linie, vedoucí přímo přes střed Severního ledového oceánu, jejíž zprůchodnění se v současnosti odhaduje v horizontu několika desetiletí.

Od roku 1990 byla Arktida vzorovým modelem spolupráce mezi dříve znesvářenými stranami, který byl navíc v roce 1996 posílen vytvořením Arktické rady, jakožto nové platformy pro pokračování smysluplné spolupráce mezi Ruskem a Západem v Arktidě. Během 90. let, kdy se arktické otázky týkaly pouze vědy, životního prostředí a ochrany domorodých obyvatel, byly diplomatické vztahy mezi všemi arktickými státy na velmi smířlivé a konsensuální úrovni. V souvislosti s předložením jasných důkazů o změnách klimatu v Arktidě⁷⁸ a díky zjištěním, že samotné tání ledu může znamenat přístup k novým zásobám ropy a zemního plynu, či otevření nových transarktických námořních tras, se však politika arktických států směrem k oblasti značně proměnila z původní smířlivé a konsensuální úrovně do dnešního stavu prosazování národní suverenity a vlastních teritoriálních nároků jednotlivých arktických států (Exner-Pirot, 2012: 199-200). Za nejvýraznější demonstraci svých teritoriálních nároků můžeme považovat výsledek ruské expedice v roce 2007, která zasadila ruskou vlajku na dno Lomonosova hřbetu v oblasti Severního pólu. Samotná expedice měla za cíl deklarovat ruský nárok na danou oblast, o které Moskva tvrdí, že je přímo spojena s ruským kontinentálním šelfem, který může do budoucna přinést miliardy dolarů z případné těžby ropy a zemního plynu nacházejícího se v oblasti. Tuto akci však ostře odsoudily ostatní státy v čele se Spojenými státy a Kanadou, která si

⁷⁸ Za zlomovou zprávu, hovořící o změnách klimatu v Arktidě, můžeme považovat „Posouzení arktických klimatických dopadů“ z roku 2004.

rovněž činí na oblast Lomonosova hřbetu vlastní teritoriální nároky (Koivurova, 2011: 213).

Zvyšující se zájem o Arktidu byl navíc podmíněn hned několika dalšími stimuly. V roce 2007 bylo naměřeno nejmenší množství letního ledu v Arktidě, což vedlo k uskutečnění první arktické komerční plavby z Murmansku do kanadského přístavu Churchill. Současně ve stejné době začaly výrazným tempem narůstat světové ceny ropy, které se nadále zvyšovaly až do poloviny roku 2008. Mimo to se Rusko v roce 2007 rozhodlo přijmout řadu opatření, která částečně připomínala akce z období bipolární konfrontace a měla jasnou spojitost s nevyřešenými teritoriálními spory. Například v srpnu 2007 prezident Putin nařídil obnovení pravidelných letů ruských strategických bombardérů nad oblastí Arktidy, což vedlo v následujících měsících k situacím, kdy musela být ruská letadla doprovázena či dokonce odkláněna stíhacími letouny NATO. Veškerá tato zjištění a události přinesly v relativně rychlém sledu sérii jednostranných prohlášení čelních politických představitelů arktických států, kteří potvrdili strategický význam arktické oblasti a jasně se zavázali, že budou prosazovat své národní zájmy v Arktidě všemi dostupnými prostředky (Chrášťanský, Kříž, 2011: 12). Na základě ruské akce jasně deklarující své teritoriální nároky v oblasti, kvůli ostrým reakcím ostatních arktických států na bezprecedentní ruské aktivity, vzhledem k výraznému roztátí polárního ledu, ale i vzrůstajícím cenám energetických komodit, můžeme rok 2007 označit za zlomové datum, které vedlo ke značnému ochlazení vzájemných vztahů mezi jednotlivými arktickými státy a ke zvýšeným snahám o uplatňování vlastní suverenity států v arktické oblasti.

6.1 Riziko vypuknutí konfliktu – hra s nulovým součtem

Hra s nulovým součtem představuje takový vztah mezi jednotlivými aktéry, kdy zisk jednoho znamená naprostou ztrátu ostatních. Vzájemný vztah, který mezi aktéry probíhá, je tedy vztahem čistého konfliktu, kdy se jakákoli forma, byť sebemenší spolupráce mezi protivníky, jeví jako

nesmyslná, neboť ohrožuje vlastní šance na maximalizaci zisků. V případě hry s nulovým součtem je proto na kooperativní jednání nahlíženo jako na jednoznačně iracionální chování, představující přímý protiklad samotné podstaty této herní situace (Říchová, 2006: 111-112).

Jak bylo již zmíněno výše, rok 2007 znamenal pro arktickou oblast ve smyslu geopolitických proměn jednotlivých aspektů jasný zlom, a to nejen zásluhou zveřejnění nových environmentálních výzkumů a studií zkoumajících postupné oteplování v oblasti, které souvisí s lepším zpřístupnění celého regionu, ale i díky výrazné změně v nahlížení na nový strategický význam Arktidy ze strany hlavních arktických aktérů. Právě v roce 2007 došlo k částečné změně celkového přístupu jednotlivých států k arktické oblasti, jehož důsledky jsou patrné, jak ve stávajících arktických strategických dokumentech, ve kterých všechny státy deklarují svou připravenost hájit a prosazovat vlastní zájmy v oblasti, tak na jednostranných a mnohdy značně asertivních akcích, ke kterým se státy v poslední době uchylují.

Především Kanada a Rusko se staly nejvýraznějšími aktéry, kteří se dívají na Arktidu jako na klíčový prostor, ve kterém hodlají uplatňovat své teritoriální zájmy. Například v roce 2009 provedla Kanada v Arktidě sérii vojenských cvičení, které byly oficiálně označeny za „projev kanadské síly“. Také kategorická prohlášení kanadských ministrů zahraničí MacKaye a později Cannona, kteří opakovaně označili sporné území Lomonosova hřbetu za součást kanadského území a zároveň deklarovali, že Kanada bude „velmi aktivní“ v otázkách týkajících se ochrany svého území, svědčí o jasné kontradikci mezi oběma zeměmi. Na druhou stranu i Rusko demonstruje podobný přístup k těmto otázkám. V roce 2009 podnikla ruská armáda nejrozsáhlejší cvičení v arktické oblasti, do kterého se zapojilo 16 vojenských lodí a 5 jaderných ponorek, navíc po obnovení přeletů strategických bombardérů Rusko razantně zvýšilo celkový počet operací svých vojenských plavidel a ponorek a Moskva opakovaně nařídila testování ruských balistických střel v oblasti (Chrášťanský, Kříž, 2011: 13). Zároveň stejně jako kanadští ministři

zahraničí, tak i ruský ministr zahraničí Lavrov označil oblast Lomonosova hřbetu za součást ruského teritoria. Lavrovovo tvrzení je navíc možné podložit dlouholetým ruským postojem, který vychází z předpokladu, že expanze Ruska do sousedních příhraničních oblastí je součástí „přirozeného“ rozšiřování ruského národa (Gerhardt, Steinberg, Tasch, Fabiano, Shields, 2010: 996).

Jak bylo již zmíněno výše, v současnosti si mimo Norska, kterému bylo uznáno rozšíření kontinentálního šelfu již v roce 2006, činí nároky na své kontinentální šelfy všechny hlavní arktické státy. Na druhou stranu je zřejmé, že pokud Komise pro hranice kontinentálního šelfu uzná nároky jednotlivých států, bude nutné mezi nimi vytyčit nově prodloužené hranice, což samo o sobě může znamenat konflikt ve chvíli, kdy bude potencionální hranice procházet například oblastí bohatou na ropu či zemní plyn. V tomto kontextu je třeba poznamenat, že Komise nemá žádnou pravomoc přijímat doporučení ve chvíli, kdy dojde ke vzniku překrývajících se nároků. Přitom do budoucna je velmi pravděpodobné, že státy budou muset tyto neshody řešit. Navíc s ohledem na Ilulissat deklaraci ve smyslu jednotlivých překrývajících se nároků států můžeme předpokládat, že státy budou řešit své spory výhradně mezi sebou, spíše než za pomoci třetích stran (Kiovurova, 2011: 220).

Na druhé straně pokud by se Komise rozhodla uznat nároky jen některých států, pak můžeme očekávat konfliktní reakce ze strany států ostatních, jejichž nároky uznány nebudou. Podobný případ může také nastat ve chvíli, kdy se Komise rozhodne dané nároky neuznat žádnému státu, neboť již dnes jsou jasně patrné náznaky například Ruska, že se svého kontinentálního šelfu nehodlá vzdát. Například ruská Národní bezpečnostní strategie z roku 2009 přímo uvádí, že oblasti bohaté na přírodní zdroje budou do budoucna zdrojem potencionálních konfliktů (Manicom, 2013: 71-72). Problematické je také postavení Spojených států, které přestože nejsou dodnes smluvní stranou UNCLOS a nemohou spolupracovat s Komisí, v současnosti financují výzkum svého kontinentálního šelfu za účelem jeho potencionálního rozšíření. I v tomto

případě tak můžeme očekávat konflikt ve chvíli, kdy se překryjí kanadské hranice kontinentálního šelfu uznané Komisí, s deklarovanými americkými hranicemi (Kiovueva, 2011: 221). Ačkoli jsme tedy v předešlé kapitole věnované UNCLOS naznačili, že v případě výzkumu kontinentálních šelfů a sběru dat pro obhajobu svých územních nároků je možné mezi jednotlivými státy zaznamenat vzájemnou spolupráci, do budoucna se v případě vymezení svých potencionálně prodloužených hranic již nemusí podobná vůle ke spolupráci projevit, nýbrž spíše naopak můžeme očekávat vznik nových neslučitelných zájmů, jejichž projevy jsou patrné již dnes.

Spory o hranice kontinentálních šelfů však dnes nepředstavují jediné kontradikce, které můžeme v arktické oblasti zaznamenat, neboť výrazná neslučitelnost zájmů arktických aktérů se projevuje i v případě bilaterálních sporů, týkajících se vytyčení vzájemných námořních hranic či kontroly nových námořních tras. Zatímco Rusko stojí v naprosté opozici vůči Spojeným státům a EU, když deklaruje svou svrchovanost nad Severovýchodní transarktickou trasou, o které tvrdí, že není mezinárodním průlivem, také Kanada prosazuje svou suverenitu ve vodách kanadského souostroví, přes které prochází Severozápadní transarktická trasa, byť Spojené státy a EU považují i toto území za mezinárodní průliv, umožňující všem plavidlům právo pokojného proplutí (Bert, 2012: 11-12).

K nejvýraznějšímu projevu eskalace konfliktu v rámci stávajících teritoriálních sporů však došlo mezi Ruskem a Norskem v oblasti Špicberků, která souvisela s údajným nezákonným rybolovem ve sporných vodách poblíž ostrovů. V důsledku sporu o rybářská práva tak Rusko rozhodlo o vyslání dvou vojenských lodí, které měly oficiálně sledovat dodržování pravidel rybolovu ve sporné oblasti. Nicméně postupem času došlo k deeskalaci konfliktu, neboť norský přístup se ani v přítomnosti ruských bitevních lodí nezměnil a norské pobřežní strážní lodě byly i nadále odhodlány podnikat právní kroky proti ruským rybářům (Chrášťanský, Kříž, 2011: 13). Na příkladě rusko-norského sporu tak

můžeme jasně pozorovat neustále se stupňující napětí mezi jednotlivými státy, které již dnes neváhají využít svých vojenských prostředků za účelem prosazování vlastních zájmů, byť je třeba zdůraznit, že se do současnosti žádný ze států neuchýlil k násilí.

Arktidu nemůžeme doposud označit za dějiště zbrojení, avšak v posledních několika letech začaly arktické státy provádět stále častější vojenské a námořní operace, kterými se snaží dávat najevo především svou vojenskou suverenitu. V posledních letech se tak Arktida stává stále výraznějším zdrojem nejistoty, kdy si státy navzájem prezentují své potencionální vojenské zdroje a prostředky, čímž se zároveň zvyšuje jejich nedůvěryhodnost, ve smyslu jejich budoucích záměrů (Bert, 2012: 11). V tomto kontextu si proto můžeme položit otázku, proč se státy v jinak relativně klidné oblasti stále častěji uchylují k vojenským manévřům a cvičením a navíc investují značné finanční prostředky do rozvoje svých arktických vojenských schopností.

S částečnou odpovědí na tuto otázku přichází Kenneth Waltz, podle kterého je jedním z rozhodujících prvků mezinárodních vztahů rozložení moci v anarchickém mezinárodním systému. Chování států lze tedy identifikovat jako pocitování stavu výrazné nejistoty, kdy má stát obavy, že rozdělení všech budoucích zisků může zvýhodnit jiné státy na úkor svých vlastních. Zároveň v anarchickém mezinárodním systému nemůže nikdo garantovat bezpečnost jednotlivých států, proto se stává výhradním zájmem každého státu přežití, které si musí stát zajistit pouze svými vlastními prostředky. Navíc pozice daného státu vyvolává jeho zneklidnění v případě, kdy je na spolupráci s jinými státy závislý, a proto se raději rozhodne svou spolupráci s ostatními státy omezit, aby tak právě zmírnil svou závislost a stal se více soběstačným. Státy se, podle Waltze, často ocitají v situacích zvýšené závislosti, ať už jde o bezpečnostní podřízení, ekonomický zisk nebo politické a vojenské zájmy. Avšak anarchický mezinárodní systém přinucuje všechny státy, aby se v první řadě zaměřovaly zejména na svou vlastní bezpečnost a snažily se tak zajistit si výhradně své vlastní přežití (Waltz, 1979: 91-111).

Podíváme-li se na současné vystupování států v Arktidě, pak můžeme pozorovat určitý vzorec chování, který se stále více podobá situaci bezpečnostního dilematu, kdy jsou státy ochotny vynakládat značné množství finančních prostředků do budování a posilování svých vojenských schopností v oblasti za účelem zvýšení vlastní bezpečnosti, čímž však zároveň snižují bezpečnost druhých, jejichž reakce je poté obdobná. Především Kanada, Rusko a Norsko se v současnosti snaží výrazně posilovat svou vojenskou přítomnost v arktické oblasti za účelem kontroly území a ochrany svých národních zájmů. Výsledek tohoto druhu chování však může do budoucna dospět až do situace vzájemných závodů ve zbrojení nebo dokonce eskalace konfliktu v ozbrojený střet (Exner-Pirot, 2012: 199).

Situace v regionu se navíc může do budoucna vyvíjet směrem ke stále jasnějším a agresivnějším jednostranným projevům států také z toho důvodu, že region není zastřešený žádnou plně fungující právní či politickou strukturou, díky které by bylo možné případnou eskalaci konfliktu řešit. Vzhledem k výraznému tání ledovců v oblasti se dnes arktickým státům otevírají dveře do regionu, který skýtá obrovská ekonomická aktiva, a který není ošetřen žádným jasně a dobře fungujícím mezinárodním režimem. Mimo hlavních arktických států se navíc v posledních letech snaží do regionu proniknout i další, často ekonomicky dosti nároční aktéři, jako je například Čína, jejímž hlavním záměrem je především ekonomický profit z oblasti. Arktické státy se tak stále jasněji přibližují značným diplomatickým obtížím, které by do budoucna mohly vyústit až do situace ozbrojeného střetu (Koivurova, 2011: 213-214).

V kontextu výše zmíněného tedy nemůžeme do budoucna jednoznačně vyloučit potencionální jednostranné agresivní jednání některého či více zainteresovaných aktérů, které by mohlo vyústit až do situace ozbrojeného střetu nebo dokonce války. Jako nejschůdnější řešení současného stavu se proto jeví přistoupení arktických států k některému z konceptů řešení konfliktů, který se může stát zásadním prostředkem ke zmírnění stávající situace, kdy mezi jednotlivými státy

existuje výrazné množství neslučitelných zájmů, které je dále determinují, a na základě kterých se stále častěji a zřetelněji uchylují k uplatňování modelu hry s nulovým součtem, namísto zvyšování snah o posilování svých vzájemných vztahů a spolupráce v regionu.

6.2 Spolupráce aktérů – hra s nenulovým součtem

V případě hry s nenulovým součtem platí pravidlo, kdy žádný z účastníků hry nezískává, respektive neztrácí vše, ale hra zároveň nevytváří jednoznačného, absolutního vítěze, respektive poraženého. V rámci tohoto herního modelu je možné dále rozlišit dvě základní varianty, kdy každý hráč získává alespoň něco a hru je tedy možné označit za pozitivní nebo negativní variantu hry, kdy všichni něco ztrácí, avšak nikdo ne vše. Oba modely herních situací jsou tudíž reálné politice a vztahům mezi jednotlivými aktéry dosti blízké a umožňují nám zapojit do teoretických úvah nenásilné mírové prvky, jako jsou vyjednávání, dohody, manévrování nebo kompromisy, které v podstatě představují možné alternativy k unilaterálnímu konfliktnímu vývoji. Ve své podstatě se tedy jedná o hru smíšenou, kdy na jedné straně probíhá mezi aktéry vztah čistého konfliktu a současně na straně druhé dochází mezi aktéry ke vzájemné kooperaci (Říchvá, 2006: 113). Hra s nenulovým součtem tak oproti hře s nulovým součtem představuje prakticky opačný pohled na racionální chování zainteresovaných aktérů, kterým se spíše vyplatí zvolit cestu alespoň částečné spolupráce, nežli uplatňovat jednostranné prosazování svých zájmů, často za použití násilí.

Přestože v předchozí kapitole bylo nastíněno několik předpokladů, které bezpochyby poukazují na možnou budoucí eskalaci konfliktu, je zapotřebí se zároveň zaměřit i na jiné, odlišné chování arktických aktérů, které se namísto konfliktního jednání vyznačuje naopak aspekty kooperativními. Jedním z hlavních výstupů kooperativního jednání mezi arktickými státy se stala Ilulissat deklaráce, přijatá v květnu 2008, kterou podepsali představitelé všech pěti hlavních arktických států, a ve které se zavázali, že budou i nadále respektovat stávající právní rámce, upravující

arktickou oblast (především UNCLOS). Zároveň se arktické státy zavázaly, že jsou připraveny řešit současné spory v oblasti mírovou cestou, což byla přímá reakce na předešlé konfrontační jednání, ke kterému došlo v roce 2007 (Parmar, 2013: 484). Navíc všechny arktické státy vydaly v tomto období nové arktické strategie zdůrazňující potřebu a závazek budoucí spolupráce, stejně jako regionální stabilitu Arktidy. Ilulissat deklaraci je proto možné považovat za jeden ze základních dokumentů, symbolizující vůli arktických států k pokračování spolupráce a společné snahy o překonání stávajících konfliktů (Exner-Pirot, 2012: 200).

Jádrem správcovství Arktidy je Arktická rada, jejímž hlavním posláním je řešit společné zájmy arktických aktérů, aby se zabránilo situaci, kdy si jednotlivé, především hlavní arktické státy, budou prosazovat své vlastní zájmy na úkor širší kooperace a řešení společných arktických problémů nebo na úkor dalších aktérů, jako jsou například arktické domorodé národy. Hlavní agendou arktické rady je především udržitelný rozvoj regionu a ochrana životního prostředí, koordinace vědeckého výzkumu, ochrana mořských živočichů, ekonomický rozvoj či zdraví a blaho arktických obyvatel. I když Otavská deklarace podporuje spolupráci mezi všemi arktickými aktéry, uplatňování míru a stability v oblasti již do agendy Arktické rady nespadá. Zde je třeba zdůraznit, že tato agenda byla opomenuta úmyslně, neboť během jednání vedoucích k podepsání Otavské deklarace, byly otázky míru a bezpečnosti opakovaně diskutovány. O nevoli arktických států jasně deklarovat prosazování míru v Arktidě svědčí také řada dokumentů, které Arktická rada pravidelně vydává i samotná Ilulissat deklarace, která se o míru v oblasti záměrně nezmiňuje (Berkman, 2012: 130).

K budování vzájemné spolupráce mohou přispívat také stávající strategické dokumenty hlavních arktických aktérů, zaměřující se na arktickou oblast, neboť je mezi nimi možné najít značné množství shodných prvků. Zatímco se jednotlivé dokumenty značně liší v délce, podrobnosti a stylu jakým jsou sepsány, nachází se v nich jen málo míst,

ve kterých je možné najít rozpor. Například všechny země poukazují na změnu klimatu, vědecký výzkum, postupné zvyšování dopravy a lidské přítomnosti, ale také na posilování spolupráce v oblasti, uplatňování národní suverenity či na význam arktických nerostných zdrojů, jakožto hnacího motoru politického zájmu o region (Rowe, 2013: 234). Na druhou stranu však navzdory podobnosti dokumentů existují i jasné rozdíly, které mohou hrát také významnou roli. Například Norsko a Dánsko prosazují rozšíření pravomocí Arktické rady, kdežto Spojené státy jsou proti a Kanada a Rusko problematiku vůbec nezmiňují. Zajímavá je také samotná hierarchizace jednotlivých států, zatímco Spojené státy sami sebe označují za jedinou světovou supervelmoc, Kanada a Rusko se označují za arktické mocnosti a Norsko se snaží být vedoucím arktickým státem. Rozpory je navíc možné najít i v případě upřednostňování různých dalších spojení či „zvláštních partnerů“, zatímco Rusko a Spojené státy nepovažují jmenování „zvláštního partnera“ za důležité, naopak ostatní tři státy zdůrazňují různé další dohody, které mohou ovlivňovat arktickou politiku (Rowe, 2013: 237).

Za nejvýznamnější projev vzájemné kooperace v poslední době, který zároveň vedl k vyřešení dlouholetého hraničního sporu, můžeme označit dohodu mezi Norskem a Ruskem v Barentsově moři z roku 2010. Tato dohoda je navíc velmi důležitá již z toho důvodu, že obě země současně vedou vzájemný spor o právo na využívání výlučné ekonomické zóny Špicberských ostrovů, kde naopak v minulosti došlo k opakovaným konfrontačním akcím, při kterých byla použita i vojenská technika. Podepsaná dohoda mezi oběma zeměmi, jejímž obsahem je i závazek další spolupráce může znamenat dobrý signál a výrazný impuls i pro ostatní státy, které mají v Arktidě doposud nevyřešené hraniční spory.

Zatímco v případě hry s nulovým součtem byly uvedeny výrazné vojenské kontradikce mezi jednotlivými státy, zabýváme-li se spoluprací, pak je nutné zmínit také spolupráci vojenskou, která mezi jednotlivými arktickými státy v současnosti probíhá. Například Norsko a Rusko provádějí každoročně od roku 2010 společné vojenské akce POMOR,

kteře zahrnují standardní letecká, námořní a pozemní cvičení norských a ruských ozbrojených sil. Ruská severní flotila se dále podílí na záchranných cvičeních v Barentsově moři společně s Norskem, Švédskem a Finskem a také se účastní mezinárodního námořního cvičení FRUKUS, jehož členy jsou dále Francie, Velká Británie a Spojené státy. K vojenské spolupráci však dochází také mezi Kanadou, Dánskem a Spojenými státy, přestože všechny tři země mají mezi sebou stále nevyřešené teritoriální spory. V kontextu vojenské spolupráce je však důležité zmínit především členství všech čtyř „západních“ států v NATO, které dodnes představuje největší vojenskou a bezpečnostní organizaci na světě, v rámci které dochází nejenom mezi arktickými státy k významné mnohaúrovňové spolupráci (Exnar-Pirot, 2012: 202-203). Ve smyslu stávající vojenské spolupráce mezi arktickými státy je příhodné zmínit slova vrchního velitele spojeneckých sil v Evropě Jamese Stavridise z roku 2010, kdy prohlásil že: *„ne všechny vojenské kapacity jsou určeny k násilí..., Nakonec mírové aktivity v Severním ledovém oceánu jsou něco, čeho nebude dosaženo pouze vojenskými prostředky, ale kolektivní spoluprací našich civilních vůdců a jejich partnerů z celé struktury naší společnosti“* (Berkamn, 2012: 130-131).

Nejen arktické státy, ale i řada mezinárodních aktérů, kteří byli až do nedávné doby regionálně neaktivní, se v posledních letech snaží stále výrazněji prosazovat vlastní zájmy v oblasti. Jednou z hlavních otázek do budoucna je proto rozdělení pravomocí mezi institucemi a jednotlivými aktéry, což může vést ke sbližování hlavních arktických států, které si chtějí zachovat své dominantní postavení v oblasti. Jednotlivé stimuly, které podporují další eskalaci konfliktu, jsou v současnosti přítomny v oblasti jen v omezeném počtu, avšak některé rizikové faktory týkající se především negativního vnímání protivníků a důrazu na národní prestiž a bezpečnost přetrvávají. Především další chování Kanady a Ruska se může stát do budoucna klíčovou premisou nadcházejícího vývoje. Naopak Dánsko, Norsko a v omezené míře i Spojené státy se snaží aktivně podporovat spolupráci v oblasti vycházející ze stávajících institucionálních

struktur. Kanada a Rusko představují státy s nejrozsáhlejším arktickým územím, díky čemuž jsou jejich snahy o kontrolu svých severních hranic logicky nejintenzivnější. Oba státy navíc usilují o vedoucí úlohu v regionu a snaží se užít své jednání k propagandistickým účelům. Především z těchto důvodů chápou oba aktéři současnou situaci v Arktidě jako hru s nulovým součtem. V kanadském případě by však mohlo k uvolnění situace pravděpodobně přispět zejména dostatečné zabezpečení severní hranice. Naopak ruská pozice se zdá být složitější, neboť v ruském případě je hlavní determinantou především všudypřítomná nedůvěra vůči ostatním „západním“ aktérům a zůstává tedy otázkou, zdali se může ruské negativní chápání ostatních aktérů do budoucna proměnit či nikoli (Chrástanský, Kříž, 2011: 16-17).

Společná témata ve strategiích všech hlavních arktických států mohou sloužit jako výchozí bod pro vybudování nové cesty kooperace v regionu, avšak všechny potenciální příležitosti spolupráce nemohou být vždy multilaterální povahy. Například environmentální problémy, bezpečnost dopravy či vědecký výzkum mohou být řešeny na základě mnohostranné spolupráce, avšak kooperace v otázkách suverenity nebo řízení lidských zdrojů bude i do budoucna pravděpodobně prováděna prostřednictvím bilaterálních smluv. Úsilí o dosažení spolupráce na základě vytvoření společné multilaterální dohody se tak může ukázat jako kontraproduktivní ve chvíli, kdy budou jasně deklarovány problematické kontradikce výrazně nesouvisející s potenciálně příznivými tématy. V takovýchto případech by se proto mohly stát paradoxně významnějšími situace a vztahy méně podstatné a naopak (Brosman, Leschine, Miles, 2011: 202-203).

Z výše uvedených předpokladů jednoznačně vyplývá, že vznik konfliktu v Arktidě není v žádném případě nevyhnutelný, ale představuje spíše určitou méně pravděpodobnou alternativu k současnému, částečně kooperativnímu jednání arktických aktérů. Základní premisou dalšího vývoje v Arktidě bude proto nejen další přístup jednotlivých států k posilování vzájemné spolupráce, kterou nakonec přímo uvádějí

i ve svých stávajících arktických strategiích, ale také nejvyšší stupeň napětí, kterého budou jednotlivé státy ochotny dosáhnout při hájení svých národních zájmů. Současný konflikt v Arktidě proto můžeme z pohledu dynamiky konfliktů označit za latentní fázi, jejíž další stupňování nemůžeme do budoucna s konečnou platností vyloučit. Avšak při bližším zkoumání současné situace v regionu jsme našli velkou míru kooperativních interakcí, které nahrávají spíše mírovému řešení problémů v oblasti, byť samotný „mír“ se státy v souvislosti se současným děním v Arktidě často zdráhají jasně a odhodlaně prosazovat.

7 ZÁVĚR

Arktický region znamenal po dlouhá staletí nejen pro současné hlavní arktické státy, ale i státy ostatní, vzdálenou věčně zamrzlou a neprostupnou oblast, která nepřinášela žádný výraznější užitek. Z toho důvodu byla Arktida až do konce 19. století naprosto opomíjena a stála zcela mimo oblasti státních zájmů. Ke zlomovému momentu ve smyslu prvotního zvýšení zájmu o region došlo na přelomu 19. a 20. století, kdy začaly být do oblasti podnikány polární výpravy, jejichž primárním účelem byla snaha získat prvenství v dosažení severního pólu. V tomto období je zároveň možné vysledovat také první arktické teritoriální nároky jednotlivých příhraničních států. K výraznějšímu zvýšení zájmu o arktickou oblast však došlo až po skončení první světové války, kdy mezi sebou začaly vést hlavní arktické státy teritoriální spory, především o oblast Špicberků a Grónska. Během druhé světové války se navíc Arktida stala strategickou oblastí, přes kterou proudily dodávky vojenského i civilního materiálu a její význam se razantně zvýšil také v době války studené, během které se Arktida dostala do centra pozornosti obou znesvářených bloků. Od počátku 20. století až do současnosti se tak Arktida posouvá stále výše v žebříčku priorit hlavních arktických aktérů. Zároveň především díky značnému vlivu klimatických změn se v oblasti začínají v posledních letech také stále častěji a výrazněji prosazovat i další nearktictí aktéři, zejména ekonomicky silné asijské státy.

Z pohledu základního vymezení můžeme Arktidu definovat jako oblast, ležící v nejsevernějším místě na Zemi. Samotný region vymezují severní hranice evropského, amerického a asijského kontinentu, jehož střed je tvořen Severním ledovým oceánem, obklopeným ze všech stran jednotlivými příbřežními moři. Přestože v regionu žijí jen 4 miliony stálých obyvatel, z nichž původní domorodé arktické obyvatelstvo tvoří dnes pouze 10%, v případě některých vymezení dosahuje celková rozloha Arktidy až 30-ti milionů km². Z celkového arktického území se nachází přibližně jedna třetina nad hladinou moře, další třetina je v hloubce nižší

než 500m pod hladinou a zbylé území je tvořeno hlubokými oceánskými pánvemi, které jsou historicky pokryté ledem.

Vzhledem k současným klimatickým změnám se dnes Arktida jeví jako zvláště choulostivá oblast, kterou mohou budoucí změny klimatu velmi výrazně ovlivnit a zcela proměnit její stávající charakter. Především dlouhodobý celosvětový nárůst teploty může mít pro Arktidu a její biodiverzitu fatální důsledky, neboť již dnes dochází k razantnímu snižování arktické ledové pokrývky, což má zároveň přímé důsledky na arktický život. Navíc současné vědecké studie předpokládají, že do konce 21. století zmizí v době pozdního léta arktický led úplně. Právě vzhledem k výraznému tání ledu v Severním ledovém oceánu dochází v současnosti k dalšímu nárůstu zájmů jednotlivých států o arktickou oblast. Vlivem současných klimatických změn dochází již dnes k nárůstu obchodní činnosti a zvyšování námořní dopravy v regionu, kdy ustupování ledové pokrývky dovoluje proplouvat plavidlům přes dříve neprostupné oblasti, čímž zároveň dochází k nárůstu nejen regionální, ale i transarktické námořní přepravy. Současné klimatické změny také značně ovlivňují rybolov, neboť oteplování mořské vody v Severním ledovém oceánu, zapříčiňuje přesouvání stávajících arktických rybolovných oblastí dále na sever a zároveň přesouvání nearktických mořských druhů stále blíže k hranicím regionu. Arktida navíc skrývala pod svým ledem po dlouhá staletí obrovské přírodní bohatství, o které právě díky lepší dostupnosti regionu začínají stále výrazněji usilovat jednotliví arktičtí aktéři, kteří si dobře uvědomují, že případný zisk arktického přírodního bohatství pro ně může znamenat nesmírný ekonomický a bezpečnostní profit.

Cílem práce bylo pomocí analýzy geopolitických aspektů Arktidy, určit význam regionu pro arktické aktéry, definovat možný konfliktní potenciál oblasti a potvrdit či vyvrátit tři stanovené hypotézy. První hypotéza zní: *Arktida v současnosti představuje pro arktické státy, ale i některé další aktéry, strategickou oblast zájmu*. Druhá hypotéza zní: *Spory o arktickou oblast odpovídají latentní fázi konfliktu, jakožto prvnímu*

stádiu dynamiky konfliktů. Třetí hypotéza zní: Zainteresovaní aktéři mají zájem na kooperaci a diplomatickém řešení konfliktu v arktické oblasti.

Mezi nejvýznamnější arktické státy patří Rusko, Kanada, Spojené státy, Norsko a Dánsko, avšak v oblasti se dále angažují vedlejší arktické státy (Švédsko, Finsko, Island), asijské státy v čele s Čínou či EU. Důvodů stále se zvyšující angažovanosti jednotlivých aktérů v Arktidě je možné vysledovat hned několik a patří mezi ně především těžba ropy, zemního plynu a dalších nerostných surovin, námořní doprava a cestovní ruch nebo rybolov. Potencionální ekonomický profit z veškerých těchto ale i dalších činností však zároveň přináší značnou neslučitelnost zájmů, které jsou jednotliví aktéři v Arktidě odhodláni stále výrazněji prosazovat. Všechny státy si v současnosti dobře uvědomují, že surovinové zdroje, často klíčové pro zachování energetické bezpečnosti, jsou omezené a právě doposud nerozdělené arktické území představuje jejich významný zdroj. Hlavní snahou arktických států je proto získat a kontrolovat co možná největšího arktického prostoru, který by státům do budoucna přinesl obrovský ekonomický a strategický přínos. Případná kontrola nového arktického území navíc neznamená pouze profit z těžby nerostných surovin, ale také potencionální ekonomický přínos z provozování a kontroly nových námořních tras, které mohou výrazně ušetřit konečné náklady na přepravu zboží a významně zkrátit celkové přepravní lhůty mezi Amerikou, Evropou a Asií. Kromě toho znamená kontrola nového arktického území také možnost přístupu k novým, doposud nevyužívaným rybolovným oblastem. Posílení rybolovu, který dnes představuje pro arktické aktéry jedno z hlavních hospodářských odvětví, tak zároveň dále zvyšuje význam arktické oblasti. Vzhledem k veškerým determinantám ovlivňujícím současné postoje arktických aktérů proto můžeme jasně konstatovat, že první hypotézu se nám podařilo potvrdit.

Za výrazný zlom ve smyslu přístupu jednotlivých států k arktické oblasti můžeme označit rok 2007, kdy došlo ke značné proměně celkového vnímání Arktidy, která se promítla i do hlavních arktických dokumentů jednotlivých aktérů. Připravenost hájit a prosazovat vlastní

národní zájmy v oblasti dnes již můžeme najít ve všech arktických strategických dokumentech a samotné projevy této připravenosti jsou jasně pozorovatelné například na mnohaletých bilaterálních teritoriálních sporech, které se státům dodnes nepodařilo vyřešit. Situaci v regionu navíc komplikuje absence jasně stanoveného a dobře fungujícího mezinárodního režimu, na základě kterého by byla Arktida efektivně spravována. Činnost v regionu je sice upravována na základě UNCLOS, díky různým bilaterálním a multilaterálním mezistátním smlouvám a na jeho současném správcovství se částečně podílí Arktická rada, jakožto regionální mezivládní fórum řešící některé arktické záležitosti. Avšak i tyto mají své limity, když nikterak neupravují mnohdy velmi důležité otázky či rozpory, které mezi jednotlivými státy vznikají právě v důsledku jejich zvyšujícího se zájmu o oblast, a které se nedaří na základě stávajících právních úprav efektivně řešit.

Hovoříme-li o latentní fázi konfliktu, pak máme na mysli stav, kdy si jednotliví aktéři dobře uvědomují neslučitelnost svých zájmů, ale zároveň mezi nimi nedochází k přímým konfrontacím. V latentní fázi konfliktu se aktéři neuchylují k přímým střetům především z toho důvodu, že nemají dostatečné množství prostředků potřebných ke svému rozhodnému jednání nebo se z nějakých specifických důvodů nechtějí nebo nemohou proti svému protivníkovi postavit. V tomto smyslu tedy můžeme současnou situaci v Arktidě označit za latentní fázi konfliktu, neboť neslučitelnost zájmů jednotlivých aktérů je zde jasně patrná, všichni aktéři v regionu jsou o oboustranných neslučitelnostech a připravenosti k prosazování vlastních zájmů dobře informováni, avšak zároveň se do současnosti žádný z nich neodhodlal k výraznějším konfrontačním akcím, které by jasně vedly k delší eskalaci konfliktu. Druhou hypotézu se nám tedy podařilo také potvrdit.

Poslední třetí hypotéza, kterou jsme si v práci stanovili, hovoří o zájmu aktérů na diplomatickém řešení sporu a vzájemné kooperaci. Z jednotlivých strategických dokumentů arktických států jasně vyplývá, že jsou připraveni a chtějí současnou situaci v Arktidě řešit na základě

vzájemné spolupráce, ke které nakonec již dnes v regionu v omezené míře dochází. Na druhou stranu, podíváme-li se na konkrétní chování aktérů, jako jsou například nové investice do vojenské přítomnosti v oblasti nebo veřejná prohlášení čelních představitelů, ze kterých vyplývá jasná připravenost aktérů hájit především vlastní zájmy a do budoucna deklarované cíle, je třeba zdůraznit, že sami o sobě dalšímu výraznějšímu prohlubování vzájemné spolupráce nikterak nenahrávají. Přestože tady nepředpokládáme výraznější eskalaci konfliktu, která by mohla vést až do stádia ozbrojeného střetu, nemůžeme zároveň na základě současného chování arktických aktérů ani do budoucna předpokládat výraznější snahy o prohlubování vzájemné spolupráce. V tomto kontextu se nám tedy nepodařilo třetí hypotézu potvrdit, avšak současně není možné danou hypotézu jasně vyvrátit, přinejmenším díky deklarované spolupráci v národních strategických dokumentech jednotlivých arktických aktérů.

Současný vývoj v Arktidě je velmi dynamický a i do budoucna můžeme předpokládat stupňující se význam a zájem o oblast. Především z toho důvodu dnes nemůžeme docílit jasných závěrů, zdali se bude situace v regionu vyvíjet spíše cestou pokračující spolupráce, potažmo jejího dalšího prohlubování nebo dojde k eskalaci stávajícího konfliktu do vyšších stádií, což ovšem považujeme za méně pravděpodobnou variantu vývoje. Do budoucna bude proto záležet primárně na jednotlivých postojích a vůli arktických států, zdali se rozhodnou pokračovat ve stávající mírové cestě kooperace, nebo se naopak na základě svých neslučitelných zájmů rozhodnou riskovat vznik ozbrojeného konfliktu. V každém případě současná „hra o Arktidu“ ještě zdaleka nekončí a další vývoj v regionu bude jistě i do budoucna velmi zajímavé sledovat.

8 SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ

Axt, Heinz Jürgen – Milososki, Antonio – Schwarz, Oliver: 2006. Conflict – a literature review. *Department of Social Sciences: Institute for political science*, dostupné na: <http://www.scribd.com/doc/47839338/Conflict-Review>, 14.2.2014.

Åtland, Kristian: 2011. Russia's Armed Forces and the Arctic: All Quiet on the Northern Front? *Contemporary Security Policy*, 32+2/2011, 267-285.

Åtland, Kristian – Pedersen, Torbjorn: 2009. Russia's Svalbard Policies: Securitization Still in Fashion? *ISA's 50 th Annual Convention of the International Studies Association*, New York, 15-18 February 2009, dostupné na: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/3/2/0/pages313206/p313206-1.php, 18.3.2014.

Baev, Pavel K.: 2013. Sovereignty is the Key to Russia's Arctic Policy. *Strategic Analysis*, 37+4/2013, 489-493.

Bennett, Mia: 2012. Arctic risk report highlights geopolitical unknowns. *Alaska Dispatch* 8.5.2012, dostupné na: <http://www.alaskadispatch.com/article/arctic-risk-report-highlights-geopolitical-unknowns>, 18.3.2014.

Berkman, Paul Arthur: 2012. Our Common Future in the Arctic Ocean. *The Round Table: The Commonwealth Journal of International Affairs*, 101+2/2012, 123-135.

Bert, Melissa: 2012. The Arctic Is Now: Economic and National Security in the Last Frontier. *American Foreign Policy Interests*, 34+1/2012, 5-19.

Blunden, Margaret: 2009. The New Problem of Arctic Stability. *Survival: Global Politics and Strategy*. 51+5/2009, 121-142.

- Brosman, Ian G. – Leschine, Tomas M. – Miles, Edward L.: 2011. Cooperation or Conflict in a Changing Arctic? *Ocean Development & International Law*, 42+1-2/2011, 173-210.
- Broswell, Randy: 2009. NDP presses Harper to raise boundary dispute with Obama. *Canwest News Service* 16.9.2009, dostupné na: <http://www2.canada.com/saskatoonstarphoenix/news/world/story.html?id=f9a350f7-d8e2-43aa-bc4e-dff4b776960d>, 15.3.2014.
- Bruce, Haidi: 2012. Arctic Fourth World Nations in Geopolitical Dance. *Fourth World Journal*, 11+1/2012, 5-26.
- Bureš, Oldřich: 2003. Mírové operace OSN v postbipolárním světě – méně znamená více. *Mezinárodní vztahy*. 38+3/2003, 22-43.
- Dittmer, Jason – Moisió, Sami – Ingram, Alan – Dodds, Klaus: 2011. Have you heard the one about the disappearing ice? Recasting Arctic geopolitics. *Political Geography*, 30+4/2011, 202-214.
- Dobronravin, Nikolay A.: 2009. Oil, Natural Gas, and Maritime Boundaries: Joint Development and Its Future. *ISA's 50 th Annual Convention of the International Studies Association*, New York, 15-18 Febuary 2009, dostupné na: http://citation.allacademic.com//meta/p_mla_apa_research_citation/3/1/0/4/8/pages310488/p310488-1.php, 18.3.2014.
- Deutsch, Karl Wolfgang: 1971. *Nervy války*. Nakladatelství Svoboda: Praha.
- Dufresne, Robert: 2008. Arctic Sovereignty. *International Affairs*, dostupné na: http://www.parl.gc.ca/content/lop/researchpublications/prb0834_13-e.htm#TOP, 15.3.2014.
- Ebinger, Charles K. – Zambetakis, Evie: 2009. The geopolitics of Arctic melt. *International Affairs*, 85+6/2009, 1215-1232.

Elliot-Meisel, Elizabeth: 2009. Politics, Pride, and Precedent: The United States and Canada in the Northwest Passage. *Ocean Development & International Law*, 40+2/2009, 204-232.

Exner-Pirot, Heather: 2012. Defence diplomacy in the Arctic: the search and rescue agreement as a confidence builder. *Canadian Foreign Policy Journal*, 18+2/2012, 195-207.

Fenenko, Alexei: 2012. Moscow and Washington in Arctic. *Russian International Affairs Council*, dostupné na: http://russiancouncil.ru/en/inner/?id_4=601#top, 15.3.2014.

Fogelson, Nancy: 1989. Strategic Base on a Northern Defense Line. *The Journal of Military History*, 53+1/1989, 51-63.

Gautier, Donald L. a kol.: 2009. Assessment of Undiscovered Oil and Gas in the Arctic. *Science*, 324/2009, 1175-1178.

Gerhardt, Hannes – Streinberg, Philip E. – Tasch, Jeremi – Fabiano, Sandra F. – Shields, Rob: 2010. Contested Sovereignty in a Changing Arctic. *Annals of the Association of American Geographers*, 100+4/2010, 992-1002.

Gupta, Arvind: 2009. Geopolitical Implications of Arctic Meltdown. *Strategic Analysis*, 33+2/2009, 174-177.

Hafterndorf, Helga: 2011. NATO and the Arctic: is the Atlantic alliance a cold war relic in a peaceful region now faced with non-military challenges? *European Security*, 20+3/2011, 337-361.

Haley, Sharman; Klick, Matthew; Szymoniak, Nick; Crow, Andrew: 2011. Observing trends and assessing data for Arctic mining. *Polar Geography*, 34+1-2/2011, 37-61.

Heininen, Tom Lessi – Nicol, Heather N.: 2007. The Importance of Northern Dimension Foreign Policies in the Geopolitics of the Circumpolar North. *Geopolitics*, 12+1/2007, 133-165.

Heininen, Tom Lessi: 2011. Danish Arctic strategy. *GeoPolitics in the High North*, dostupné na:
http://www.geopoliticsnorth.org/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=40&Itemid=108, 25.3.2014.

Heininen, Tom Lessi (ed): 2012. *Arctic Yearbook 2012*. Northern Research Forum – University of the Arctic.

Henriksen Tore; Ulfstein, Geir: 2011. Maritime Delimitation in the Arctic: The Barents Sea Treaty. *Ocean Development & International Law*, 42+1-2/2011, 1-21.

Hoel, Alf Håkon: 2009. The High North Legal-Political Regime. In: Holtsmark Sven G. – Smith-Windor, Brooke A. (eds.): *Security prospects in the High North: geostrategic thaw or freeze?* NATO Defence College – Research Division: Rome, 80-101.

Hořejšová, Tereza – Jánský, Bohumír – Hingarová, Vendula Vlková – Štír, Jan: 2010. Význam arktické oblasti v mezinárodních vztazích pro zájmy ČR. *Vědecký projekt Ministerstva zahraničních věcí ČR*, dostupné na: http://www.mzv.cz/file/625949/RM_03_02_10_Arkticka_oblast.pdf, 28.2.2014.

Charron, Plouffe, Roussel: 2012. The Russian Arctic hegemon: Foreign policy implications for Canada. *Canadian Foreign Policy Journal*, 18+1/2012, 38-50.

Chrášťanský, Filip – Jenne, Dalibor: 2010. Geopolitika Arktidy. *Global Politics* 17.7.2010, dostupné na:
<http://www.globalpolitics.cz/clanky/geopolitika-arktity>, 15.1.2014.

Chrášťanský, Filip – Kříž, Zdeněk: 2011. Perception of the Situation in the Arctic by Key Actors and the Possibility of Conflict Escalation. *Defence & Strategy*, 1/2011, 5-21.

Ištók, Robert: 2012. Arktída v geopolitických a politicko-geografických súvislostiach. *Folia geographica*, 54+19/2012, 93-109.

International Institute for Strategic Studies (IISS): 2010. Diplomatic shifts in the warming Arctic. *Strategic Comments*, 16+10/2010.

International Institute for Strategic Studies (IISS): 2013. Growing importance of the Arctic Council. *Strategic Comments*. 19+4/2013.

Jánský, Bohumír: 1992. *Geografie moří a oceánů*. Univerzita Karlova: Praha.

Kaplan, Josh: 2011. The Economics and Politics of Israel's Offshore Energy Discoveries. *Israel Strategist* 11.10.2011, dostupné na: <http://israelstrategist.com/2011/10/11/the-economics-and-politics-of-israel%E2%80%99s-offshore-energy-discoveries>, 18.3.2014.

Käpylä, Juha – Mikkola, Harri: 2013. The Global Arctic: The Growing Arctic Interests of Russia, China, the United States and the European Union. *International Relations and Security Network* 8.11.2013, dostupné na: <http://www.isn.ethz.ch/Digital-Library/Articles/Detail/?Ing=en&id=172671>, 20.3.2014.

Koivurova, Timo: 2011. The Actions of the Arctic States Respecting the Continental Shelf: A Reflective Essay. *Ocean Development & International Law*, 42+3/2011, 211-226.

Kovalev, Alexander: 2009. International Legal Status of the Arctic And Russia's Interests. *Security Index: A Russian Journal on International Security*, 15+2/2009, 77-82.

Krasner, Stephen D. (ed): 1983. *International Regimes*. Cornell University Press.

Kříž, Zdeněk – Chrástanský, Filip: 2012. Existing Conflicts in the Arctic and the Risk of Escalation: Rhetoric and Reality. *Perspectives: Central European Review of International Affairs*, 20+1/2012, 111-139.

Lajeunesse, Adam: 2013. The New Economics of North American Arctic Oil. *American Review of Canadian Studies*, 43+1/2013, 107-122.

Łuszczuk, Michał: 2012. Nordic Approach(es) towards the Arctic Affairs: between Convergence and Divergence? In: Czarny, Ryszard M. – Kubicki, Radosław – Janowska, Annieszka - Czarny, Roman S. (eds.): *The Northern Spaces – Contemporary Issues*. Scandinavium: Warsaw, 65-82.

Macdonald, Robie W.: 2005. Climate Change, Risks and Contaminants: A Perspective from Studying the Arctic. *Human and Ecological Risk Assessment*, 11+6/2005, 1099-1104.

Manicom, James: 2013. Identity Politics and the Russia-Canada Continental Shelf Dispute: An Impediment to Cooperation? *Geopolitics*, 18+1/2013, 60-76.

Miall, Hugh: 2004. Conflict transformation: A Multi-Dimensional Task. *Research Center for Constructive Conflict Management*, dostupné na: http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/miall_handbook.pdf, 18.2.2014.

Miller, David Hunter: 1925. Political Rights in the Arctic. *Foreign Affairs*, 4+1/1925, 47–60.

Moe, Arild – Fjærtøft, Daniel – Øverland, Indra: 2011. Space and timing: why was the Barents Sea delimitation dispute resolved in 2010? *Polar Geography* 34+3/2011, 145-162.

Møller, Bjørn: 2003. *Conflict Theory*. Working Paper No. 122. Research Center on Development and International Relations: Aalborg University.

Parmar, Sarabjeet Singh: 2013. The Arctic: Potential for Conflict amidst Cooperation. *Strategic Analysis*. 37+4/2013, 480-485.

Pfetsch, Frank R. – Rohloff, Christoph: 2000. Kosimo: A databank on Political Conflict. *Journal of Peace Research*. 37+3/2000, 379-389.

- Pedersen, Torbjørn: 2009. Denmark's Policies Toward the Svalbard Area. *Ocean Development & International Law*, 40+4/2009, 319-332.
- Pedersen, Torbjørn: 2011. International Law and Politics in U.S. Policymaking: The United States and the Svalbard Dispute. *Ocean Development & International Law*, 42+1-2/2011, 120-135.
- Pedersen, Torbjørn: 2012. Debates over the Role of the Arctic Council. *Ocean Development & International Law*, 43+2/2012, 146-156.
- Pietri, Diana – Soule IV, Arthur B. – Kershner, Jessi – Soles, Peter – Sullivan, Maile: 2008. The Arctic Shipping and Environmental Management Agreement: A Regime for Marine Pollution. *Coastal Management*, 36+5/2008, 508-523.
- Raimann, Cordula: 2004. Assessing the State-of-the-Art in Conflict Transformation. *Research Center for Constructive Conflict Management*, dostupné na: http://www.berghof-handbook.net/documents/publications/reimann_handbook.pdf, 18.2.2014.
- Ramsbotham, Oliver – Woodhouse, Tom – Miall, Hugh: 2011. *Contemporary conflict resolution*. 3. vydání. Cambridge Polity Press.
- Roi, Michael L.: 2010. Russia: The Greatest Arctic Power? *The Journal of Slavic Military Studies*, 23+4/2010, 551-573.
- Robertson, Jessica – Pierce, Brenda: 2008. 90 Billion Barrels of Oil and 1,670 Trillion Cubic Feet of Natural Gas Assessed in the Arctic. *U.S. Geological Survey*, dostupné na: http://www.usgs.gov/newsroom/article.asp?ID=1980&from=rss_home/#.UyB_gmJ5P8t, 10.3.2014.
- Rothwell, Donald R.: 2012. International Straits and Trans-Arctic Navigation. *Ocean Development & International Law*, 43+3/2012, 267-282
- Rowe, Elena Wilson: 2013. A dangerous space? Unpacking state and media discourses on the Arctic. *Polar Geography*. 36+3/2013, 232-244.

- Royal United Services Institute for Defence and Security Studies (RUSI): 2010. Arctic Ocean Stewardship. *Whitehall Papers*, 75+1/2010, 88-109.
- Ruby, Byron: 2012. Conflict or Cooperation? Arctic Geopolitics and Climate Change. *Barkeley Undergraduate Journal*, 25+1/2012, 85-116.
- Říchová, Blanka: 2006. *Přehled moderních politických teorií. Empiricko-analytický přístup v současné politické vědě*. 2. vydání. Portál: Praha.
- Sharp, Todd L.: 2011. The Implications of Ice Melt on Arctic Security. *Defence Studies*, 11+2/2011, 297-322.
- Steenhard, Rens: 2012. Hans Island : Crisis in the Arctic? *Peace Palace Library* 23.2.2012, dostupné na: <http://www.peacepalacelibrary.nl/2012/02/hans-island-crisis-in-the-arctic/>, 18.3.2014.
- Stokke, Olav Schram: 2013. The Promise of Involvement: Asia in the Arctic. *Strategic Analysis*, 37+4/2013, 474-479.
- Strandsbjerg, Jeppe: 2012. Cartopolitics, Geopolitics and Boundaries in the Arctic. *Geopolitics*, 17+4/2012, 818-842.
- Šanc, David: 2011. Mezinárodní management Antarktidy a Arktidy. In: Piknerová, Linda – Naxera, Vladimír: *Globální vládnutí: vybrané problémy*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Plzeň.
- Šmíd, Tomáš: 2010. Suroviny a ozbrojený konflikt. In: Šmíd a kol.: *Vybrané konflikty o zdroje a suroviny*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav: Brno, 17-24.
- Šmíd, Tomáš: 2011. Teoretické koncepty výzkumu konfliktu – terminologie, příčiny a dynamika. In: Smolík, Josef – Šmíd, Tomáš a kol.: *Vybrané bezpečnostní hrozby a rizika 21. století*. Masarykova univerzita, Mezinárodní politologický ústav: Brno, 20-42.
- Tesař, Filip: 2008. Arktická oblast. *Mezinárodní politika*. 32+8/2008, 7-9.

The Ilulissat Declaration: 2008. *Arctic Ocean Conference Ilulissat, Greenland*, dostupné na:

http://www.oceanlaw.org/downloads/arctic/Ilulissat_Declaration.pdf,
12.3.2014.

Tomeš, Jiří: 2007. Války po rozpadu bipolárního světa – tendence a příčiny. In: Tomeš, Jiří – Festa, David – Novotný, Josef a kol.: *Konflikt světů a svět konfliktů*. Nakladatelství P3K: Praha, 77-124.

Trávníčková, Zuzana – Cibulková, Petra – Havlová, Radka – Knotková, Vladimíra: 2010. Arktická politika Evropské unie v mezinárodním kontextu. *Současná Evropa*. 1/2010, 3-30.

Waisová, Šárka: 2011. *Řešení konfliktů v mezinárodních vztazích*. Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk: Plzeň.

Waisová, Šárka: 2002. Teorie mezinárodních režimů. *Mezinárodní vztahy*, 37+2/2002, 49-66.

Wallensteen, Peter: 2002. *Understanding Conflict Resolution. War, Peace and the Global System*. SAGE Publications.

Wallensteen, Peter – Sollenberg, Margareta: 1995. After the Cold War: Emerging Patterns of Conflict 1989-1994. *Journal of Peace Research*. 32+3/1995, 345-360.

Waltz, Kenneth: 1979. *Theory of International Politics*. Addison-Wesley: Reading.

Young, Oran: 2012. Arctic Politics in an Era of Global Change. *Brown Journal of World Affairs*, 19+1/2012, 165-178.

Internetové odkazy

Alaska Dispatch, dostupné na: <http://www.alaskadispatch.com>.

Arctic Council, dostupné na: <http://www.arctic-council.org>.

Canada's Northern Strategy, dostupné na:

<http://www.northernstrategy.gc.ca>.

Department of Peace and Conflict Research, dostupné na:

<http://www.pcr.uu.se>.

Food and Agriculture Organization of the United Nations, dostupné na:

<http://www.fao.org>.

GeoPoliticsin the High North, dostupné na:

<http://www.geopoliticsnorth.org>.

Heidelberger Institut für Interantionale Konfliktforschung (HIK),

dostupné na: <http://hiik.de>.

Ocean North International, dostupné na: <http://www.oceansnorth.org>.

Peace Palace Library, dostupné na: <http://www.peacepalacelibrary.nl>.

United States Institute of Peace, dostupné na: <http://www.usip.org>.

University of Colorado Boulder, dostupné na: <http://www.colorado.edu>.

U.S. Department of State, dostupné na: <http://www.state.gov>.

9 RESUMÉ

Geopolitical situation of the Arctic Region has become one of the most discussed current issues. It is caused especially by the fact that several today's global problems are closely connected with this region. Main problems connected with the Arctic are for example global warming, sustainable development, energy safety or the use of new sea routes. At the moment, finding a solution to the mentioned and other problems seems to be impossible because of the fact that the Arctic Region is the last area in the world which is neither governed by a sovereign country nor treated with a clear and binding legal framework. Although there is the Arctic Council which represents an international forum among Arctic states, the creation of a firm and clearly set contract and legal system is still facing numerous difficulties which are caused especially by the territorial sovereignty of the Arctic states and their constantly increasing effort to gain more and more of the Arctic territory for themselves. Considering the above mentioned facts, there are some opinions which have been growing stronger recently. These are that the conflict both among individual Arctic states and among other participants interested in the Arctic Region might escalate as a result of the future Arctic division.

The purpose of this thesis is to analyse the Arctic geopolitical aspects as an independent and specific region within international relations. Then it should define the value and the importance of the region to the Arctic and other states which are strongly interested in the area. Considering heterogeneous attitudes of the involved participants, it defines possible conflict potential caused by significant quantities of mineral resources and newly emerging sea routes. A case study is used to reach the purpose. In the theoretical part of the thesis, the conflict theory in international relations is presented. There are mentioned individual theoretical solutions to the causes of the conflict from

incompatible points of view of the participants, and then particular phases of the conflict dynamics and at the end the main attitudes to the conflict solution.

10 PŘÍLOHY

Příloha I: Typy konfliktů podle Møllera.

Typy konfliktů	Mezinárodní	Transnacionální	Vnitrostátní	Mezilidské
Násilné	Válka Ostatní ozbrojené konflikty Studená válka	Vojenská intervence Podpora ozbrojených povstalců	Občanská válka Ozbrojené povstání Genocida	Násilí na ženách Zneužívání dětí Vražda Násilné trestné činy
Nenásilné	Politické spory Hospodářské války	Sankce Diplomacie	Politický boj	Slovní spory Diskriminace

Zdroj: Møller, 2003: 1.

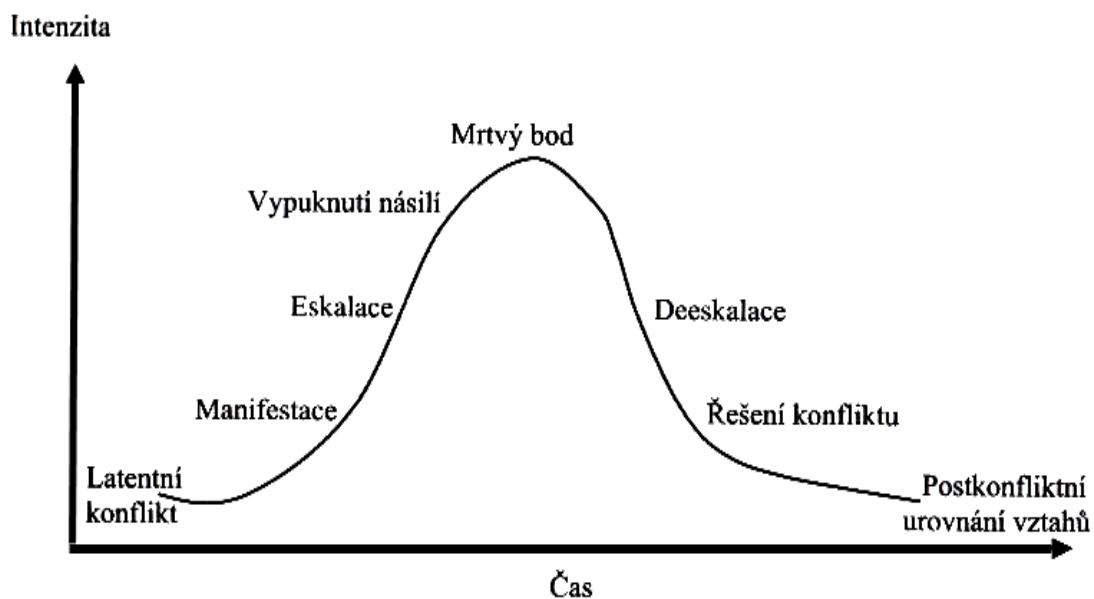
Příloha II: Intenzita konfliktu (HIK).

Stav násilí	Stupeň intenzity	Úroveň intenzity	Název intenzity	Definice
nenásilné	nízký	1	Latentní konflikt	Rozdílné pozice v rámci definovaných hodnot národního významu jsou považovány za latentní konflikt, jestliže příslušné požadavky jsou artikulovány jednou ze stran a vnímány ostatními jako takové.
		2	Manifestace konfliktu	Manifestace konfliktu zahrnuje použití opatření, která se nacházejí v přípravné fázi k násilnému vynucení, například verbální tlak, vyhrožování násilím nebo uvalení ekonomických sankcí.
násilné	střední	3	Krize	Krize je napjatá situace, ve které používá alespoň jedna ze stran násilné síly v ojedinělých případech.
	vysoký	4	Těžká krize	Konflikt je považován za těžkou krizi, pokud je násilná síla používána často a organizovaným způsobem.
		5	Válka	Válka je druh násilného konfliktu, v němž je násilná síla použita s určitou kontinuitou, organizovaným a systematickým způsobem. Konfliktní strany vykonávají rozsáhlá opatření v závislosti na situaci. Rozsah destrukce je masivní a má dlouhé trvání.

Zdroj: Methodological Approach since 2003, dostupné na:

http://hiik.de/en/methodik/methodik_ab_2003.html, 14.2.2014.

Příloha III: Dynamika konfliktu.

Zdroj: Waisová, 2011: 56.

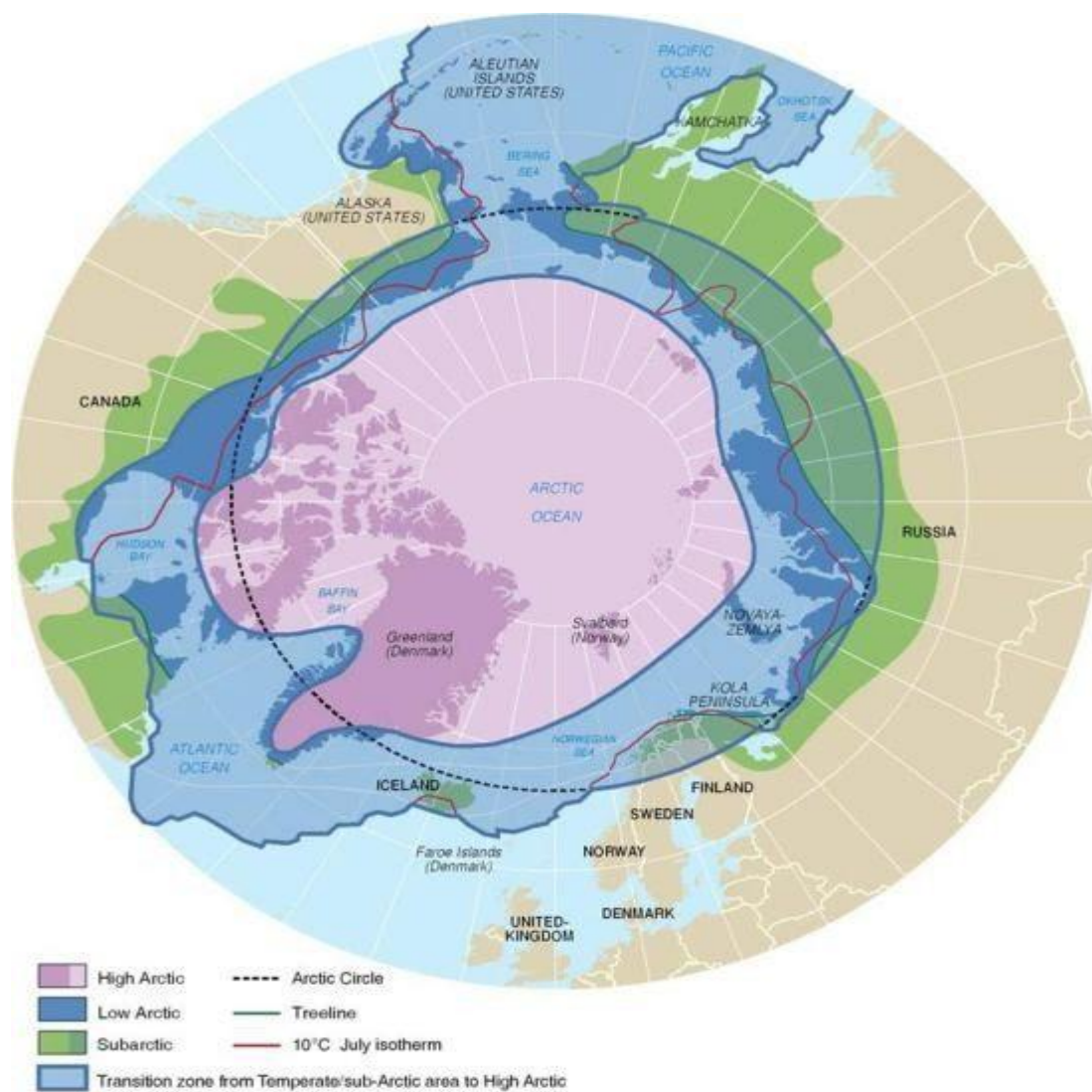
Příloha IV: Lundova křivka konfliktu.

Zdroj: The Curve of Conflict, dostupné na:

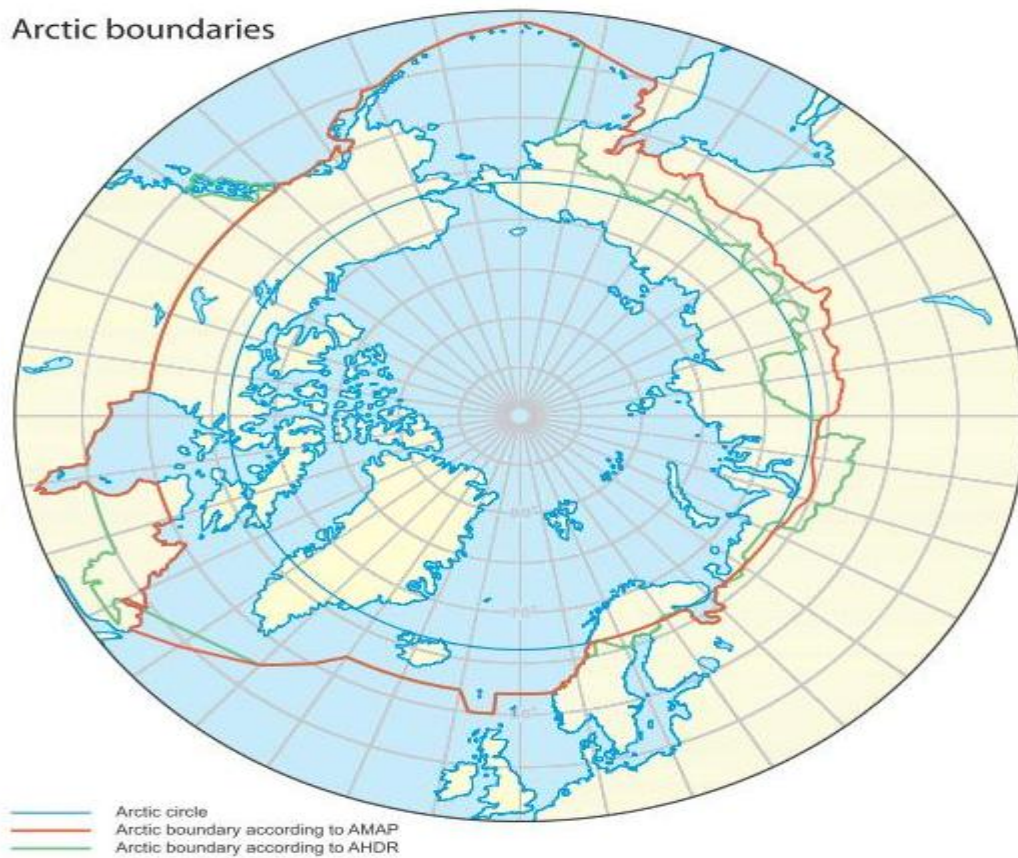
http://online.usip.org/analysis/2_6_2.php, 16.2.2014.

Příloha V: Vymezení Arktidy.

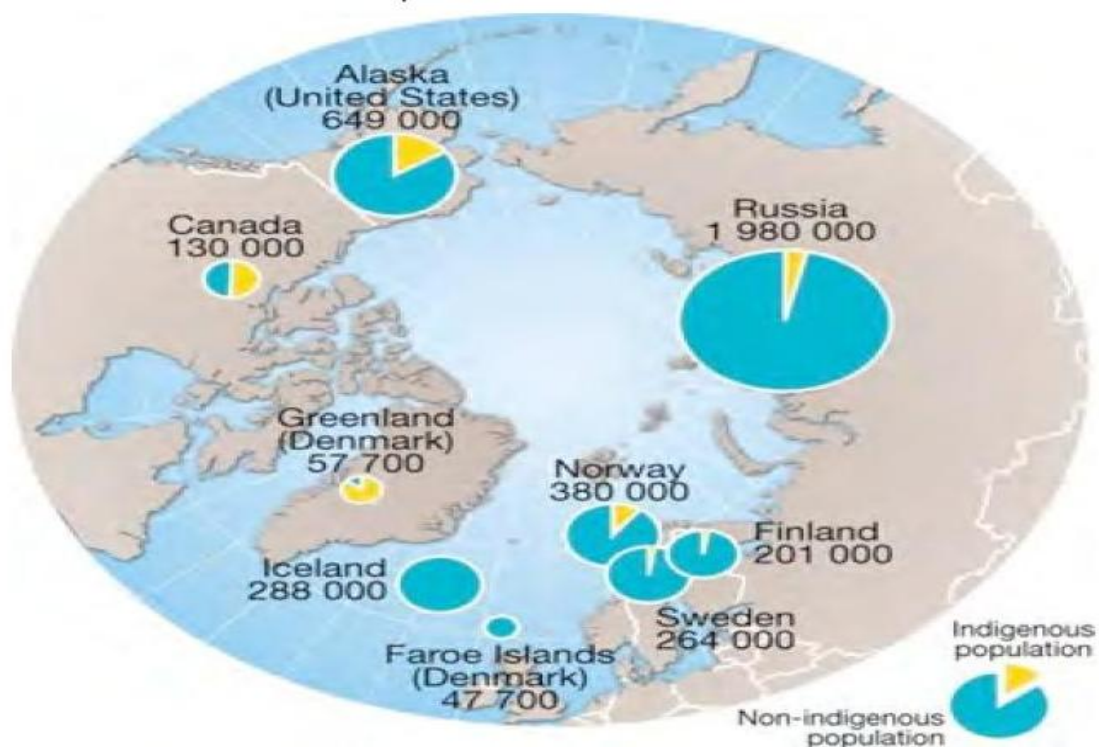
Zdroj: Łuszczuk, 2012: 66.

Příloha VI: Vymezení Arktidy podle AMAP a AHDR.

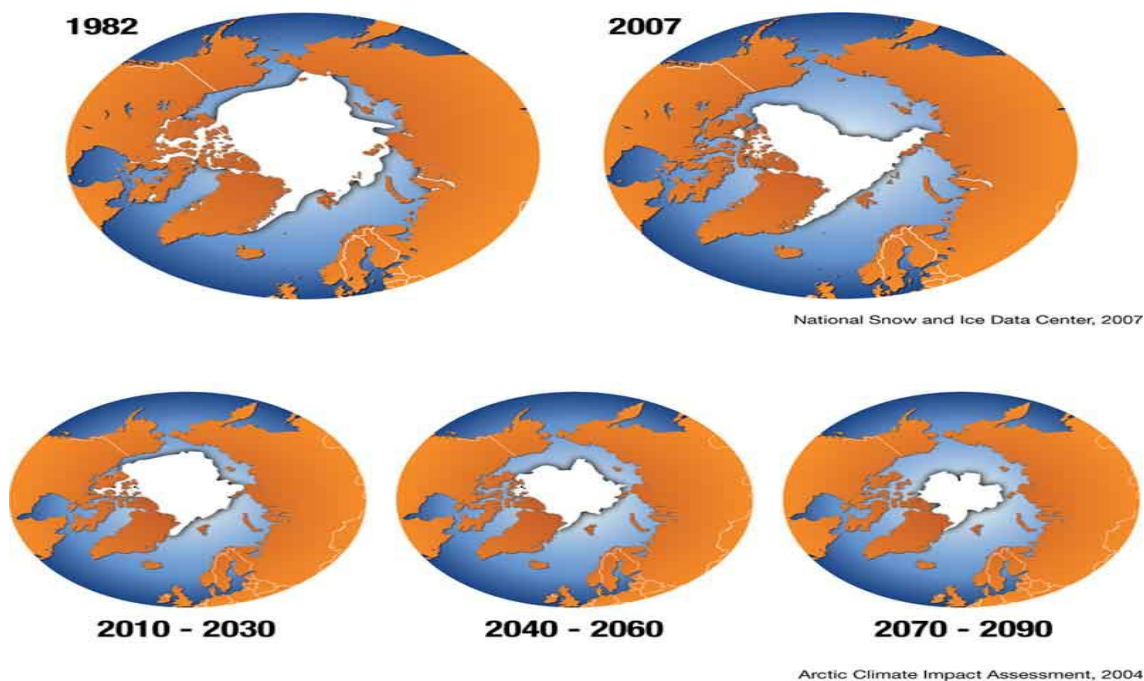
Zdroj: Maps, dostupné na: <http://www.arctic-council.org/index.php/en/resources/other-resources/maps>, 20.2.2012.

Příloha VII: Skladba arktické populace.

Zdroj: Bruce, 2012: 13.

Příloha VIII: Úbytek ledu v Arktidě (1982-2090).

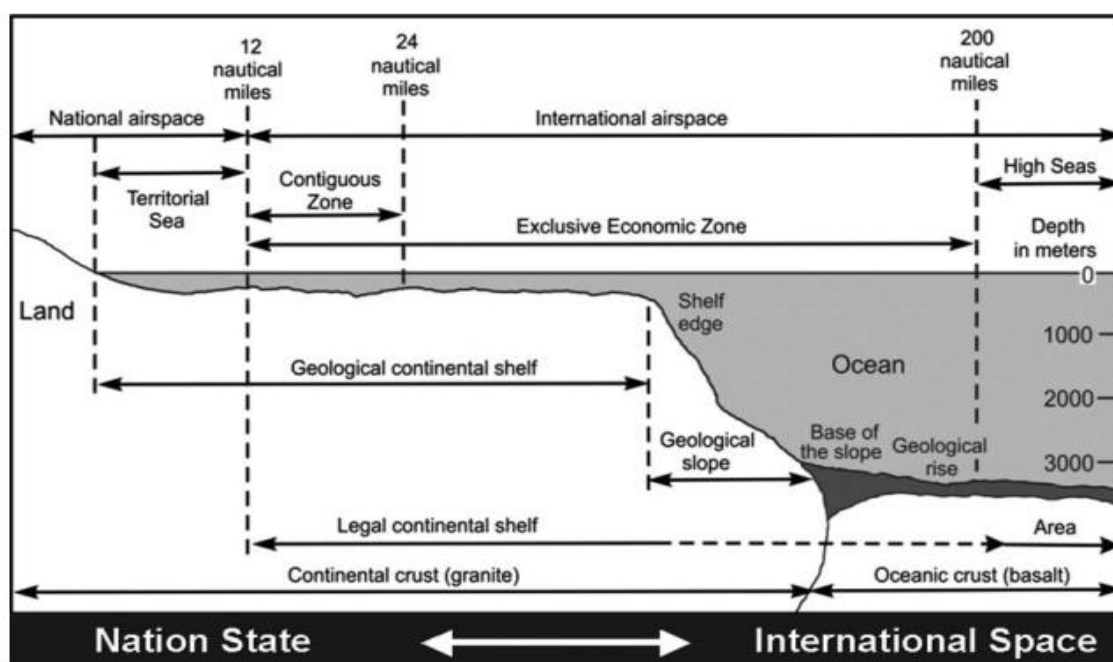
Zdroj: Arctic Climate Impact Assessment, dostupné na:
<http://www.acia.uaf.edu>, 28.2.2014.

Příloha IX: Úrovně odpovědnosti řízení lidské činnosti v Severním ledovém oceánu.

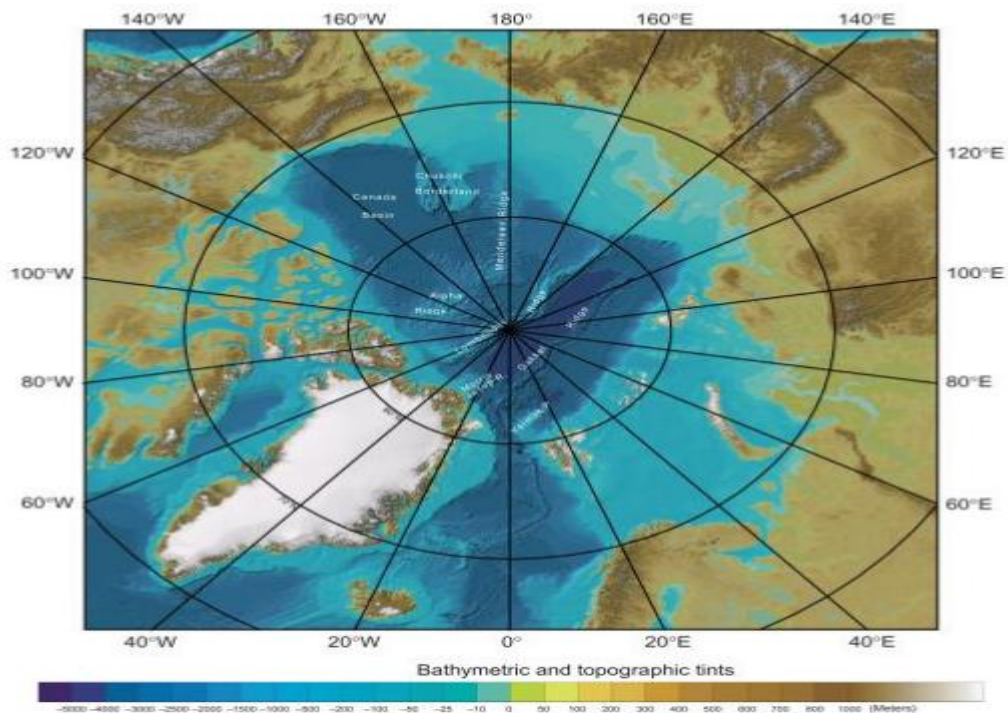
Zdroj: RUSI, 2010: 89.

Příloha X: Zóna světového oceánu od linie pobřežních států po mezinárodní prostor.

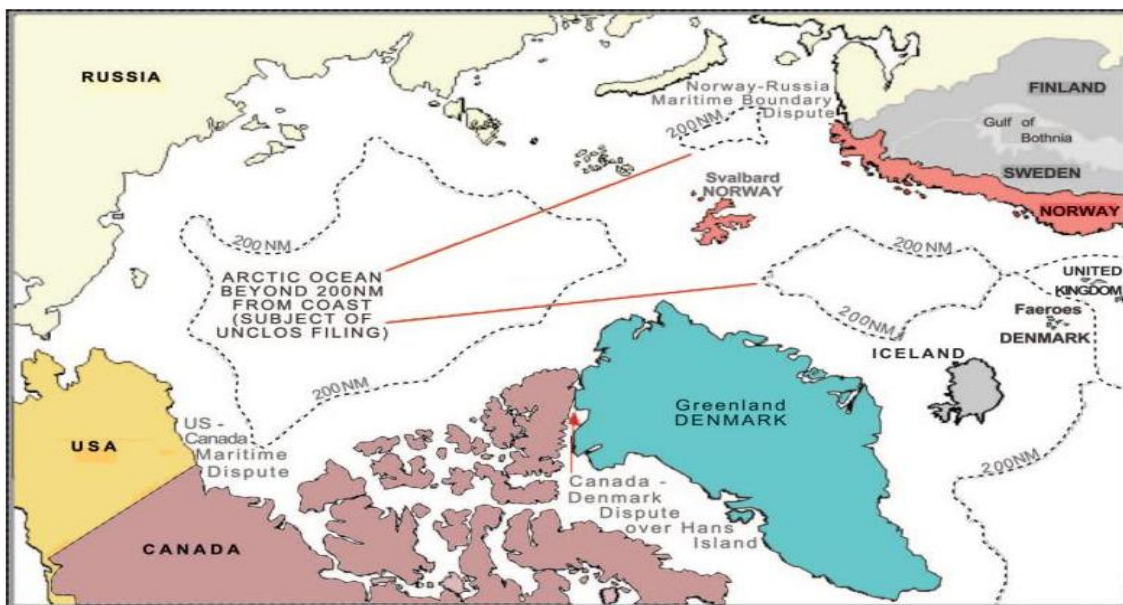
Zdroj: Berkman, 2012: 128.

Příloha XI: Mezinárodní hloubkový graf Severního ledového oceánu.

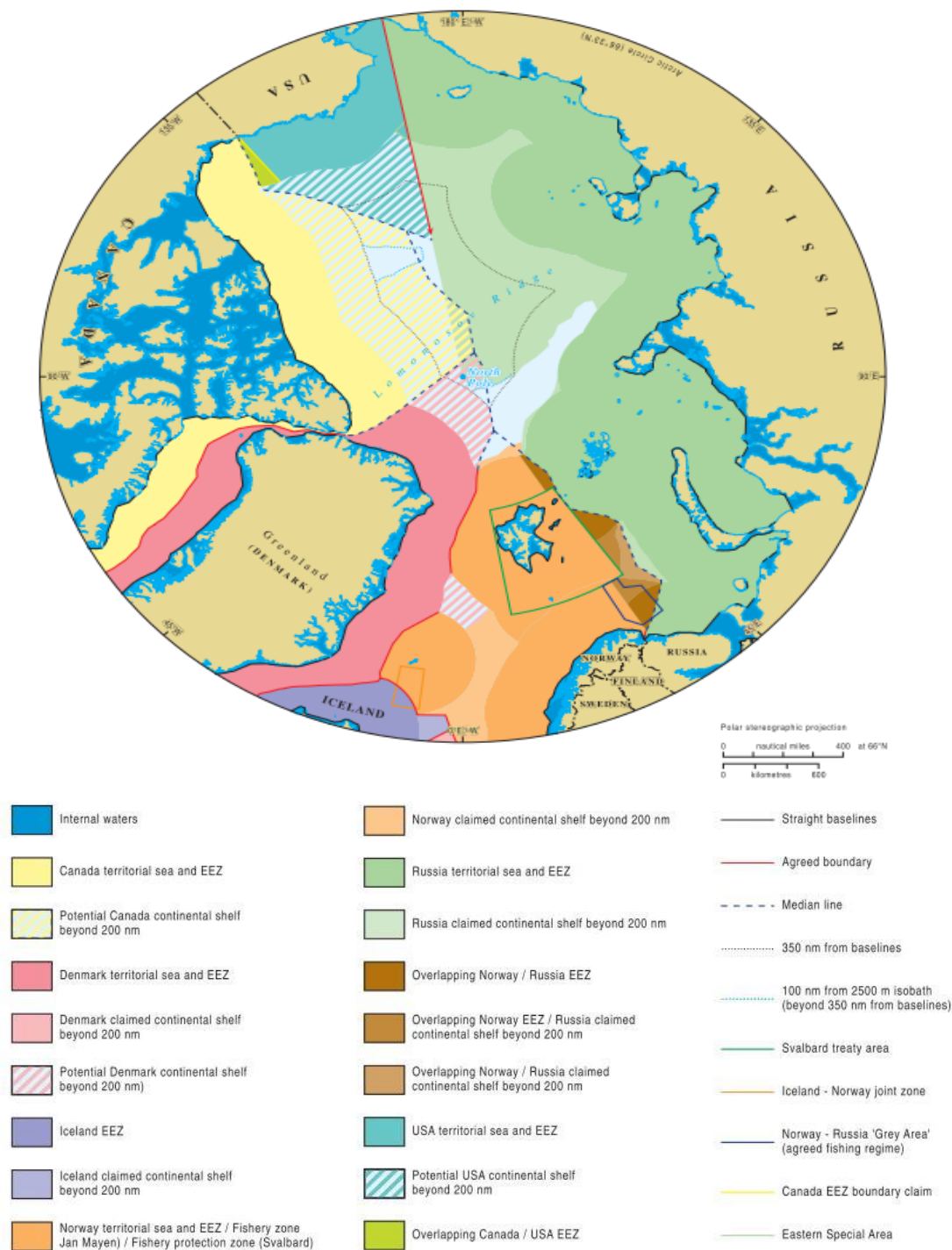
Zdroj: Strandsbjerg, 2012: 830.

Příloha XII: Vymezení výlučných ekonomických zón v Arktidě.

Zdroj: Gerhardt, Steinberg, Tasch, Fabiano, Shields, 2010: 993.

Příloha XIII: Námořní jurisdikce a hranice v arktické oblasti.

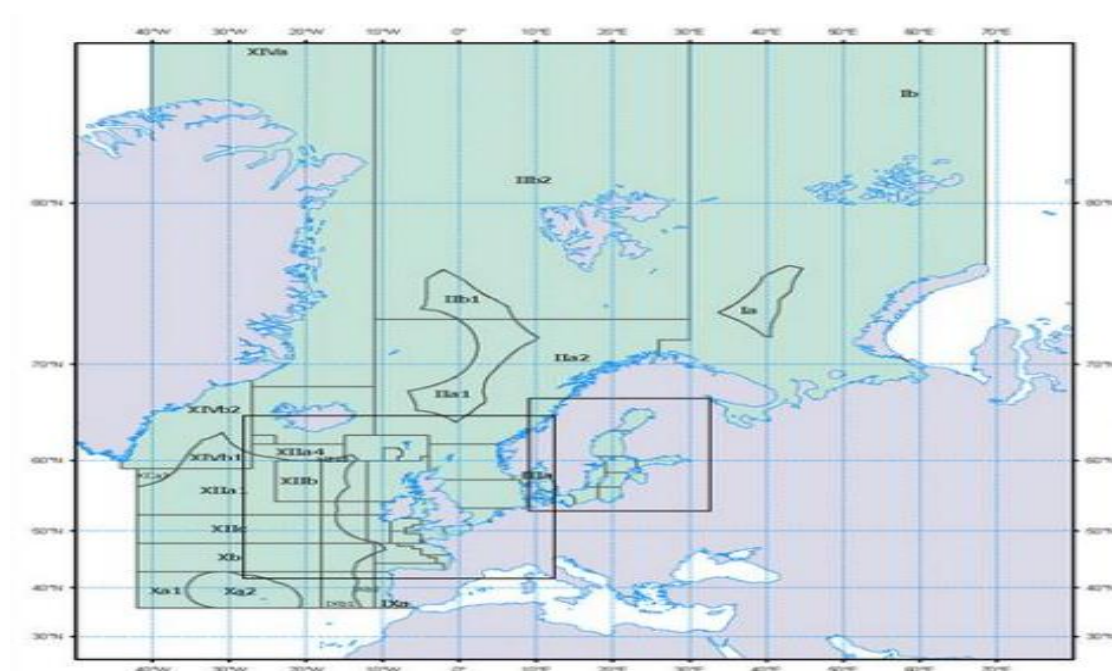
Zdroj: Dittmer, Mo시오, Ingram, Dodds, 2011: 207.

Příloha XIV: Hlavní ekonomické zájmy arktických států v regionu.

		US	Canada	Norway	Russia	Denmark
Energy	Oil	X	X	X	X	X
	Gas	X	X	X	X	X
	Alternative energy	X				X
Living	Fish	X	X	X	X	X
	Marine mammals					X
	Aquaculture			X		
	Bioprospecting			X		
Other	Minerals*	X	X	X	X	X
	Tourism			X		X

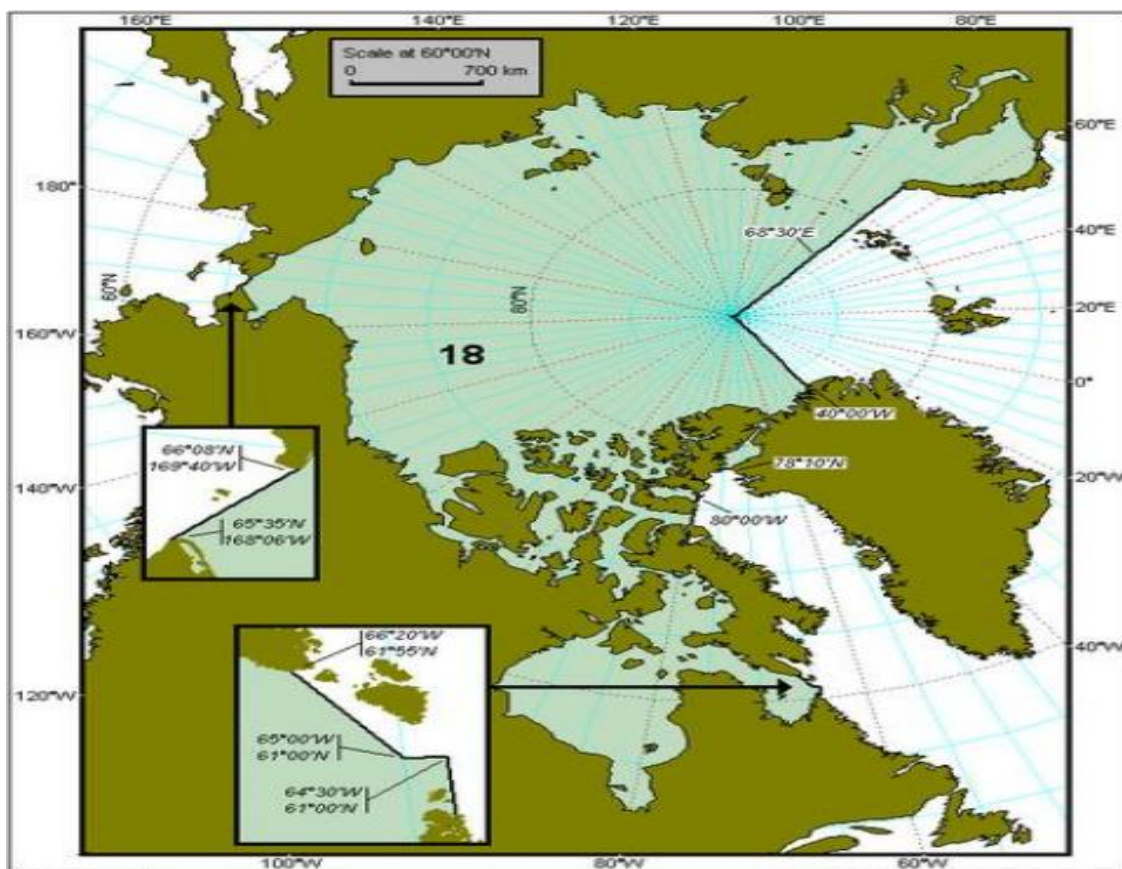
Zdroj: Brosman, Leschine, Miles, 2011: 193.

Příloha XV: Vytyčení rybářské oblasti severozápadního Atlantiku.

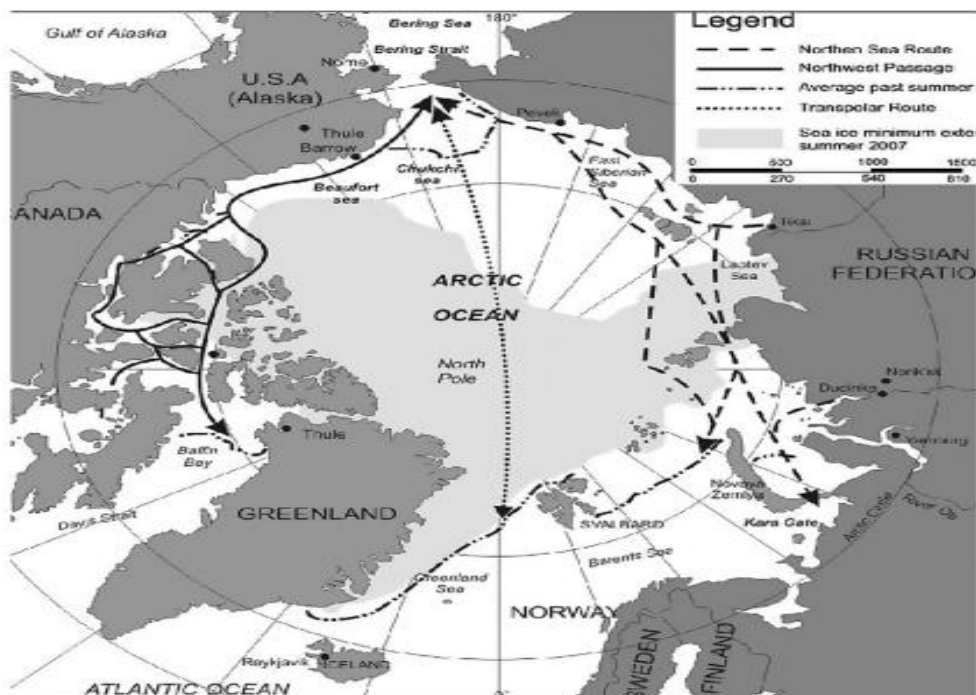
Zdroj: Atlantic, Northeast (Major Fishing Area 27), dostupné na: <http://www.fao.org/fishery/area/Area27/en>, 10.3.2014.

Příloha XVI: Vytyčení rybářské oblasti Severního ledového oceánu.

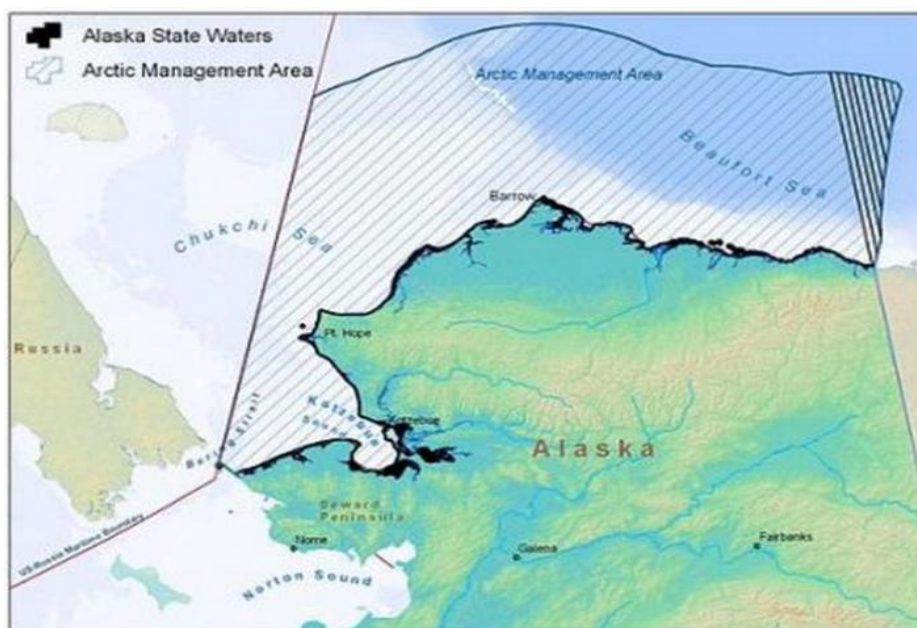
Zdroj: Arctic Sea (Major Fishing Area 18), dostupné na:
<http://www.fao.org/fishery/area/Area18/en>, 10.3.2014.

Příloha XVII: Arktické plavební trasy.

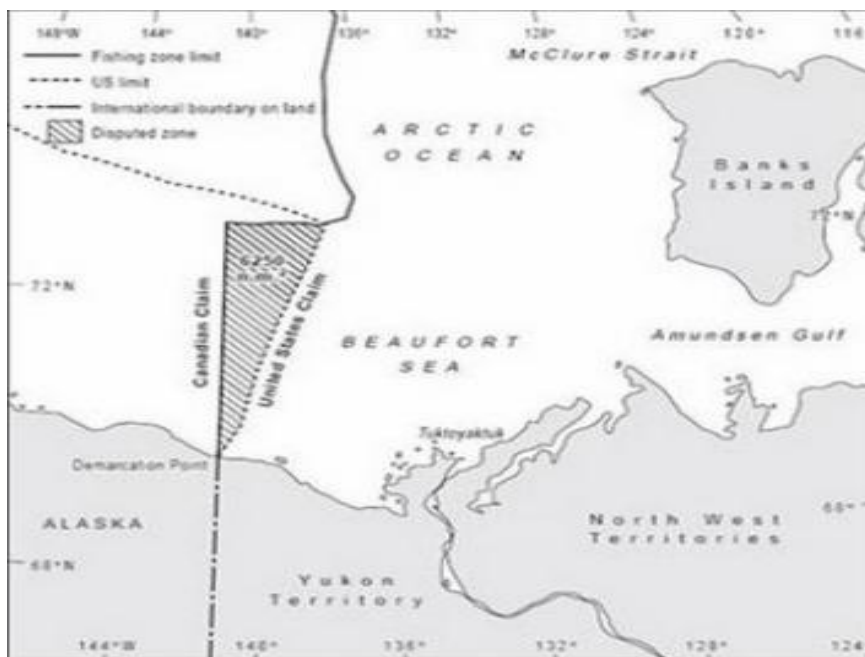
Zdroj: Sharp, 2011: 300.

Příloha XVIII: Hraniční námořní linie mezi Spojenými státy a Ruskem v Beringově a Čukotském moři.

Zdroj: Bennett, 2012.

Příloha XIX: Návrhy hraniční námořní linie mezi Kanadou a Spojenými státy v Beaufortově moři.

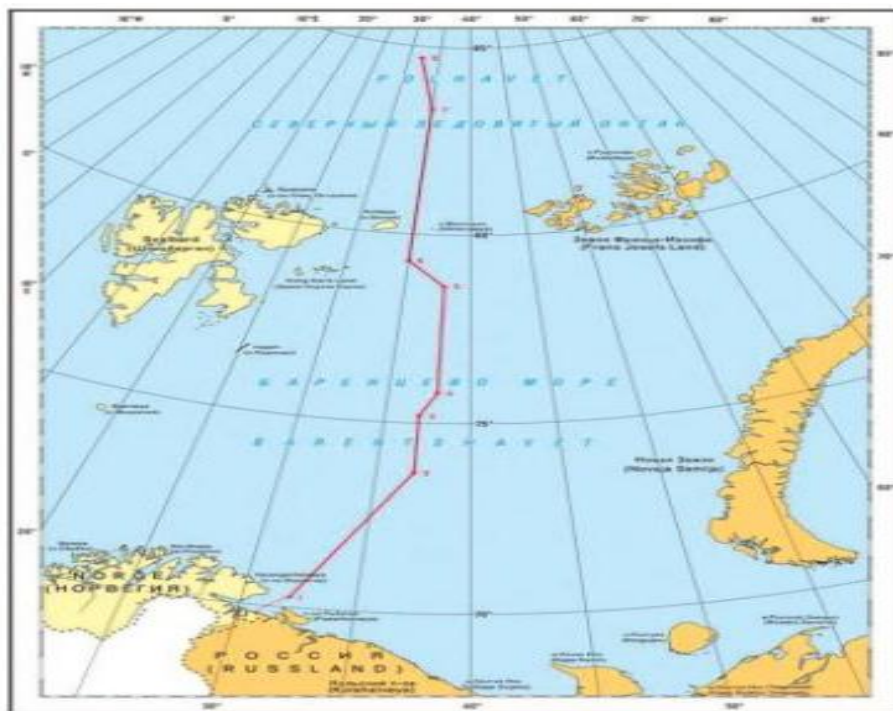
Zdroj: Kaplan, 2011.

Příloha XX: Hraniční námořní linie mezi Kanadou a Dánskem v Kennedyho kanálu.

Zdroj: Steenhard, 2012.

**Příloha XXI: Hraniční námořní linie mezi Norskem a Ruskem
v Barentsově moři.**

Zdroj: Henriksen, Ulfstein, 2011: 3.